

Назарук О.

Всехполюки

57.800

Львів. Бібліотека
АН УРСР

ОСНОВНІ ЗАРУКИ.

ВІСЬМІОЛІЗНИ

Світ
оп.

10. 11. 1892

X

06 10 ~~37830~~
ОСИП НАЗАРУК.

ПРО ВСЕХПОЛЯКІВ,
ЇХ ІСТОРІЮ, ТЕОРІЮ - - -
І ТАЙНУ ОРГАНІЗАЦІЮ. -

Львів. Бібліотека
АН УРСР

Львів 1907.

Накладом Павла Волосенки.

ТЗ (4п) 5-56

Щоби побороти противника,
треба знати його силу і його хиби.

Недавні то часи, коли руська молодіж брала участь у польських повстанях. Старші люди памятають еще, як руські теологи любили парадувати в польських рогатих шапках, як руська інтелігенція, особливо жіноча, говорила прилюдно виключно по польськи.

Ті часи минули безповоротно. Нині руської мови вже ніхто не цураєть ся, а між молодим поколінням на пальцях можна почислити тих, що признають ся до Поляків, хоч походять з руського роду. У нас звичайно кажесть ся і пишесть ся, що причиною тої гарної переміни є могутний зріст українсько-руського руху.

Се правда, але є ще одна поява, котра мимо польських шкіл, урядів і літератури та скажених польонізаційних змагань, відвертає наше молоде покоління від польщини: В 1886 році появил ся серед польської суспільности новий рух, про котрого силу читачі наших а навіть польських поступових часописий не мають понятя. Той рух захоплює що раз більші круги польської суспільности, відбиваєть ся навіть на польських поступовцях, а є

такий огидний і нахабний, що подібної огиди не сплотив до сеї пори ніодин європейський нарід. Сила тої нової струї скермована в першій мірі против розвитку українсько-руського народу, а її міць, так по сім, які по тім боці кордону, далеко більша, ніж думають наші і навіть польські поступові діячі. Три четвертини польської інтелігенції й молодіжи, та ціле польське духовенство з малими виїмками, а навіть значна частина нисших верств заражені новою джумою, що величає себе „вшехпольською ідеєю“. Вшехполяки, або польські національні („народові“) демократи, звані „популярно“ тромтадратами або вшехлайдаками, захопили в свій табір значно більшу частину інтелігенції, організують з успіхом польське селянство і добирають ся навіть до фабричних робітників, а перетягають до себе і таких, що вже були в польських соціалістичних організаціях! Ненависть усього, що не є польське і „народове“, обкидуване грязю всего найкрасшого і найліпшого у других народів, брехня, клевета, зрада, підступ і убійство — се їх способи боротьби, оправдані і припоручені їх найвизначнішими теоретиками й ученими, що далі докажу цитатами (виписками) з їх творів. *) Їх мета: відбудоване Польщі в давних границях всякими способами і за всяку

*) Члени вшехпольської партії в Росії убили кількадесять польських соц.-дем. агітаторів — в місті Лодзі 20 протягом одного тижня! В тім самім місті убили вшехполяки в останнім півроку не менше як 500 польських соц.-дем. робітників! „Ще тепер не проходить день, щоби вони не вбили одного-двох робітників соціалістів, причім не спляють ся навіть перед убійством жінок і дітей соціалістів“. Гляди статтю М. Рузина в 146 ч. київської „Ради“.

ціну. В тій цілі прийняли вони і скріпили новими аргументами стару засаду єзуїтського ордена: „ціль освячує способи“, через яку зненавиділи Єзуїтів усі народи світа. Вшехпольські учені голосять, що навіть найбільший злочин (zbrodnia) є добрий і святий, коли поповнений в цілі будованя Польщі, бо та „свята“ ціль освячує і його. В боротьбі з вшехпольською струєю знеміг ся і скривив ся польський соціалістичний рух і є багато познак, що вшехпольська струя зможе його.

У нас вони зіпхнули вже шляхту на другий плян — о скільки вона не переняла ся їх „ідеями“ — та, накинувши при помочи своєї преси (газет) свої погляди більшости польської суспільности, побили в цілій західній Галичині польських соціалістів при останніх виборах; зробивши наперед союз з іншими, польськими партіями, які в національних справах уже нічим не різнять ся від вшехполяків, хиба пустою балаканиною. І хоч „Коло польске“ у віденському парламенті далеко слабше від давного, наш український клуб має в ній небезпечнішого противника як колись. Бо нове „Коло польске“, хоч у ній верховодить шляхтич, переняте польським „народово-демократичним“ духом і не має ані дрібки політичного сорому, чи шляхотської здержливости. Воно „вибране“ в значній більшости вопіючим о пімсту насильством і шахрайством, за котрого членами голосували злочини в кримінальних мундурках, поперебирані „на цивільно“, — має лице кричати, що то українські послі вибрані шахрайством! А що його заступники доказують у верифікаційній комісії, яка має

бути сторожом чистоти виборів, — се переходить всяке понятє. Много гріхів має на совісті польська шляхта, але до такої безсоромної політики злочинів, яку роблять ті польські „демократи“, вона ще не дійшла. Найбільшим їх злочином то впоюване в польську суспільність крайної ненависти до всего, що руське, здавлюване розвитку українсько-руського народу, а притім глумливе накликуване до згоди й облудне жалковане перед сьвітом, що „Українці не хочуть згоди“. Ті польські „демократи“ внесли у пожитє двох народів, польського й українського, таку ненависть, якої у нас не було від часу гайдамацьких бунтів. Але найнебезпечнїйше є те, що інші польські партії, не хочючи дати себе перелїциувати в такім „патріотизмі“, переходять вшехпольським духом так, що стара боротьба України-Руси против польським гнобителям, готова невдовзі перемінити ся на завзяту боротьбу двох народів. Бо коли все, що в польським народі є сьвідомого, перейде вшехпольським духом, тоді глупо буде голосити, що певна, темна частина польського народа, або інтелїгентні одиниці, ще не відносять ся ворожо до нас. Сьвідомість у Поляків раз у раз більшає, а з нею міцнїє і вшехпольська струя.

Недалеко той час, коли і в галицькім соймі польські „народові демократи“ цілком возьмуть верх над розважнїйшою шляхтою. Повітові ради, староства, многі суди, рільничі кружки, каси й товариство „Школи людювей — уже давно в їх руках. А всі ті інституції виховують простий нарід в душі крайно ворожим для справедливих домагань українсько-руського народа. Заносить ся отже на

небувало завзяту і глибоку ненависть двох сусідніх і „братніх“ народів.

Якже прийшло до того, що свідомою частиною польського народу, — про котрий колись говорено, що його вітчизна там, де боруться за волю, — що раз більше переходить у вшехпольський табір, котрий поставив собі за ціль: зневолити, згнобити і знищити слабших від себе сусідів? Як то можливе, що навіть більшість польської академічної молодіж (*); котра колись так захоплювала ся високими ідеями, тепер дала ся захопити огидній вшехпольській струї, хоч між Поляками були і є многі визначні мужі, що письмом і словом осудили всякий гнет і насильство та знущанє над слабшими і виказали, що того не повинні допускати ся особливо Поляки, котрі сами нарікають на пруський і московський гнет. Колиж більшість свідомих Поляків таки уважає добрим насильство і гнет на Українців, Литовців, Білорусів, Жидів і взагалі всіх, що не можуть оборонити ся від „культурного“ розбою, то ясно з того, що „народові тромтадрати“, крім „народових“ парад, галабурд і інших „шопок“, мусіли вносити до польської політики якісь нові думки й ідеали, котрі у багатьох перекручують старим. Виказати се на підставі виключно польських, в першій мірі вшехпольських писань, як також представити жерела, історію і силу вшехпольської струї — то ціль сеї статі.

*) Польських академиків є 500 з Познаньщини (в Прусах), 3.000 з Галичини, Шлезка і Буковини (в Австрії) і 4.800 з Королівства (в Росії), разом 8.300. Що більшість їх вшехпольська — признають навіть польські поступовці. Гл. *Materyały i myśli polityczne*, том I. Скріптора : *Nasza młodzież*, Kraków, 1902.

І. Жерела вшехпольської струї.

„Ідїм рабувати ті народи, що живуть на схід сонця від Польщі!“ то гасло вшехполяків, з яким вони навіть не криють ся. Ось що каже отверто один з їх теоретиків¹⁾: „Найвідповіднійшим полем для нашої польської експанзії (рабунку) — се Литва і Русь. Є то великі землі, в порівнянню з Польським Королівством і Галичиною, слабо заселені, бо на 1 квадратову милю припадає там 2500 душ, на Білій Русі тільки 1.500, а в Польським Королівстві аж 4.000, в Галичині навіть 5.000.“ — По простому то значить: нам, Ляхам дуже тісно в Польщі, отже суньмо хмарами на руські і литовські землі і там будуймо Польщу! Що вони не на жарти беруть ся до будованя Польщі навіть на російській Україні аж по ріку Дніпро, видно з вістий, які відтам приходять²⁾. „На правобічній Україні складають вони великі фонди для польщення нашого народа і скрізь засновують польські Клуби, польські Доми, Огніска, школи, малі газети, щоби з нашим народом на російській Україні зробити те, що роблять з ним в Галичині. Їх газети домагають ся навіть, коли в якій місцевості є тільки 10 Поляків, школи, костела, судії і т. д.“ Але для мільйонів Українців ті польські політики не хочуть признати нічого!

¹⁾ J. L. Popławski: Zadania polityki narodowej na kresach стр. 567—575 і 672—683. Przegląd wszechpolski, miesięcznik poświęcony polityce narodowej, рік IX. 1903.

²⁾ Статя російського Українця М. Міщанина: Робота „Na kresach.“ Діло, ч. 140.

I.

Мимо того, що напір вшехпольської саранчі звертаєть ся в першій мірі на українсько-руські землі, які вшехполяки називають „кресами,“ вшехпольська „ідея“ не уродила ся „на кресах,“ тут вона тільки розросла ся.

Гніздом її — Варшава, рік уродин 1886, а початки такі гарні, як кінець огидний¹⁾. Бо основателі нинішньої вшехпольської партії, старі уцікінери по повстаню 1863 року і люди молодшого покоління були зразу щирими демократами, многі навіть з соціалістичною за-краскою. Вони то заклали в 1886 р. „Польську Лігу“ (Спілку), котру назвали відтак: „Ліга Народова.“ Старі повстанці-емігранти (уцікінери) скермували її зразу проти російського уряду, а її молоді члени, виховані під впливом російського народництва, виступали завзято проти польської шляхти і клеру. Але згодом ті панове побачили, що з російським урядом не так легко бороти ся і звернули ся против Українців, помиливши ся зі своєю шляхтою і клером. Та далі нехай говорить про них таки польський письменник (Скріптор), котрий не є вшехполяком, тільки угодовцем (угодовці — польська партія, що хоче згідного життя з Москвою, подібна до наших новоеристів).

Першим органом молодого руху був варшавський „Глос,“ що вдарив у правдиві струни. „Простий нарід, се найголовніший складник суспільности (писав „Глос“). Він має інакшу ніж пани релігію, моральність, полі-

¹⁾ Meteryały i myśli polityczne, tom II: Nasze stronictwa skrajne, Скріптора. Kraków, 1903. — L. Kulczycki: Narodowa Demokracja, Warszawa, 1907.

тику, науку, словом цілу, зовсім не нисшу від панської, культуру. Тій народній культурі треба підпорядкувати історичну польську культуру, котра мусить погинути; інтересам народу треба підпорядкувати інтереси всіх інших верств. Історія Польщі вже для того, що є виключно шляхоцькою, мусить бути народом чужою, часто немілою, часом навіть осоружною. Польська шляхта нехай іде моле-стувати о ласку Бісмарка, жебрати в перед-покоях дипломатів, гандлювати з Ватиканом! Нехай далі покликує ся на унії і тракти (договори), нехай буде на піску палати з мрій і гине марно.“

Так писав колись варшавський „Глос“, котрого основателі виховували ся під впли-вом російського „народництва“, на що вказує їх віра у сільський нарід і окрему хлопську культуру, ліпшу від панської¹⁾.

В тім самім році, в котрім зачав вихо-дити „Глос“, завязала ся у Варшаві тайна політична організація „Ліга (спілка польська.“ Була вона немов доповненням „Глосу²⁾“. Ті самі люди працювали тут і там. Були то ще люди горячі і чесні. Їх головною засадою було те, що голосив „Глос“: на першім міс-ци мають стояти інтереси простого народу. Є се засада чисто соціалістична, хоч „Глос“ і уїдав на космополітичний, (ненаціо-нальний) соціалізм. Та з другого боку писав він і про боротьбу клас і то так, що „Курєр Львовські“ (з 18. VIII. 01) признав ті статі со-ціалістичними. Отже в жилах „Польської Ліги“ плила зразу соціалістична струя, слідна ще в

1) Краківська „Krytyka“, 1902. VIII.

2) Гл. Kurjer Lwowski з 18. серпня, 1901 і многі статі в льондонськім „Przedświt“і.

1892 році. Побачимо далі, що вийшло з тих польських соціалістів...

Спільна праця „Глосу“ і „Польської Ліги“ (перехрещеної відтак на Лігу Народову) тривала вісім літ — від 1886 до 1894. В 1894 російський уряд завісив „Глос“, а його редактори перенеслися з Варшави до Львова і тут в 1895 заклали „Пшегльонд Вшехпольскі“, а в 1896 видали „Програм стронніцтва народово-демократичного в заборже російським.“

Та з початку і „Пшегльонд“ був подібний до „Глосу“ і завзято виступав проти „збанкротованих шляхтичів, що кінчать свою кар'єру.“ „Ніколи і нігде шляхта і взагалі висші верстви не уміли і не могли боронити підвалин народного істнованя: землі, віри і матірної мови“ — писав „Пшегльонд“ в жовтні 1896 р. Так само остро накинув ся він і на польське духовенство, котрому грозив, що терпеливість польського хлопа супроти него колись урве ся.

Але вже не задовго „Пшегльонд“ залицяє ся до польського духовенства і явно поборює соціалізм, а далі виразно стає проти тих, що виступають против шляхти і клерикалізму¹⁾.

Так вшехполяки з приятелів простого польського народу, стали його ворогами.

Ось як виглядає одно русло вшехпольської джуми — „крайове.“ Виплило воно з Варшави, доплило до Львова і тут розплило ся. З початку чисте, відтак раз ураз мутніє, аж доходить до такого стану, що виглядає як Полтва, яка забирає зміст-каналів з цілого Львова.

¹⁾ Przegląd Wszechpolski, 1901, VII.

II.

Друге русло вшехпольської струї — за-
граничне:

Теорія чинної оборони.

В рік по заложенню „Глосу“ й утворенню „Польської Ліги“ появилася в Парижі брошура, підписана буквами Z. F. M. під заголовком: „Ржеч о оброне чинней і о скарбе народовим.“ Обмірковували її польські емігранти, які по повстанню 1863 повтікали за границю, але були у зносінах з кружком, що видавав „Глос.“ Букви Z. F. M. значуть: Зигмунт Мілковскі (Т. Т. Єж.).

Зміст тої брошури такий: Полякам не вольно тихо сидіти, бо наступить передавне не права польського народу до відбудовання Польщі. Поляки мусять бунтовати ся і то так против Росії і Прусам, як і против Австрії, бо ніби то і вона хоче їх вигубити, тільки лагіднішим способом ніж Москаль і Прус. Буком виганяти з польських земель Москалів і Німців, або просто: робити повстанє, котре невдовзі наступить! Польські жовніри і так умирають у війнах під російськими прапорами — чи-ж не красше для них і чи-ж не ліпше було би для польської справи, як би вони замість у московських рядах — гинули на московських шибеницях?! — каже пан Мілковскі — через те не завмирав би польський патріотизм.

То один „хосен“, а є ще другий. „Вороги Польщі боячи ся, що їм вибивати-ме ся зуби і ломати кости, шанували би Поляків.“ Ну, і вся Европа не могла би надивувати ся. То третій „хосен“ з того, як сини польських хлопів гинути-муть на шибеницях, на які їх хочуть висадити вшехполяки.

Але аби робити повстанє, треба гроший. Отже пан Мілковскі і його компанія і на се мають раду: заложити польський „Скарб народо̀ви“ і чекати на європейську війну. Як би ми — каже п. М. — мали такий скарб в році 1866 або 1870 або 76, то Европа виглядала би тепер інакше! Коли так прилагодимо ся, тоді інтригуємо, шукаймо зачіпки то тут, то там, шукаймо фірток, через котрі як не нині, то завтра, то колись пізнійше дасть ся впровадити польська справа як союзник неприятеля наших ворогів. А тимчасом збираймо „скарб народо̀ви!“ Найпрактичнійше: обложити ся „наро̀довим“ податком, стяганням окремими поборцями. За підставу прийняти такий адміністраційний поділ. як той, що його запровадили завоюєвателі: в московській займанщині (в заборже московскім) комітети повітові, губерніяльні і краєві (польський, литовський, інфлянтський, білоруський і руський); в австрійській займанщині — комітети повітові, окружні і краєві (малопольський і червоноруський); в пруській займанщині — комітети повітові, регенційні і краєві (великопольський, пруський і шлеський). Ті комітети назначуть поборців і касієрів. Побрані по повітах суми відсилати раз-у-раз до краєвих і губерніяльних кас, а відтам до головної каси „Скарбу народо̀вого.“ За границею поборча чинність дасть ся легко перевести при помочи еміграційних товариств.

На тім кінчить ся та сьмішна рецепта на відбудованє Польщі. Сьмішна вона і не розумна, а прецінь многі в ню увірили і взяли ся переводити її в діло ¹⁾.

¹⁾ В Парижи виходив двотижневник „*Wolne Polskie Słowo*“, котрий займав ся головно аґітацією на річ „Скарбу Народо̀вого“ — 1887—1895.

II. Діяльність „народових тромтадратів.“

Насамперед постановили в шехполяки відогріти польський патріотизм, що був остиг, — ріжними „народовими“ збіговисками, маніфестаціями, демонстраціями і відправами. На першу маніфестацію вибрали день 3. мая 1891 р., як столітню річницю конституції. Появила ся відозва з датою „Варшава, в марті 1891,“ по якій пізнати, що робили її члени редакції „Глосу“ і „Польської Ліги.“ Відозва п'ятнує з погордою історичну ролю польської шляхти, а чотиролітний польський сойм називає „соймом капіталістів“; навіть про конституцію 3. мая, на котрої честь мав бути уряджений обхід, говорить холодно і каже значучо, що „не пора застановляти ся критично над її правдивою вартістю.“ Про тих, котрі спокійно хочуть працювати для добра польського народу, говорить відозва, що то „нікчемна згряя спекулянтів.“ — „Наша дорога — кінчить відозва — то смерть (російсько-го) абсолютизму, визиску і привілеїв, то дальша боротьба о независимість...“ На редакторів кількох польських газет, що виступили против шхепольської дурійки, урядили шхеполяки напад.

Прийшов день 3. мая! Наперед відбуло ся в Варшаві богослуженє, потому рушив похід до заваленої каплиці в ботанічнім городі, де пані кидали цвіти, а пани здоймали капелюхи. Відтак похід пішов до саського парку; шхепольські академіки йшли на самім переді. Поліція замкнула город і арештувала кількадесять людей. Академік Бруліньскі відобрав собі жите у вязниці, інші повиходили. Так закінчила ся перша шопка „народова.“

Ще в тім самім році в падолистї появи-
ла ся в Варшаві відозва, взиваюча, щоби ці-
лий 1892 рік носити „народоу жалобу,“ як
у столітні роковини другого розбору Польщі
(вшехполяки забули, що столітні роковини
другого розбору Польщі припадали не в 1892
але в 1893 р.!). І то цілий польський нарід
мав обходити „жалобу.“ Але нарід не послу-
хав. Навіть в Варшаві зачали ся в мясниці
забави, як звичайно. Тоді вшехполяки, що
видумали „жалобний плян,“ постановили по-
страхом вимусити послух і — вибивали шиби
в домах, де відбували ся танці, облили кіль-
ка осіб вітриолем, до одного дому внесли
підчас балю домовину. Але все те нічо не
помогло. Так само було і в 2 слідуючих
роках¹⁾.

Та Польська Ліга ще „не давала ся“ —
і в 1893 р. видумала нову „параду“: поста-
новила обходити столітні роковини повстаня
шевця Кілінського. 17-го цвітня відбуло ся
в Варшаві богослуженє в костелі сьв. Яна,
потому рушив похід на вулицю Підвалє, бо
там мешкав один з потомків Кілінського.
Але похід був мізерний, бо було в нїм всего
300 людей (переважно молодих хлопців і па-
нянок), що в півмільйонній Варшаві не зна-
чить нічо. Поліція окружила похід і завела
його до циркулу; многих поарештувала, 30
академиків нагнали з університету, а кількана-
цять осіб заслали в глибину Росії. Так закін-
чили ся перші три роки „народових“ збі-
говиск.

¹⁾ По 10 літах „Słowo Polskie“, (жовтень, 1902)
розуміє ся, збрехало, що тоді „цілий польський нарід
обходив жалобу по розборі Польщі.“

В 1898 р. урядили в Варшаві дві маніфестації, одну на похороні акад. Слонського, другу під пам'ятником Міцкевича (в останній взяли участь і соціялісти). Обі ті маніфестації знов покінчилися арештованнями.

В 1901 і 1902 р. напали молоденькі вшехполяки на німецький конзулят у Варшаві (в котрім повибивали шиби і здерли пруського орла), а у Львові на російський, під котрим поліція тяжко їх побила. Старші вшехполяки не йно, що не пішли з молодими, котрих 10 літ тровили до „народових“ збіговиск, але ще їх виганьбили в газетах, бо носилися вже з інакшою політикою.

III. „Народова Ліґа“ і вшехпольська партія (S. N. D.*).

Головна тайна коменда вшехполяків урядує в Варшаві; на своїх проклямаціях уживає вона печатки з польським орлом і написею: „Liga Narodowa — Komitet Centralny“. Ліґа уважає себе за тайний „ржонд народови“, такий самий, який був перед повстанєм 1863 р. Потвердив то виразно „Сойм“ польського Союзу (Związku) в Сполучених Державах, що відбув ся в Толедо 1901 р., такою ухвалою: „Уважаємо Народову Ліґу в Польщі за правно функціонуючу власть польської держави і спадкоємця всіх прав попередних правительств тої держави від польських королів і соймів...“

Яка-ж історія того тайного „ржонду“? Вшехпольські газети розтрубили про той тайний „ржонд“ усе, що знали. Отже перші прояви вшехпольського руху і його головного ор-

*) S N D-Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne.

гану „Народової Ліги“ починають ся 1886 р. Проявив ся той рух двома струями: варшавською і еміграційною. В Варшаві згуртував ся коло часописі „Глос“ кружок людей, зложений з приклонників „органічної (мирної) праці“, котрі відрекли ся своїх колишніх засад і підняли крайно народний, просто соціалістичний прапор (підпорядковане всіх верстов інтересам простого народу). Той кружок, порозумівши ся з частию старої поповстанчої еміграції, заложив 1886 р. тайну організацію „Ліга Польська“. Видимим знаком того порозуміння була видана в рік потому брошура Мілковського. Ліга Польська видала невдовзі по завязаню програмову відозву з печаткою „Centralizacya Ligi Polskiej“. Той документ не був призначений до оголошення. Про цілі Польської Ліги можна довідати ся з відозви Ліги Народової 1899 р.:

„Польська Ліга — каже відозва — ріжнила ся тим від давнійших політичних організацій, що мала на цілі не безпосередне приготуване до повстаня, тільки розложену на цілі літа діяльність, витворюючи з супокійної маси суспільности, особливо з верстов простого люду, чинні політичні сили і пхаючи їх до тревалої й систематичної боротьби, котра в остаточній цілі провадить до відбудованя Польщі“.

Маючи таку ціль, почала Польська Ліга почвірну діяльність:

1. Заложила „Скарб. Народови“ в містечку Рапперсвілю в Швайцарії і стала стягати податки для того скарбу.

2. З'організувала тайні кружки молодіжи, для виховуваня вшехпольських агітаторів, ко-

Про Вшехполяків.

2

трі мали там учити ся туманити простий нарід.

3. Нїм підросте молодий вшехпольський нарибок, взяла ся сама до туманення хлопів, робітників, міщан і дрібної інтелігенції.

4. Зачала „будити духа“ галасливими збіговисками, відправами і парадми.

Така „діяльність“ тревала до 1894 р. В тім році російський уряд попав на слід Ліги, поарештував декотрих її діячів, а решта зі страху перед Сібірю, утікає до Галичини і тут безпечна, зачинає в огидний спосіб уїдати на Русинів-Українців, робити великі зїзди і збіговиска та видавати скажені письма, переповнені ненавистю до всего, що не є польське. В тім році Польська Ліга перехрещуєть ся на Лігу Народову.

Так триває до р. 1899, в котрім Ліга відкриває по часті своє темне лице, бо російський уряд і так знав уже про неї все, що потребував знати.

Польська Ліга удавала, що є прихильна, або й дійсно була прихильна поступови, говорила й писала про гасла французької революції: волю, рівність і братерство; — Ліга Народова випирає ся вже всякого соціалізму, всякого братерства поневолених народів і каже виразно, що Поляки повинні так само рабувати сусідів, як Москва й Пруси!

Але Народова Ліга виступає тільки „прощавто“, впрочім сидить вона „тайно“ в Варшаві, а її видимою головою за границею є „полковник“ Мілковський. Явну і тревалу політику веде вшехпольська партія, котра оголосила свою програму 1896 р. Вже той рік вважаєть ся роком основаня вшехпольської партії (вшехпольський рух, хоч і зовсім не

подібний до теперішнього, появився 10 літ скорше). Ту першу програму змінено і розширено в жовтні 1903 р.¹⁾

Окрім Н. Ліги має вшехпольський табір іще дві заграничні організації: „Союз польського емігранства“ в Парижі і „Польський Народовий Союз“ у Північній Америці.

IV. Скарб „народови“ і преса.

1.

„Польщу можна відбудувати тільки залізом і кров'ю“, сказали собі вшехполяки. Ним прийде до проливу крові, треба прилагодити залізо. Але за залізо треба платити. Так повсталася ідея польського „воєнного фонду“. По 15 літах збирання грошей назбирали ледви троха понад двіста тисяч франків²⁾, то є тільки, кілька коштувала Англію одна година побуту англійських військ на землях Бурів. (Наш убогий українсько-руський нарід зложив у далеко коротшім часі більшу суму на сецесію академіків і руський театр).

Але і з того маленького польського „скарбу“ дає надзираюча комісія тисячі вшехпольській Лідзі на агітацію і дає грубі пенсії різним директорам „котрі складають подерті, старі польські уніформи, додають до уланських мундурів гузики швайцарських артилеристів, роблять різні клітки і рамці, іменують звичайні буки палками Баторого або Пяста“. „Народовий музей (при котрім є той

1) Гл. Program stronnictwa Demokratyczno-Narodowego w zaborze rosyjskim. Kraków. Nakł. Przegl. Wszechp. 1903.

2) франк = 96 с.

скарб) став домом інвалідів для приятелів радників і їх знакомих“. ¹⁾

Бачучи, що господарка „народового“ Скарбу „нержондем стої“, — Поляки не дуже спішилися складати на його річ гроші. Отже Ліґа вислала полковника ²⁾ Мілковського до Америки збирати гроші. Американські Поляки зробили „полковникови“ велику параду, співали, кричали, стріляли, але гроший яких сподівався від них „полковник“, не дали, і він приїхав до Європи з дуже скромним „датком“. Одиноким наслідком американських нарад було те, що п. „полковникови“ до решти перевернулося в голові: коли німецький цісар Вільгельм II. вислав до Америки свого брата в різних політичних справах, п. Мілковські оголосив світові, що пруський принц наслідуює його... Немає що дивуватися, що старенький „полковник“ плете різні нісенітниці в 1900 р., — адже він ще в 1863 р. замість бити ся з московським військом, побив ся з Румунами, котрих польська справа нічого не обходила, але котрі не могли дозволити польським повстанцям перейти зі зброєю в руках цілу Румунію, від турецької до російської границі, бо якби на те були пристали, то Росія була-би виповіла війну Румунії.

Пану Мілковському розказав один старенький повстанець іще один „плян“ відбу-

¹⁾ Гл. „Gdzie się podział „Skarb Narodowy“ M. Golberga, Kraków 1905. Nakł. Naprzodu. Ст. 29 і далі.

²⁾ „Полковником“ називають його тому, що іменував його ним повстанчий уряд в 1863. і післяв за відділом 400 повстанців, викликати бунт на Україні. Але вже на румунській границі побили його Румуни і відобрали зброю так, що п. Мілковські навіть не був у повстаню.

дованя Польщі, котрий п. „полковник“ сей-час оголосив в газетах. Той сьмішний до розпуку плян такий: Поляки повинні вичерпати балтійське море і сусідні морські заливи, замінити морське дно в урожайну землю і відступити її тим державам, що розібрали Польщу, а вони за те звернуть Полякам їх вітчину...

І того старенького чоловіка, котрий вірить у такі нісенітницї, іменувала Ліґа своїм представителем! Не дивниця, що під таким і подібним доглядом не дуже розвивається і скарб „народови“, в котрім, крім малого „воєнного“ фонду, були і численні стипендійні і інші фонди, виносячі разом до міліона франків. Та завідателі тих фондів, подібні до „полковника“ Мілковського, добродушні панки так завідують тими фондами, що вони раз-у-раз меншають, маліють навіть т. зв. залізні капітали, котрих не вільно нарушувати, а рахунки так помотані, що наймудріша голова не визнає ся в них. Ніхто не знає, що стало ся з видатками і де вони. Слушно каже п. Гольбер:

„Cicho wszędzie, głucho wszędzie“,
Dużo było, nic nie będzie.¹⁾

2.

Далеко поважнійше ніж „Скарб“ представляє ся вшехпольська преса, видавана з великою умілістю і в дуже значнім числі. Вшехпольських видавництв є спора пачка, почавши від поважних, призначених для інтелігенції, а скінчивши на крикливих і лайливих призначених „для люду“ і півінтелігентів. Згадаємо важнійші: Від 1895 виходить полі-

¹⁾ Цит. висше, ст. 18.

тичний місячник „Przegląd Wszechpolski“. Від 1896 хлопський місячник „Polak“ для Росії. Від 1898 виходить в Росії тайно і неперіодично „Pochodnia“, а у Львові орган вшехпольської молодіжи „Тека“. В 1900 р. починає виходити в Парижі двотижневник „Goniec Polski“ орган Н. Скарбу, а в Берліні „Dziennik berliński“ (в 1500 примірниках). В Познані в Прусах виходить дневник „Goniec Wielkopolski“ (в 2000 прим.). В Америці тижневник „Zgoda“ (в 16.000 прим.), орган Поль. Нар. Союзу і дневник „Dziennik Narodowy“, попіраний фондами Н. Союзу. В 1901. Прокупили вшехполяки у Львові газетку Wiek XX, а коли вона упала, купили в 1902 році дневник Słowo Polskie (менше більше в 7.000 примірниках).

Їх органами є також: народний дневник „Górnoślazak“, видаваний в Катовичах спілкою селян і робітників; тайна гектографована газетка для ремісників „Kiliński“ у Варшаві; двотижневник для селян „Głos ziemi sandomierskiej“ в Тарнобжегу в Галичипі і тижневник для селян „Ojczyzna“, напиханий нашим селянам польськими судіями і комісарами.

Окрім тих офіціальних і півофіціальних органів вшехполяків, видають вони ще безліч різних відозв і брошур, а також мають на свої услуги часописі, котрі про око служать нібито иншим цілям, на приклад релігійним.

V.

Серед партійного неладу і довголітної сварні за марниці на галицькій Україні, серед недостаточного політичного образования на-

ших партійних проводирів. — ми вже привикли не дивувати ся ніяким політичним блудам ані дурницям. Наш загал просто затратив змогу, або радше ніколи не умів належито оцінювати а навіть звертати увагу, хочби на найбільш дивоглядну політику. А всеж таки і його, хоч як він убогий, на політичну літературу, мусіла-б „ударити в очи“ просто божевільна дивоглядність вшехпольської політики в бійшій мірі, ніж польську суспільність, котра мимо всіх безчислених промахів, блудів сьмішностий і противоріч горнеть ся в щораз могутнійшій кількості під вшехпольський прапор, зішитий з найріжнородніших частий, подібний скорше до крикливої хоруговки ярмарочного комедіянта, ніж до прапора політично суспільної чи моральної струї. Такий шарлятанізм не мав би тільки приклонників навіть серед нашої, політично невиробленої суспільности.

У вшехпольській пресі загалом, а навіть в одній і тій самій вшехпольській часописі знаходить читач таку масу противних собі думок і кпин з того, що недавно на тім самім місці оголошувано сьвятим і одиноко розумним, що просто не знає ся, що думати про умовий стан людей, які таке пишуть і тих, що такі письма поважно читають і захоплюють ся ними. Розвязку тої загадки подає польський письменник Фельдман¹⁾, називаючи батьком вшехпольського руху чуте болю, яке, як кожде чуте, має нераз дивовижну льогіку, є гостре й фанатичне, а притім неясне, визначаєть ся неможливим у політиці безголовем і мимо всего приймаєть ся серед народу скорше, чим

1) Krytyka, річник IV. том II. ст. 73.

иньші розумні і певні струї. Про вшехпольську психіку поговоримо докладнійше на кінці а тут подамо для прикладу, ізза наведеної характеристики, опис одної цвітки з вшехпольського саду.

Повстанє.

Першою і головною ціллю²⁾ вшехпольської струї є відбудованє Польщі. Якої — того їх програма не каже, але майже всі вшехпольські писателі уважають Польщу в етнографічних границях (поки сягає польський нарід збитою масою) за надто малу і кажуть, що Польща мусить силою загорнути значну часть української, литовської і білоруської землі. Тут учені панки не годять ся що до того, поки що паперового рабунку. І так що до нашої землі, то менше відважні вдоволяють ся галицькою Україною „по Карпати“, відважнійші хочуть забрати Україну по Дніпро, а найвідважнійші аж по Чорне море.

Яким способом відбудувати Польщу? „Історія — повідає їх головна часопись³⁾ — і здоровий розум кажуть, що без оружної боротьби не можна представити собі відбудованя Польщі... без огляду на обставини, в яких Польща повстане, мусимо її здобути кровю і зелізом... інших доріг і способів нема... тільки повстанє...“ Таке голосять і інші вшехпольські часописі, а особливо гостро „Польак“, видаваний в Кракові для польських хлопів в Королівстві, який назначив навіть час, коли то нове кроваве повстанє має вибухнути — —

²⁾ Гл. Program SND w zab. ros. ст. 12.

³⁾ Przegląd Wszechpolski, 1900 за март, ст. 135; 1901 за май, ст. 262.

20, т. є, теперішнє столітє . . . „Всі наші бо-
гацтва і моральні сили треба нині звернути
до тої самотньої мети! Велике кроваве по-
встанє повинно виповняти думки і серце кож-
дого правого сина Ойчизни!“, повідає навіть
делегат Союзу польських Емігрантів, висланий
на м и р о в и й зїзд до Ціріха в 1901 р.

„Всехпольський Пшегльонд“ оглядає ся
вже за заграничною помічу і потішає себе,
що „кождої хвилі“ знайдуть ся заграничні
союзники, як Англія, Туреччина, Японія... Тре-
ба як найскорше сотворити польське військо
— повідає Пшегльонд — і видумати нову
польську коменду,.. В тій часописі за грудень
1900, ст. 744 надруковано лист рільника з
Махова, Войцеха Вйонцка, який каже, що „не-
ма иншого ратунку, тільки як найскорше у-
творити польські легіони в Англії, чи в Японії
чи де небудь, бо горяча сільська молодіж раз
ураз питаєть ся, коли буде можна бити ся і
сейчас хоче їхати до Трансвалю на войну.

Такі дурниці друкує Пшегльонд і тішить
ся ними, а з ним усі всехполяки. Але той
сам Пшегльонд пише, що числити на чужу
поміч є „політичним хамством і нездарством“
і що „свіжі факти та многі спеціалісти за-
вдають брехню загально прийнятими думкам
про те, що народне повстанє в теперішніх
часах неможливе“. Значить: робім повстанє
навіть без чужої помочи!

А вже „Поляк“ призначений для хлопів,
прямо фалшує історію, щоби тільки поль-
ських хлопів заохотити до повстаня¹⁾. Описує
їм ріжні видумані історії з бувших повстань,
в яких повстанці все побивають Москалів (на

¹⁾ Materyały II, 189.

папері) і крикливим тоном каже²⁾: На польській землі від Одри до Дніпра, від Балтійського до Чорного моря нема для нікого місця, тільки для нас! Ще в сім століттю московських царів вести-муть на ланцуху по Варшаві а пруські королі бити-муть чолом перед Польщею..“

Ось якими небилицями зачитують ся польські хлопи.

Та вшехпольські теоретики міркують самі, що таких дурниць польська інтелігенція не буде довго читати і тому від часу до часу самі кажуть у „Пшегльонді“, що повстане до нічого не доведе, тільки пошкодить Полякам, а вічне балаканє про повстанє тільки відводить загаль від осьвітної, політичної й економічної праці. Але хлопам того вони не кажуть, бо для народу мають інакшу правду, як для своєї інтелігенції.

Коли до вшехпольської „партії“ стало признавати ся що раз більше інтелігенції і то „поважнійшої“, тоді Пшегльонд Вшехпольські — викпив і осьмішив повстанє, назвавши його „забавкою соціалістичних півголоваків і четвертоклясїстів (1902 р., IV., ст. 249.). „Бо що для молодіжи було добре, то шляхтичам, банкирам і „пробощам“, пристаючим до вшехпольської партії, мусіло видавати ся чимось огидним.“³⁾ Так виглядають вшехпольські засади, котрі накручують ся, як їм треба, плюють нині на те, що вчора під небеса підносили, завтра готові злизати те, на що наплювали і так далі. А все те крутїйство

²⁾ М. II. 193. Polak, за січень, 1901.

³⁾ St. Os... sarz: N. D. a ruch rewolucyjny w zab. ros. Warszawa, 1907. Druk. w Krak. ст. 19.

„для добра ойчизни“. Горяча молодіж любить слухати байки про повстанє, отже, щоби її затягнути до вшехпольського табору, плетуть їй смалені дуби про повстаня. Грубі шляхтичі, попи і багаті банкирі не дуже кваплять ся ся йти на повстанє, отже, щоби їх позискати, — кажуть їм: то лише молодим або дурням говорить ся про повстаня.

Тільки одним хлопам не перестають вшехполяки набивати голови повстанєм. „Поляк“ товче їм раз у раз, щоби навіть неоглядали ся на шляхту, бо повстанє дасть ся зробити і без шляхти. Не дивниця, що темні хлоппи по довгих літах такої „науки“ дають віру несовісним панкам і на їх поклик готові не в одній околиці наставити голови під московські мечі. Пшегльонд (з мая 1902) тішить ся, що вже нині не трудно булоб зробити повстанє, називаючи його експериментом, то є пробою. Отже голови польських хлопів малиби злітати — на пробу! Гірка булаби то „проба“ — навіть як би в Центральнім Комітеті Народнової Ліги засідали мудрійші голови, ніж пан Мілковскі, котрий в 1863 р. замість з Москалями побив ся з Румунами. Адже „генерали“ польських повстань славні зі своєї бездонної легкодушности⁴⁾, з якою вели на очевидну смерть або на страшну муку в сибірських ломах тисячі найліпших людей польського народу.

В 1830 році пірвали ся з маленьким, 30 тисячним військом на могутну тоді Росію, котра 18 літ тому (в 1812) розбила 700 тисячну армію Наполеона, одного з найбільших

⁴⁾ bezdennej bezmyślności. Materyały, II. стр. 153 і дальші.

вождів, яких людський рід бачив. Повстане те викликала легкодушно горстка молодиків, яких ніхто не знав, без пляну і без приготування.

Ще гірше було в 1863 році. Такої несовісної і каригідної легкодушності та безголовля, як у проводирів того повстання, не було доси в історії ніякого народу. Народового Ржонду ніхто не слухав, Лянгевич сам оголосив себе начальним генералом, Мєрославскі заложив против існуючого Центрального Комітету другий Центральний Комітет („народовий“), а потому ще Повстанчу Комісію і третий, а властиво четвертий Комітет Ржондзонци. Всі ті комітети і комісії жеруть ся між собою, один на другого спихає роботу і — ніхто нічого не робить. В самих „комітетах“ також нема ладу, тільки сварня. Комісарі (делегати) поодиноких воєводств, а між ними 20-літні дїтваки, уважають просто, що „ржонд ест на то, аби нїм ржондзіць“ а не, щоби його слухати. Молодик Рольскі не питаючи нікого, сам збирає гроші і обстальовує оружє на власну руку. Другий „комісар“ скликає до Рави „комісарів“ на власну руку на самий новий рік 1863; вони ухвалюють, що повстане мусить бути і то зараз, чи Центральний Комітет хоче, чи не хоче. Комітет скликає їх на нараду 11 січня 1863 (отже на 10 днів перед вибухом повстання!) і толкує їм, що повстане неможливе, бо нема нічого приготованого.

Повстанці числили на поміч Франції і російських революціонерів. Але російський революціонер Герцен пише з Лондону до своїх товаришів, щоби не дали ся пїрвати до бунту, бо не приготоване і за скорє повстане

знищить Поляків, а Росіянам не допоможе. А знов французська поліція в Парижі арештує польських агентів, що везли зброю, конфіскує її, а відобрані папери дає російському амбасадорови! Падлевскі вертає з Петербурга, де розвідав, що в російській армії вправді є революційний рух, але такий слабкий, що нема що числити на нього. В повстанчій касі гроший сьмішно мало, бо всего на всего 60 тисяч рублів. Зброї тільки 900 мисливських стрільб! А російського війська, добре узброєного і займаючого твердині і всі важні місця в краю — 100 тисяч.

Мимо всего Центральний Комітет без плянів, без гроший, без оружя, без офіцерів і без амуніції — оголошує повстане! І каже у відозві: „До зброї, народе Польщі, Литви і Руси! Ми не змарнуємо сил народу і керму повстаня держати мемо сильною рукою, зломимо всі перешкоди, роздрулимо всі забори!“ В Центральнім Комітеті, що брав ся кермувати війною, був всего на всего один військовий! Чи було де коли щось подібного?

Не дивниця, що повстане упало. Його диктатор (найстарший вожд з правом житя і смерти) по кількох днях утік за границю, не побивши навіть малого відділу російського війська. Лянгевич також утік — до Галичини; інші навіть до російської границі не дійшли. — Члени Центр. Комітету виспівали у вязниці все, що знали, на всіх, щоби тільки себе ратувати... А тисячі польського народу і молодіжи помандрували у сибірські сніги на досмертну муку і тяжку працю в сибірських копальнях, під козацькими нагаями.

Чиж не такий сам бувби кінець нового повстаня під командою вшехпольських заго-

рілців, що засліплені ненавистю вже тепер не знають, що роблять і пишуть — і самі собі противорічать? А вони всіми способами захвалюють польським хлопам повстанє і витревало пруть їх до — нового нещастя.

Тут зробимо виїмок від поставленої на вступі засади: послуговати ся тільки польськими творами — і наведемо за Михайлом Драгомановим кілька уваг про маніфести „Центрального Народного Польського Комітету в Варшаві“ ¹⁾: Герцен сказав делегатам варшавського комітету, що мусять на своїм прапорі „виписати“ наділ землі хлопам і волю провінціям, інакше з повстання нічого не буде. Делегати про око пристали на те і в деклярації, видрукованій 1. жовтня 1862. в рос. револ. часописі „Колокол“ (Дзвін) заявили, що признають „право хлопів до землі, яку хлопи обробляють і повну самоправність всякого народа рішати про свою долю“. Але з дальшого змісту проклямації показуєть ся, що наділ землі хлопам польський „Народовий Ржонд“ обіцяв на підставі викупу (і то не сказав виразно, як великий буде той наділ.) Но на таку саму „ласку“ для хлопів російський цар здобув ся далеко скорше, бо ще 19-го лютого 1861. — у всіх західних провінціях. Декрет ²⁾ польського повстанчого уряду, виданий в дусі названої деклярації, не приносив отже селянам нічого нового, з виїмком в одній Польщі, де царське правительство ще тоді не рішило земельної справи. Але й долею польського селянства повстанчий уряд не дуже клопотав ся, бо

¹⁾ Гл. М. Драгоманов: Историческая Польша и Великоорусская Демократія. Женева, 1882 Стор. 107—127.

²⁾ Виданий 22 січня 1863.

обіцяв землю (за сплатою панам) тільки тим хлопам, що сиділи на панщинних ґрунтах, а безземельні селяни і наймити не мали дістати нічого, хіба, що котрий з них пристав до повстаня¹⁾. А польських безземельних хлопів було в тих часах 37 на кожду сотку (37%), то є 1 мільон 339 тисяч 403. Для них польський повстанчий уряд не мав „ласки навіть за гроші“. А царське правительство знайшло потому для частини їх землю, забравши її у монастирів, чого польський повстанчий „ржонд“ не відважився зробити, бо потребував помочи духовенства. Коли польське повстанє, підняте також на Україні (під Києвом) не удалося, видав повстанчий уряд в українській мові т. зв. Золоту Грамоту до „сельського люду Поділя, Волині й України“; по тій грамоті видно, що повстанчий уряд, зміркував, яку несправедливу міру прикладав до безземельних селян, котрим обіцяв землю аж за участь в повстаню (іншим без участі); але і в „Золотій Грамоті“ не зважається сказати чогось певного про їх долю, тільки відсилає їх по землю до сойму, що мав зібратися по повстаню. Що в тім будучім соймі більшість мали-би шляхтичі й попи, котрі вже не далиби собі зробити „кривди“ — се річ певна.

Так викрутився варшавський Комітет від першої частини приречення, даного провідникови російських революціонерів в справі наділу хлопів землею. Від сповнення другої частини приречення (що до запевнення волі не польським народам у відбудованій Польщі)

¹⁾ Giller: *Historja powstania narodu polskiego w 1862—4*. том I. ст. 312 і далі (м. д.) Гіллер був одним з членів Варш. Центр. Комітету.

викручував ся польський повстанчий уряд і ще більше безцеремонно. Самоправність інших народів рішати про свою долю“ розуміє він з додатком „коли Поляки дозволять“. Ось що каже декларація: „Ми (т. є. Поляки) не признаємо ані нових границь, ані правительств, основаних на розвалинах нашої свободи. Для нас нема розділеної Польщі, для нас Польща одна, та, що полягає на унії Польщі, Литви і Руси без всякого старшовання котрого небудь із трох народів (отже на якій підставі буде се Польща?) Ми змагаємо до відбудовання Польщі в давних границях, лишаючи до волі народам, обнятим тими границями т. є. Литовцям і Русинам (про Латишів і Білорусинів „забули“) лишити ся в союзі з Польщею або розпорядити собою по своїй волі“.

Кілько в тім цитаті крутїйства! І признають право самостійности Литовцям і Русинам — і узнають єдність Польщі в давних границях, яка то єдність має по їх думці навіть тепер існувати. Отже на чім мала би полягати „вольна воля“ Русинів і Литовців? Хиба на тім, щоби забрати ся зі своєї батьківщини і винести ся десь поза ненарушимі границі давної Польщі? Одначе мимо такого крутїйства, польський генерал Мерославскі назвав делегатів, які згодили ся на ту декларацію „радикальними чиновниками Бакунїна¹⁾ і панславїстами, які пристали на новий поділ Польщі“!

Приповідку: „або я лишу ся дома, а ви підете по дрова, або ви підете по дрова, а я лишу ся дома“, нагадує щораз більше даль-

¹⁾ Російський революціонер-анархіст.

ша політика повстанчого уряду. Все виходить, що історична Польща неділима і ненарушима. В проклямації з 22. січня 1863. зовсім щезли навіть ті „три народи“, що їх признали варшавські делегати в Лондоні — і є вже тільки один „народ Польщі, Литви і Руси“. Крім польського признають вони тільки „московський нарід“ відповідно до давнішої польської теорії: „Нема Русі, а єсть тільки Польска і Москва“.

Аж як польському повстанню зачало йти „з петрового дня“, видав варшавський Комітет 10. мая нову проклямацію, в котрій заговорив яснійше про „забезпеченє братним народам Литви і Руси, злученим з Польщею, найширшого розвитку їх народности і мови“ — все таки не відступаючи від славної польської єдності, про яку анї Русь, анї Литва і чути не хочуть.

Зовсім так само поступив собі малярський революційний уряд Кошута в 1849. — коли російське військо вступило на Угри. По тім, що тепер виробляють колишні „борці за свободу“ Мадяри — з немалярськими народами, можна собі уявити, як менше більше поступали-би їх „братанки“ Поляки, коли-би доля дала їм була побіду. А властиво нині навіть уявляти собі того не потребуємо, бо вшехполяки виразно голосять за гладу всім не польським народам в межах давньої Польщі.

Проливати кров в інтересі тих, які ще не маючи власти, не хочуть ясно і недвозначно запевнити права другим — народи, до котрих звертав ся повстанчий уряд, не хотіли. Бо се значилоби тільки — змінити пана.

VI.

Дальші квітки вшехпольської льогіки і підлоти.

Польський писатель Болеслав Прус, людина дуже чесна і великий польський патріот, характеризує вшехполяків в варшавській „Епоці“ ось як: „Народова Демокрація“ визначається тим, що ані її прихильники, ані її противники ніколи не знають, о що її властиво ходить. За те слідна у неї велика консеквенція в тактиці: все щось иншого говорить, як думає, ніколи не дотримує своїх приречень і стало відпирається того, що зробила“.

Що наведений польський писатель має повну рацію, слідно вже з вшехпольських поглядів на повстанє: називають повстанє самотнім способом відбудовання Польщі, потому кажуть, що повстанє то смішна, нерозумна і шкідлива дурниця, — а мимо того далі впирають у польських хлопів, що самотнім ратунком є тільки повстанє, котре польські хлопів повинні зробити навіть без помочи висших, польських верств!

Така сама безголова плутанина панує і в инших їхніх „ідеях“ та плянах. Одним з найголосніших вшехпольських кличів, яким вшехполяки придбали собі прихильність серед польської суспільности, є: „Преч з труїльозлізмом!“ то значить: Проч зі згідливістю з усіма трома державами, котрі розібрали Польщу, або инакшими словами: Поляки мусять бути ворогами так Росії, як Прус і Австрії. Бо протекція — повідають вони — якою Поляки тішать ся в Австрії, є так само небезпечна, як російський і пруський гнет, а

то тому, що ослаблює польський патріотизм. Отже війна і з Росією і з Прусами і з Австрією! Потрійна війна з потрійним ворогом! Один з головних теоретиків вшехпольської партії, Поплавський каже з насміхом: „вже Козьмян сказав, що Австрія мала в польській політиці тільки одну традицію — слези Марії Тереси, витиснені щирим¹⁾ обуренням тої цісаревої „на такий нікчемний а нерівний поділ“. ²⁾ То значить: австрійські цісарі невдоволені з розбору Польщі, але тільки тому, що за мало дістали.

Цікаво!

Так виглядає вшехпольська теорія про „труйльоаялізм“. Та їхня практика ані не умила ся до тої бундючної теорії, якою вони позискали собі більшу часть польської інтелігентної суспільности.

1.

Вже перший вшехпольський посол Гломбінський в своїй першій промові у віденському парламента, проголошеній 29. жовтня 1902. денунціює Українців, що вони хочуть відорвати ся від Австрії й заложити самостійну українську державу від Тиси до Дону, та „остерігає“ перед тим австрійське правительство і цісарську родину.³⁾ Цікаво, що українські послы вже тоді відчули, якого рода новий противник стоїть перед ними — а посол Василько крикнув, що „подібно підла де-

НВ

¹⁾ Глумливе значінє сього слова не підлягає сумнівови.

²⁾ J. L. Popławski: Polityka polska Austrii, Prz. Wsz. річник IX. ст. 815—823.

³⁾ Słowo Polskie з 1. падолиста 1902. — Було то в часі парл. дебати над великим страйком руських хлопів.

нунціяція (донос) доси не вийшла з уст нійкого Поляка.“¹⁾

І справді, годі щось іншого сказати про людей, котрі в краю голосять, що Австрія є таким самим ворогом як Россія, говорять раз-у-раз про відбудоване давньої Польщі, отже і про відорване Галичини від Австрії, викпивають публично австрійських монархів, — а у Відні притворюють ся їх приятелями і „остерігають“ їх перед Українцями.

У висше цитованій статі Вшехп. Пшегльонду розкажує п. Попл. з менше або більше укритим глумом про австрійську політику ось що: В часі польського повстання 1863 р. [спольщений князь з руського роду] Лев Сапіга старав ся переконати цїсаря Франца Йосифа I., що Австрія повинна скористати з повстання і відорвати від Россії польські землі, але цїсар мав відтак сказати: „Як можна жадати від Габсбурга, щоби вступив в слїди Віктора Емануеля?!“ — Австрійська монархія потребує Боснії — було тоді гаслом австрійських міродатних політиків. Російський генерал Фадєєв сказав: „Для Россії дорога до Царгорода йде через Відень.“ Австрійські міродатні політики не розуміли, що для Австрії дорога на Балкан іде через Варшаву, отже не розуміли того, що розумів звичайний російський генерал. „Військове сторонництво“

1) П. Скріптор каже, що годі назвати денунціяцією проголошене того, що друкуєть ся явно в усім доступних органах. Ми одначе уважаємо, що проголошене — в парляменті з особливим звертанем уваги правительства і династії, яка в Австрії має величезне значінє — доносу про змаганє русько-українського народа до самостійности з огляду на форму і ціль того проголошеня є денунціяцією.

відмовило цїсаря від заповідженої вже по-
д о р о ж и до Галичини в 1868 р. до котрої
Поляки привязували велику вагу і т. д.

Для нас тут найцікавіший переходячий
у глум жаль до австрійського „ворога,“ що не
загорнув більше польських земель. Той жаль
слідний і в інших органах. Отже жалує ся,
що буцїм то „ворожа“ для Поляків австрій-
ська держава не загорнула польських земель
з під Росії, хоч австрійська лагідність демо-
ралізуюча польський патріотизм, буцїм то
більше шкідлива для Поляків, чим російський
гнет. — Клясичний приклад вшехпольської
облуди!

Так отже вшехполяки, в теорії неприми-
римі вороги Австрії, в практиці стали її
„приятелями“ і льокаями.

Ще „красше“ виглядає їх політика су-
против Прус, котрі переслідують Поляків
майже так само, як Поляки нас. Кажемо: май-
же, бо в Прусах не женуть скованих Поляків
за страйк милями до арешту, анї не стріляють
їх при виборах, як се діє ся в Галичині з укра-
їнськими хлопами. Але переслідуванє, що прав-
да, є і то плянове. Та частина Польщі, що
тепер під Прусом називає ся „Велькопольска.“
Отже, коли переслідуванє Поляків в Прусах
не устане — а того годї надїяти ся — то
„Велькопольска“ буде колись німецькою зе-
млею. Вже тепер у многих околицях „Вель-
копольскі“ Нїмці мають у своїх руках біль-
ше землі, як Поляки. По школах, урядах і
судах заведено німецьку мову. Словом — пе-
реслідуванє Поляків в Прусах дійшло до тої
міри, що навіть вшехпольські часописї при-
знають, що пруський гнет далеко тяжший
від російського, бо під російським панова-

нем Варшава була і є огнищем польської культури, значіне Поляків на Литві зросло вже по розборах Польщі²⁾ — а з пруської Польщі втікають найліпші польські сили до Галичини і до Росії. Вшехп. Пшегльонд договорився навіть до того, що каже, ліпше булоби, якби Москаль забрав і ті польські землі, що під Прусом.

Кожний, хто знає, як вшехполяки бунтують нарід против Росії, хоч їм під нею живеться ліпше, ніж Україні, — подумає собі: „То десь против Пруса мусять вони накликувати до гострого повстання!“ Тимчасом ні!

2.

Супротив Прус, — де гасло: „вигубити Поляків!“ має поперте пруського короля, правительства і частини німецької суспільности — вшехпольська партія є противна революційній роботі і не думає відривати від Прус польських земель. „Прус не треба дразнити“, повідають вшехполяки, „і там не так знов зле; до таких випадків, як Вжесня, польська суспільність прив'язує за велику вагу. В Варшаві запанувала без жадної реальної причини манія протинімецької політики, а то завдяки напливови польських дневникарів з Галичини і Познаня, набитих, мов катеринки, на валки протинімецької політики“...

Отже після вшехпольської льогіки: треба робити повстанє в Росії, хоч там значіне і вплив Польщі разураз змагається — а не треба навіть думати про відорванє польських земель від Прус, хоч там з року на рік мен-

²⁾ Prz. wsz. за жовтень, 1901. ст. 613.

шає польська земельна посілість і зростають переслідування!

Польський писатель, Юрій Мошинський, не могучи зрозуміти такої льогіки, каже, що вшехполяки то платні агенти Прус! Та загадка дасть ся одначе простійше розв'язати: Польські хлопи в Прусах культурнійші від тих, що в Росії і не слухали би смалених дубів про повстанє. А знов рука пруського правительства далеко тяжша від російського, пруська поліція далеко більше сторожка, а ціла держава в більший мірі мілітарна (військова) і ліпше з'організована, чим російська. І тому вшехполяки навіть не пробують теревенити в Прусах про повстанє: під тяжшою гилею мовчать, а під лекшою бурчать. (З тих самих причин центральний Комітет, піднімаючи повстанє 1863 з метою відбудовання історичної Польщі, пятнував з р а д н и к о м кожного, хто змагав би до повстаня в Прусах).

3.

Так отже вшехполяки не голосять повстаня ані против Австрії, ані против Прус. За те тим більше дають собі духа в уїданю против Росії, російської культури і народу. Як далеко дійшла їх запальчива ненависть не тільки супротив російського правительства, але супротив усього, що російське, свідчить отсей факт: Союз російських писателів пошанував торжественно память Міцкевича. Віддячуючи ся за те, урядили Поляки торжество в честь російського поета Пушкіна, на котре польський сенат львівського університету вислав депешу з привітом. Вшехпольські газети обкидали грязною лайкою торжество в честь Пушкіна, а сенат львів-

ського університету, що взяв участь в торжестві, назвали „гніздом неуків, карієровичів (хрунів) і звичайних драбів (szubrawców)“. (Ся характеристика не дуже далека від правди — адже в професорському зборі львівського університету переважають вшехполяки — а свої своїх найліпше знають).

Загадку несмачної і голосної ненависти до всего, що російське, розв'язує головний вшехпольський орган¹⁾: треба підлестити ся Австрії, котра за таку ціну дозволить вшехпольській струї розвивати ся в Галичині. П. В. пише: „Чи Австрія в злих, чи в добрих, чи навіть у дуже приязних взаєминах з Росією — все в її інтересі є, щоби Поляки були для Росії ворожо настроєні... Ворожі взаємини Поляків з Росією є першою причиною зміни відношення австрійського правительства до польської народности в Галичині. Тим ворожим взаєминам з Росією завдячують Поляки всі уступства і ласки австрійського правительства“.

Так виглядає в практиці чванливе гасло вшехполяків „преч з труйльоаялізмом!“ Навіть їх ненависть до Росії має по часті свої жерела в кабінетах віденських міністрів, а нагорода за неї блестить золотими ковнірами на непропорціонально численних польських шефах так при краєвім, як і при центральнім правительстві.

Колись продала польська шляхта свою вітчину гуртом за готівку, відтак взяла ся продавати за готівку свою батьківщину в Прусах (так писав варшавський „Глос“) — нині продають її спадкоємці вшехполяки на-

1) Przegląd Wszechp. 1902, II. ст. 125.

віть свою ненависть. Політичної честі і сорому, навіть якби знайшов ся купець, не можуть сараки „спененжиць“, бо сі прикмети то у них тільки спомини юних днів, днів весни“...

4.

Приступаємо до огляду вершка вшехпольської глупоти і легкодушності.

Кожда революційна партія, що має тайну організацію і веде підземну роботу, старається запопадливо, щоби її ворог нічого не міг дізнати ся про її тайну роботу та напрям і силу тої роботи.

Зовсім инакше роблять вшехполяки. Вшехпольська Ліга оголошує в часописах і відозвах не тільки свої далеко змагаючі повстанчі пляни, але подає до прилюдної відомості навіть околиці, гурти і товариства, в котрих має найбільше приклонників. Вшехпольські газети доносять, що в польських селах відбувають ся тайно хлопські „сеймікі“¹⁾, що польські хлопи в Росії мають свою тайну почту і що в Росії кожде польське товариство, навіть найневиннійше, має політичне значінє. Розумієть ся, тим улекшують роботу російському урядови, котрий на підставі вшехпольських вказівок заряджує докладні слідства і замикає до тюрми так польських хлопів, як і інтелігентів, причім нераз і невинним дістаєть ся.

Щож спонукує вшехполяків денунціювати себе і своїх приклонників перед російським урядом?

Хто заперечив усі шляхотні змагання свого народу а замість них проголосив огидну

¹⁾ Prz. Wsz. 1901. III.

евангелію розбою, крові і заліза, то є, хто не має ясного і неплюгавого прапора, той, щоби звернути на себе увагу, мусить послугувати ся ярмарочними тарабанами. Вшехполяки хочуть за всяку ціну здобути собі перше місце між польськими партіями — отже голосять і трублять, що мають велику силу, тайну організацію і польських хлопів у своїх руках. Що їх обходить, що те їх трублене виходить на користь російському урядови?

Коли повстанчий Комітет 1863 р. потрапив різними „тайними“ організаціями, проклямаціями, титулами, печатками й орлами пхнути несвідомих до кровавого повстання, то чому не мало би удати ся і вшехполякам тими самими способами затягнути несвідомих у свій табір і під свою коменду? Людям все подобають ся „таємничі“ комедії.

До якого степеня дурноти і легководушности дійшли вшехполяки, свідчить найліпше факт, що вони подають до відомости російського уряду навіть те, відки, як часто і яким способом дістають гроші на свою агітацію. Раз на рік їде до місточка Рапперсвілю делегат Ліги, там бере участь в нарадах надзираючої комісії „Народового“ скарбу (розуміється день і годину тих нарад подають заздалегідь вшехпольські газети), здає справу з діяльності Ліги і дістає кілька тисяч франків, з якими вертає до Варшави¹⁾. Якже легко російським шпіонам, знаючи день і годину нарад, вислідити делегата Ліги, їхати за ним аж до Варшави, тут добре на нього уважати, з ким сходиться і таким чином вислідити проводирів тайної організації.

¹⁾ Prz. Wsz. за март 1902.

Російські жандарми висліджували вже на підставі вказівок вшехпольських газет їх діяльніших людей. І так наприклад в грудни 1899. року арештували коло 70 осіб, бо вшехпольські газети розтрубіли, що б. п. Гіршфельд умираючи лишив значний запис в тестаменті на агітацію на імена кількох виділових варшавського добродійного товариства. Російська жандармерія позасаджувала в тюрму насамперед тих виділових, що на їх імена записано гроші, а потому по нитці дійшла до клубка й арештувала 70 осіб.

Російський уряд дізнав ся отже з вшехпольських газет про тайну організацію вшехполяків, про „сеймікі“, про хлопські почти, про тайні з'їзди і военний скарб — недоставало йому ще імен міст, у котрих загніздила ся вшехпольська агітація, щоби на них звернути пильну увагу. Отже вшехпольські часописі і про се заговорили: Вшехпольський Пшегльонд описав докладно комедію, уряджувану що року в пограничнім місточку Радомислі на памятку останного повстання: По богослуженню в костелі, в котрім взяли участь люди перебрані за стрільців, косинерів і уланів, відбуло ся по полудни, подobaюче на циркове, представленє: одна часть комедіантів перебрана була за польських повстанців, а друга за московських салдатів. За домами видко було рух — описує Пшегльонд Вшех. — що хвилини перебігав якийсь улан на коні, ніби слідячи ворога. Нак нець около 4. години дали знати з костельної вежі, що йде російське військо. При блеску смолоскипів польські стрільці висувають ся ізза „пробоства“ і присівши до землі, з виміриними стрільбами очікують ворога. З противної сто-

рони надходять Москалі. Всі в шинелях і московських шапках, з вождем на переді йдуть до атак. Зачала ся битва при грі музики. Стрілянина ставала разураз густійша, аж вкінці оба війська зійшли ся і зачала ся боротьба на білу зброю. Аж ту з заду впадають на Москалів косинери, а з боку улани — гук, стріли, блиск кіс і шабель — і в короткім часі повстанці побили Москалів. Санітарний віз забрав ранених Москалів а повстанці (всі здорові) в тріумфі і з хоругвами перейшли через місто. Проводив ними відважно місцевий учитель пан Хмура... Так пише „Пшегльонд“, а „Поляк“ додає, що польські хлопці з Росії були на тій параді і вона дуже припала їм до серця.

І чи-ж не є то кпини з себе — робити циркову комедію з болючого спомину і показувати, як сини батьків, побитих перед 40 літами в правдивій боротьбі, відносять паперову перемогу над Москалями... З тої несмачної комедії має хосен тільки російський уряд, бо знає, де щороку висилати тайних агентів, котрі вислідять селян, що беруть участь у тій параді...

Старшим вшехполякам не дають ся завстидати в легкодущности молодші — чого і слід надіятися. У вшехпольській часописі молодіжи („Тека“) надруковано в 1903 р. статтю під заголовком „До війська!“, в котрій автор розвиває виразно теорію зради: взиває польську молодіж, щоби добровільно вступала до війська, розуміється до держав, котрі розібрали Польщу, отже до війська австрійського, пруського і російського. щоби там дослугувала ся офіцерської ранги і при

нагоді зраджувала прапор, котрому присягала вірність.

Редакція „Теки“ похвалила від себе ту статтю, а коли „Курєр Львовскі“ написав, що „зрада і не дотриманє присяги належить, до найогиднійших злочинів, — „Слово Польське“ відповіло йому, що кождий Поляк в державній службі, мимо присяги, готов зрадити положене в нїм довіре¹⁾. „Кілько таких було! — пише „Слово Польське“; коли-б ми признали рацію Курєрови, то мусіли-би нап'ятувати зрадниками всіх польських урядників, почавши від професорів а скінчивши на урядниках краєвого Виділу. Всі вони комусь присягали, хоч многі з них суть вірними синами Польщі....“

Природна річ — повідає Курєр — що скоро завоювателі знати-муть, що вступаємо до війська, щоби їх зрадити, то польським офіцірам не будуть вірити; і тепер не дуже вірять — авансів не буде — і наші Валенроди²⁾

¹⁾ Materyały. II. ст. 256.

²⁾ Так називав ся герой одної поетичної повісті Міцкевича. Валенрод був Литовцем; взятий у полон, німецьким законом хрестоносців, котрі воювали з Литвою, привчив ся від них воєнної штуки. Вернувши до вітчизни, переконав ся, що Литва не видержить німецького напору — повернув отже знов до своїх ворогів, дослужив ся у них гідности найвисшого генерала і на тім становищі постановив знищити силу німецького закона. І попровадив його військо против Литви, але провадив так, що ціле винищив, через що на 100 літ ослабив силу німецького напору на свою вітчизну. За зраду засудив його тайний суд німецький на смерть, але Валенрод сам отроїв ся. Міцкевич поставив Полякам за вір навіть злочинну любов до вітчизни Валенрода. У нас часто прозивають „Валенродом“ Поляка гр. Андрея Шептицького, котрий перейшов на грецький обряд, щоби стати руським митрополітом.

під надзором гинути-муть як і прості вояки.

На тім кінчимо літанію вшехпольських „політичних“ помислів; подали ми її переважно за польським писателем Скріптором, який у своїм творі опер ся виключно на вшехпольських писаннях. Скоротили ми наведені тут цитати або переповіли їх тому, що повний текст забравби за много місця в статі призначеній для народу. — — —

Якже се можливе, що-мимо такої сили смішних дурниць, політичних блудів найгрубшого калібру, крайної підлоти і інших гріхів вшехполяків — польська суспільність в значній кількості, як не отверто, то бодай своїми симпатіями опинила ся у вшехпольським таборі?

Відповідь на се питанє слідуєча :

VII.

Вшехпольська теорія.

Ані своєю тактикою, ані політикою, ані програмою (програми, обнимаючої справи Поляків усіх трьох заборів вшехполяки не мали і не мають) не притягнули вони до свого табору такої великої кількості польської суспільности. їх чисельну силу і вплив можна пояснити ярмарочно, крикливою реклямою, яка не перебирає в способах. З часом пристали до них різного рода карієровичі, жадні наживи і вплив їх раз-ураз більшав.

Але, щоби притягнути до свого табору більшість молодіжи і людей, котрі в тій партії працюють з посьвяченєм і напруженєм, гідним ліпшої справи, на те ніяким чином не

могли вистарчити висше наведені способи. Як відомо молодіж усіх часів і народів все визначала ся запалом до великих і шляхотних цілий і чула відразу до рухів, оперуючих нечистими способами. Вправді лондонський „Пшедсвіт“¹⁾ характеризує вшехпольську молодіж (особливо варшавську) як „глупу купу вистроєних паничків у лякерках і мундурах, скроєних на подобу кавалерійських, карієровичів, думаючих про посади і танцюристих картограїв“ — алеж у тій масі вшехпольської інтелігентної молодіжи²⁾ мусить бути і певна скількість людей, котрим в голові не лише танці і карти. Такі одиниці притягнула до вшехпольського табору і задержала в ній, — вшехпольська теорія*), котра серед великої маси блискучих і ніби нових та „учених“ поглядів має і здорові та оригінальні думки.

Творцем вшехпольської доктрини (теорії) є Зигмунт Б а л і ц к і³⁾. „Переставши бути соціалістом, став польським патріотом і демократом. Зневіривши ся в російську революцію, а розуміючи великі труднощі польського повстання — видумав собі теорію, після якої Поляки повинні передусім розбудити в собі почуте окремішности від усіх інших народів, освободити ся з під чужих впливів, організувати ся і суспільно-культурною працею зміцнити і виправити свої сили; тоді можна буде зачати якусь акцію. Яку? того

1) Przedświt за лютий, 1900.

2) На приклад у Варшаві: вшехпольських академиків 50%, а соціалістичних 8% (решта Россіяне і Жиди). Гл. Гл. Nasza młodzież, ст. 10.

*) Теорія „наука“ (в популярнім значіню),

3) Гл. Kulczycko-go: Narodowa Demokracja, ст. 8. і далі.

він сам не знав. На разі хотів тільки, щоби польська суспільність узнала ідеал незалежності і не вязала ся з жадною иншою народністю. Характерною чертою ума і його творів є мрачність понять, у якій дорівнює йому тільки один Поплавскі, який потрафить мати рівночасно множество противних собі поглядів.

Длятого в огляді вшехпольської теорії приглянемо ся насамперед поглядам Романа Дмовського (бувшого голови польського Кола в російській думі), „котрий всі свої думки „позичив“ у Баліцкого, тільки вбрав їх у нову, лекшу і яснійшу форму“.

Думки новочасного Поляка (Романа Дмовського¹).

Я є Поляк — пише у вступі п. Дмовскі, то значить належу до польського народу на всіх його землях і через цілий час його істнованя так нині, як в давних віках минувшини; чую свою лучність з цілою Польщию: з нинішною, котра або терпить, або працює і бореть ся, або хиріє в лінивстві; з минушою, котра тому тисяч літ доперва двигнула ся, збираючи коло себе племена без політичної індивідуальности, розпростерла ся широко, грозила сусідам і упала, а потому безуспішно зривала ся до боротьби; вкінці з будучою, без огляду на те, чи вона виборе

*) Як відомо — чеснійші російські Поляки не люблять галицьких не за те, що їх ніхто не переслідує, тільки за те, що вони других переслідують. Тут п. Дмовскі перебрехав, що йому впрочім часто трапляється.

собі самостійну державу і становище в першій ряді народів. Все, що польське, є моє: нічого не можу виречи ся — ані того, чим можна гордити ся, ані того, чим треба соромити ся. Я є Поляк — отже маю польські обовязки; є вони тим більші і тим сильнійше до них почуваю ся, чим я ліпший, висший тип людини. Цівілізована людина не поступає нікчемно передусім тому, що саму себе шанує. Почуте своєї гідности, яке забороняє людині красти або жебрати, не дозволяє їй також користати зі скарбів свого народу, без докладання до них своєї лепти, без праці над їх помноженем і без участі в їх обороні. Хто має певну інтелігенцію, той розуміє, в якій мірі духове багатство народу є підставою розвитку одиниці і як багато користає кождий з духового добра свого народу; а кождий що має відповідну моральну дозрілість, мусять признати, що хто користає з того добра свого народу, а не дає йому за те нічого, або за мало, той є на ласці своєї суспільности, як старець-жебрак у добродійнім притулку.

Зачинаючи жити, приходимо до готового, а те готове, то вислід праці довгого ряду поколінь, котрі творили, будували, доповняли і поправляли, що було зле. Чиж не огортає нас сором на саму думку, що можемо зійти зі світа без сліду, не сотворивши нічого, не зробивши нічого? Обовязки супротив вітчизни, то не лише обовязки супротив живучих але і супротив минулих поколінь і супротив тих, що по нас прийдуть.

Супротив сучасної вітчизни почуває ся людина до обовязків в своїм імені, супротив минулих і будучих поколінь в імені свого покоління, а супротив людства в імені свого

народа. Наш нарід користав усе з досьвіду, праці і духових скарбів иньших народів, які випередили його — а дав людству дуже мало свого добра. Чиж не повинні ми змагати до того, щоби наш нарід підніс ся так високо, аби колись инші від нас брали, як нині ми беремо від инших духові скарби? Адже се найкраще понятій обовязок супротив людства.

Є такі люди, що не чують того, хоч розумні. Бо патріотизм, то не фільозофія, яку треба розуміти, тільки моральні відносини одиниці до суспільности. Ті взаємини мусить признавати кождий, хто дійшов до певного степеня морального розвитку; хто морально упавший, той не признає тих обовязків. В звичайних услівях нарід витворює силу в формі державної організації, котра накидає горожанські обовязки тим, котрі їх добровільно не хочуть узнати, ми тої сили не маємо і тому у нас тільки зрадників; але саме задля того мусимо змагати до витвореня моральної сили, котра малаби для таких людей моральний примус...

У нас є різні „патріотизми“. В Галичині є польські „патріоти“, що почувають ся в стислій звязи з тою Польщию, що має польський урядовий язик і дає Полякам урядові посади, але не хочуть знати кривдженої Польщі. А є знов такі, особливо в Росії, що люблять тільки переслідувану Польщу, а своїх родимців у Галичині майже ненавидять за те, що їх ніхто не переслідує.*) І є ще цілий ряд инших „патріотизмів“, можливих тільки в даних условинах часу, місця і суспільного становища — а поза ними без вартости і сили.

1) Myśli nowoczesnego Polaka. Lwów, 1904,

Тимчасом почуте спільности з народом і його змаганнями не залежить від того, чи вітчизна в данім часі і положеню подобається нам — воно повинно проявляти ся з рівною силою в усяких умовах так само супротив вільної вітчизни, як і поневоленої, чи треба її боронити, чи в її імені нападати. Тільки на таким патріотизмі можна будувати будучність народу... Почуте нисшости власного народу в чім небудь не може зменшити моральної сили глибокого патріотизму. Та привязане до народу не повинно ослабляти спосібности до критики, бо ширене неправди що до власної вартости є тим шкідливіше, чим більше неправдиве. Сильні народи ідеалізують (виносять) свою силу, а слабкі — ті сторони свого життя і характеру, що суть жерелом їх слабости. Багатство і численність народу має далеко менше значінє, ніж його моральна сила. Тільки треба тямити, що моральною силою народу не є його безборонність і невинність, але ж а д о б а ш и р о к о г о ж и т я, охота помноження народного дорібку і впливу, як також готовість до пожертвованя задля здійснення народних змагань.

Та сила зачинає тепер видобувати ся з польського народу. Тяжкі політичні відносини причиняють ся до того, що справді живий нарід витягне з них користи, неможливі в інакшій положеню. Завдяки тим тяжким політичним відносинам, сотворили Поляки поезію патріотизму з глибокою любовю вітчизни. Хто знає, чи в таких самих услівях не сотворимо колись нової етики і політики, нової польської моральности і чисто польської політики, вільної від посторонних

впливів так, що на довгі літа мати-мемо в них підвалини великої сили.

Тепер — Поляки, то на рід з поганою моральністю і політикою, та зі скривленим способом політичного думання. Жерелом того неволя. Під її впливом назвав він свою нездарність — шляхотністю, свою трусливість — розвагою, службу у ворогів — горожанською діяльністю, зраду — правдивим партіотизмом. Всі поняття вивернув та зачав у собі нищити здорові нахили і прояви самозаховуючого інстинкту.

Та з нисших народних верств, котрі ніколи не кермували спільним добром і нічого не змарнували, починають видобувати ся нові сили з новими політичними змаганнями. В них спасене Польщі!

1. На манівцях польської думки.

Систем польського політичного думання — пише далі п. Дмовскі — побудований переважно на фалшах. Дурниці, які у других народів торочать тільки старі панни і взагалі одиниці, відгороджені від реального життя — у Поляків становлять підставу думання політичних проводирів народа. Ті брехні є нераз дуже „поцтиві“, часом походять від великих людей минувшої доби, є „поступові“ і видають ся останним вислідом морального усовершення людства. Але тверде жите разураз завдає їм брехню.

Історія доказує, що на приклад жорстока політика Прус, політика фалшива, нахабна і віроломна дала Прусам правдиву силу і стала жерелом відродження німецького народа.

Історія свідчить отже, що всяка добича, без огляду на те, яким способом здобута, може стати підставою народного щастя і поступу. У взаєминах між народами нема справедливости і кривди, а є тільки сила і слабість. Мимо того Поляки все повторяють, що збудовані на чужій кривді Пруси зіпсували німецького духа і ворожать, що то зле скінчить ся,

Бачимо, що за весь час минувшини людства, території (землі) поодиноких народів все змінюють ся, що територія народа нігде немає сталих границь — але відповідно до внутрішньої сили та спосібности до експанзії (здобування свіжих займанщин) — одні народи розростають ся, інші маліють або гинуть. А ми на перекір тим фактам уявляємо собі якісь сталі границі між народами, котрих нікому не вольно переступати ані з мечем, ані зі смолоскипом світла в руці — і надії на будучність опираємо на тім, що колись всі узнавати-муть святість тих границь.

Досвід учить нас, що на світі що раз менше місця для тих, котрі смирно зносять кривди. Мимо того свою слабість зовемо чеснотою.

Віра в такі брехні, то проклін, що висить над нашою думкою; підлягають йому навіть люди, що не боять ся правди. Той проклін спричинює, що навіть наше діло, коли на яке спроможемо ся, стає ділом суспільности самовбійників,*) хоч такі діла то публичні злочини.

Як ясних умів, так і сильних характерів між Поляками дуже мало. Любимо супокій,

*) Чи не в Галичині на приклад?

не любимо боротьби, а де треба сьмілійшого діла, цофаємо ся перед ним і, не маючи відваги признати ся до лїнивства або нездарности, обріхуємо себе й інших, що діло неможливе, або що принеслоби шкоду.

Знаємо докладно чужі справи і їх найновіші висліди — а про свої думаємо так, якби ми пів столїтя переспали. Для того витворюємо для Польщі якесь виїмкове становище: иншим народам вольно рабувати, чомуж для Польщі воно не годить ся?

Дві причини такої заскорузлости: Перша, то не згідність житя з ідеалами; по останнім повстаню з'явилась така пропасть між тим, чого Поляки хотїли, а тим, що їм доля судила, що людська думка не могла через ту пропасть перекинути моста. Надто болючо було порівнувати реальне жите з тим, що ми вимріяли собі. І так жите пішло наперед, а польська думка лишила ся позаду, нерухома, причіплена до давних ідеалів; а коли і їх позбула ся, лишила ся при давних формах помислів.

Ся причина слїдна у людий старших, що тямлять єще атмосферу болю, та вражїне погрому. У молодшого поколїня той сам вислїд з'явив ся під діланєм цілком відмінної причини.

Завдяки шкільному вихованю, котре в усіх трьох „заборах“ є нїмецьким, завдяки сьвідомому підтинаню польської думки в російській школі, люди нового поколїня уміють учити ся тільки з книжок, а не з житя. Нїгде нема так много інтелїгентів, що мають многосторонні а поверховні відомости, налапані з книжок і газет, але дурних у найпростїйших справах житя, особливо збірного.

Про загальні справи їх власного народу ніхто їм книжок не написав, а вони самі не уміють розумно глядіти на жите. Кількож у нас є таких, що добре знають історію чужих народів, факти, цифри, а навіть вискази великих діячів, — але в історії Польщі не уміють вийти поза Міцкевича, Словацького і Красінського, та поза формули витворені на Заході ще 1848 р.! Через те уважаємо себе виїмковим народом, „вибраним“ — на терпінє,*) як наші сусіди Жиди „вибрані“ на кривдженє і вихіснуване других.

Та жите йде скоро, і Поляки стають подібні до інших народів, що многим не подобає ся, бо мовляв, „тратимо оригінальність“. Тимчасом ми тратимо свою дивоглядність і стаємо здоровою суспільністю. Жите польської суспільности так скоро змінєть ся, що не можуть його зрозуміти мозки саме найінтелігентнійшої части народу, бо на ній тяжить традиція літ так недавних з огляду на час, а так давних з огляду на зміст. В молодих верствах, слабше звязаних з тою традицією, нове жите родить сейчас нові понятя, які зараз приймають ся; верства колись шляхотської інтелігенції аж роїть ся від упертих донкіхотів зі старими ідеалами, старим способом понимания і старими вилїнялими фразами. Вони відвертають ся від того, що становить вісь сучасного житя; знають усі найдрібніші струї умового житя, всякі модернізми, але навіть не старають ся пізнати того, що становить ядро житя сучасних народів —

*) Під назву „діла суспільности самовбійників“ підтягають вшехполяки передусім всякі, хочби дрібні уступки українському шкільництву і взагалі справедливим домаганням українського народа.

і в тім вони лишили ся яких 50 літ позаду інших, не здаючи собі справи, що їх погляди то законсервовані думки польської поезії або європейської революції з перед пів століття, коли політичний уклад Європи опирав ся на зовсім інакших підставах, а Польща мала навіть суспільну будову інакшу, як тепер.

Зірвати ті сьмішні шмати давних велелітних уборів то перше завданє сучасної польської думки.

2. Характер польської нації.

На те, щоби вповні жити новочасним житєм, не мають Поляки не тільки відповідної культури і виховання, але і певних прикмет характеру... За мало думають над собою, замало і кепсько подорожують, через що не знають інших народів і того, в чім саме інші народи висші від них.

По останнім повстаню, як по кождім невдатнім ділі, вибуяла критика. Дві школи (групи) нараз : краківські станьчики і варшавські позитивісти, кожда по своєму, стали обдирати душу польського народа з красних шат, в які її пристроїли любов і фантазія і стали доводити, що Поляки марнійші ніж інші народи. Тепер виступило нове покоління, котре говорить як раз противно.

В загалі з польським характером годі собі дати раду : не знати, чи він є язвою, чи скарбом, чи гордити ся ним, чи соромити ся його. Є між Поляками такі, які доказують, що ніхто так не уміє корити ся і карк у ярмо гнути, як Поляки ; інші знов повідають, що Поляки то лицарська нація. Одні кажуть, що

Поляки то особливші труси і найлекше зраджують народну справу для приватних інтересів, — інші повідають, що Поляки то найгорячіші патріоти.

А тимчасом характер народу, треба добре знати, бо інакше годі що не будь тревалого збудувати — до ньогож треба стосувати ся в деякій організації і діяльності, бо інакше та організація скоро розлетить ся !

Щоби означити характер народа, треба вишукати спільні черти членам різних верств того народа. Тимчасом у нас все мішають польську шляхту з польським народом.

Як розвивали ся „душа і характер“ польської шляхти ?

Обставини, серед яких жила польська шляхта, були відмінні від усіх інших в цілім цивілізованім світі, а через те і її характер неподібний до вдачі шляхти інших народів. В Польщі, де міст було мало і то незначних, шляхта дістала в свої руки неподільну власть. Помогла їй до того обставина, що „польське“ міщанство було німецьким з походження і не чуло ся польським, що дозволило шляхті відповідними постановами здержати розвиток міщанського багатства і впливу. З часом, коли-б німецьке міщанство спольщило ся, відносини були-би змінили ся, — якби не Жиди. Вони були цілком чужі, отже в тих часах не могли навіть думати про участь у політичній власті. При їх помочи і завдяки їм польська шляхта знищила багатство міст, що-би не мати політичного суперника в міщанстві. Вони про власть не думали, а старали ся тільки матеріально виссати край. Вони зробили Польщу шляхотською державою. Як би не вони, то булоби розвинуло ся мі-

щанство, котре, як се стало ся в інших державах, не дало би шляхті запанувати виключно в цілій державі. То було причиною слабости і упадку Польщі. Через них доля Польщі опинила ся в руках одної шляхотської верстви, котра не потребує лякати ся суперника і маючи власть і привілеї, зачала гуляти. Серед таких обставин виробляв ся тип польського шляхтича, після якого звичайно означаєть ся польський характер загалом.

Характер кожного народа зміняєть ся. Ні один із теперішних народів не складаєть ся з одностайного расового матеріялу. Ріжні расові складники народа в ріжних суспільних обставинах змінюють ступень свого впливу, витискаючи сильніше або слабше пятно на характері цілого народа. На приклад нинішні Французи зовсім не такі, яких знали наші діди, бо Велика Революція змела шляхту, а винесла верстви, що ріжнять ся від неї змаганем, походженем, расою. Те саме що революція скоро, роблять обставини і час помало.

Польський нарід, як і інші, не є одностайний; він є мішаниною Словян, Германів, Фінів, Литовців, Татарів і Монголів; давніше була в нім жидівська домішка в меншій, тепер в більшій мірі. Всі ті расові складники улягли ся в далеко меншій мірі, ніж у західних народів, через що польський нарід далеко менше одностайний. Складники, котрі давніше були приглушені, нині можуть у сприяючих їм обставинах впливати на верх і витискати сильніше пятно на характері народа.

Розвиток суспільности провадить до що раз стислійшої взаємної залежности по-

одиноких верств і одиниць. Чим суспільність висше розвинена, тим менша є одиниця, чим хоче бути, а тим більша, чим мусить бути. Той суспільний примус насилує тільки поверховні сфери духового життя одиниці, а міцним одиницям улекшує розвиток їх індивідуальностей на висших щаблях. На приклад найбільший суспільний „примус“ є в англійській суспільности, а нігде нема так сильних духово індивідуальностей, як там.

Шляхотсько-польська суспільність властиво не була суспільністю, а то ізза нечувано слабої взаємної залежності одиниць. Польські шляхтичі жили як рослини в інспектах, не потребуючи бороти ся о вплив. Доля шляхтича зовсім не залежала від його спосібности і характеру. Він міг бути таланом, або ідіотом — моральним як Христос, або нікчемним — енергічним або офермою; в часі упадку навіть боягузом або лицаром — все міг жити між шляхтою як шляхтич. Так і було. Поруч сьвітлого шляхтича сидів о межу — дурак, поруч чесного — підлий, поруч відважного — боягуз і оферма; один і другий занимали часто рівне становище між шляхтою, одному і другому однаково поводити ся. Якжеж інакше буває в міщансько-купецькій стані!

Польський шляхтич був, чим хотів. Хотів бути ученим — то сидів над книжками, хотів сьміяти ся з усякої грамотности — то сьміяв ся, хотів бути добродійом окруження — то був, хотів бути його закалою — то був закалою, хотів жите віддати за вітчину — то віддав, хотів її зрадити — то зраджував. Бо „в Польсце як хто хце“ — повідала приповідка.

І в тім є тайна польського індивідуалізму. Та при всій своїй буйній індивідуальності (вдачі) був польський шляхтич дитиною без характеру, яку леда натиск згинав. В своїй духовій індивідуальності був то величень — в роді дронта, того величезного голуба, що на островах океану виріс на величчя, бо не мав суперника, котрий перешкаджав би йому буяти. З відкритєм тих островів гатунок дронта дуже скоро вигинув. Так само зі зміною обставин вимирає тип старопольського шляхтича, особливо скоро від часу знесеня панщини.

Шляхта інших народів мусіла старати ся і бороти ся о те, що хотіла мати; в Польщі шляхтич не бояв ся нічого: під політичним зглядом брало його в опіку — право, а властиво привілей, під економічним — Жид. Вкінці сказала шляхта королям, що навіть воєн не хоче.

Так витворили ся ті широкі але не тверді натури, повні розмаху але без витревалости, натури дивні і легкодушні. А то витискало своє пятно і на інших, бо всі, що впливали на верха, ставали мимохіть подібними до тих, що були на верху (навіть Жид, купивши село, удає шляхтича). Ще нині мало у нас людей, котрі уміють собою командувати; все у нас залежить від доброго або злого гумору, від хвилевого настрою. В найважніших справах живемо між запалом а знеохоченєм.

Та жите і час роблять своє. На верха впливають з глибини народних мас нові люди з новою душою і новими поняттями, що витискають своє пятно на народнім характері, котрий через те так скоро змінюєть ся, що поки що годі його означити.

Треба ствердити, що значну часть прикмет характеру, які так розвинули ся в шляхті, мали Поляки вже в найдавніших часах. Належали вони до народів лїнєвих і мирних. Але цілком лїнєвими не були: адже сотворили державу (при помочи чужого живла!), котра більше нападала сусїдів, чим сусїди її. Впрочім з того самого расового матерїялу що Польща, (тільки вихованого в інакшій державній школі) витворила ся і пруська держава.

Ізза переваги шляхти в польській суспільности приписують усім Полякам ріжні шляхотські чесноти і блуди, хоч вони їх або не мають цілком, або в дуже малій мірі. Польський шляхтич, завдяки вигідним обставинам свого житя, виробив у собі чесноту безінтересовности, особливо у взаєминах з іншими шляхтичами. Будучи безінтересовними як одиниці, стала шляхта безінтересовною і як народ, та перестала думати про дальші здобутки. Тепер часи і обставини змінили ся, а з ними зникає і чеснота безінтересовности. Коли-б вона у нас не зникла, то се запевнилоби нам упадок.

Біольогія (наука про живучі сотворіня) знає два роди многокоміркових сполук: нисші, в котрих клітинки слабо з собою получені, без взаїмної залежности, се, так звані, кольонії клітин, — і висші, в котрих клітини і інші складники угруповані в органи, живуть у стислій, взаїмній заєзисимости, се організми. Польсько-шляхотська суспільність була так слабо звязана, що слід її порівнати з тими кольонїями. Тому так легко пішов поділ Польщі.

Нинї, коли під впливом новочасного житя скоро поступає організація, коли що раз

більше стаємо суспільним організмом, — що раз сильнійше відчуваємо той розділ і своє каліцтво та щораз сильнійше змагаємо до моральної єдності, яка мусить наступити перед політичною злукою.

3. Польська байдужність.

Підставою польського характеру є байдужність. Через неї називали Поляків нераз „жіночим народом“. Є вона витвором історичного типу польських суспільних взаємин. Але, як переконуємо ся, можна її позбути ся.

В Польщі міщанства так, якби не було: Заступали його чужі нам культурно і політично Жиди. Були отже тільки дві верстви: шляхотська і хлопська. Перша мусіла стати байдужною, бо о нічо не потребувала старати ся; друга не могла бути інакша, бо не много їй було треба, щоби жити.

Коли серед такої суспільности появляли ся чинні і тверді одиниці — то не мали що робити і марнували свою енергію на примхи. У виду такої глибокої зміни в характері суспільности зрозуміло буде, як потомки відважної колись шляхти, давали ся як барани гнати Москалям в часі барської конфедерації через цілу, тоді ще не розібрану Польщу — на Сибір.

Так само опустив ся був шляхтич і в приватнім житю. В кінці дійшло до того, що платив Жидови-факторови, щоби навіть думав за нього. І так для лїнивого, умово захабазненого шляхтича був Жид — мозком і одиноким жерелом політичних відомостей з ширшого сьвіта. До нині переховала ся віра в „жидівську голову“.

З потомків тих шляхтичів складаєть ся тепер в першій мірі польська інтелігенція. Аж в останних часах скріпили її ряди одиниць з народа.

А знов хлоп у всіх панщинних краях був байдужий, тяжкий і не підприємчивий, хоч здоровий і кріпко тримаючий те, що посідає, при тім, як і шляхті, брак йому м'якості і сентименталізму. Отже сильні одиниці з народу що добувають ся на верха, є ще сирими складниками і можуть виробити ся аж у дальшій покійню. — —

Пересічні Французи, Англіїці, або Німці працюють і заподають далеко більше, ніж ми. Вони так уже привикли до того, що не розуміють щастя без невсипущої діяльності; а ми представляємо собі щастє — в супокійнім, байдужім лїнивстві. Ту байдужість скріпили повстаня: забираючи лїпші й енергичніші одиниці, і тим позволяли решті далі спати.

Байдужа суспільність не могла добре виховувати молодші покоління. Заможніші верстви панські і міщанські зі своєю „фільозофією“ уживаня житя в байдужім лїнивстві, просто заохочують синів шукати низьких приємностей, не почуваючи ся до яких небудь обовязків супротив народа. Ізза сього степень зіпсутя богатшої польської молодіжи є далеко більший, ніж в інших краях. Панички-елегантки з заможніших родин просто кпять собі з усіх шляхотних змагань і всего, що творить духовний поступ людини.

В убогих верствах вихованє полягає на образованю байдужої моральности: дітий учать, чого не треба робити, а не що треба робити — впрочім думаєть ся про обрік для них, але певний, котрого ніколи не бракне.

Ані мови нема про образованє відваги до самостійного житя, енергії і підприємчивости.

Умове вихованє виглядає у нас так, як би наука мала бути тільки прикрасою житя. Ізза сього — ми, то один із найгірше вихованих народів Європи. Де є посада зі сталою пенсією, там зголошують ся сотки кандидатів, але як треба самостійної і підприємчивої людини до якогось підприємства, то можна з'їхати цілу Польщу і не знайти. Так у торгівлі, промислі, бухгалтерії і т. д. Навіть у товариськім житю ми за мало гнучкі: викликаємо непотрібні сварні, або ще частійше непотрібно уступаємо там, де не слід уступати.

Та байдужність царює так у суспільнім, як і родиннім житю. В жаднім іншій краю, так як у нас, жінки не кермують чоловіками, діти родичами, а молодіж суспільністю. Львину часть нашої історії в 19. столітю зробила молодіж.

Найвиразнійше показуєть ся та байдужність у політиці: найлюбійшим у нас гаслом є: „не дразнити ворогів“. Осуджуючи поведене наших ворогів, маємо до них передусім жаль за те, що вони не такі байдужі як ми — і осуджуємо прояви їх енергічної діяльності на рівні з насильством і безправством, не уміючи навіть відрізнити одних від других. Проклинаємо Німців за діяльність їх *Schulverein*'у *) і голосимо за саду, що безправством є культурно піддержувати німецькі групи поза границями Німеччини. А робимо так ізза

*) Шкільного союзу, подібного до польського Т. S. L. (Товариства Школи Людовей).

того, що узнати сю німецьку діяльність за слушну — обов'язувало би нас робити щось подібного на річ Польщі. Тимчасом нашим ідеалом є, щоби кождий нарід міг супокійно жити на своїм **).

По останнім повстанню обставини змінилися ґрунтовно. Пруси, маючи висшу технічну культуру і сильнішу суспільну організацію, постановили вигубити Польщу у Познанщині. І тамошня польська суспільність мусіла бороти ся о свою мову, віру, землю і хліб, бо Пруси з усіх сторін стали валити в польські інтереси. В таких обставинах байдужі натури мусіли уступити; збанкрутувавши матеріяльно, утративши землю, або знімчили ся, або усунули ся в зад. На чоло народу виступили енергічні і діяльні характери, котрих не томить невсипуща боротьба з ворогом. І там почав народний характер найскорше переробляти ся на ліпший і тугійший: оферми пішли в кут (бо вони не дадуть ся перемінити), а діяльні люди висунули ся на перед, забогатіли багатством і духом, взяли перевагу і провід у суспільности.

Поляків з інших частин Польщі прикро вражає твердість і сухість та немилосерний реалізм Познаньчиків, котрих за те зоветь „знімченими“. Воно правда — годі заперечити сильний вплив німецької культури, але ще сильніше ділала на них зміна життя й обставин. Уперта боротьба стала їх живлом, до якого уже так привикли, що знаменито живуть у нім. Огонь тої боротьби то добро-

**) Брехня. Адже сам п. Дмовскі признає, що колись Польща більше нападала сусідів, ніж сусіди її — а і тепер хіба йому не відомо, що його „парافیяни“ доказують у Галичині?

дійний огонь, через який мусить перейти наш мягкий „жіночий“ нарід, щоби загартувати ся і викресати з себе мужеські чесноти: енергію діла і витривалість у боротьбі, без котрих погибнемо.

Зовсім противне є положене польської суспільности у Росії, котра не маючи такої культури як Німці, а за те маючи великі вільні простори, не пхає до Польщі много своїх людей і не може так підкопувати Польщі, як Німці. І через те старопольська байдужність розвиваєть ся далі в Привислянським краю. Діяльніші люди не можуть там вибити ся на чоло народа, що грозить вибухом енергії в перший ліпший спосіб, без пляну і обчислення. Цікаві обставини панували там на економічнім полі. Зріст промислу і політика російського уряду, котрою він зруйнував польську шляхту, сотворили там такий стан: з одної сторони добра для енергічних одиниць нагода зробити маєток — ізза зросту промислу, — а з другої маса бездомної — та лїнивої шляхти. До діяльности взяли ся — Німці і Жиди, а шляхотсько-польська інтелігенція занимала у них тільки готові посади. Поляки тільки в дуже незначній мірі взяли участь в самостійній, економічній діяльности, що доперва в останніх часах змінило ся на ліпше, бо хлопські сини вийшли зі шкіл, а троха давньої збіднілої шляхти взяло ся до праці. А в політиці не видно там і такої діяльности! З часом, розумієть ся, і тут наступить зміна на ліпше.

За те польські хлопи від часу знесеня панщини дуже скоро позбувають ся байдужности, стають діяльними, сьмілими і рухливими, до чого особливо починаєть ся заріб-

кова еміграція до (Прус і інших) чужих країв, де польський хлоп дуже скоро переходить школу сучасного життя *).

Що підносить ся там і дрібноміщанство, видно з того, що діяльніші одиниці випирають Жидів з торгівлі, організуючи свою християнську торгівлю.

Коли та рухливість і підприємчивість перенесе ся з економічного поля на політичне, тоді суспільність сама зачне улаштовувати собі ліпшу будучність.

4. Політичні погляди й умове житє.

Традиційну байдужність вважаємо нашою — доброю прикметою і називаємо її — великодушністю, толеранцією і т.п. Ми вперли в себе, що ті прикмети були найліпшими чинниками нашої історії, що перешкаджає нам розуміти власну історію. Ми прийняли велику силу Жидів і дали їм права, яких не мали навіть польські міщани — бо польські королі потребували жидівських грошей. Не переслідували ми чужинців, бо польська шляхта мала свій інтерес у знищеню міщанства. Получили ми ся з Литвою, сотворили ми литовську і руську шляхту **) і нїм вона потрафила відповідно (?) уцивілізувати ся, зрівнали ми її в політиці з Поляками, через що вона здобула перевагу і звернула Польщу фронтом на схід до степів, відтягаючи її від заходу і моря.

*) Тому польський уряд у Галичині спиняє як може еміграцію руських хлопів до Прус на зарібки, бо боїть ся, щоби вони не піднесли ся через те.

**) Неправда — литовським і руським вельможам понадавали Поляки тільки різні герби і т. п. незнатищо.

Зробили ми те, бо ходило нам більше о спокій від шарпаючого нас вічно Сходу, ніж о єдність і силу Польщі. Ізза тої самої причини дозволили ми розрости ся козацтву. *) Сотворили ми церковну Унію там, де треба було утвердити римський католицизм — де навіть шизма булаби для Польщі користнійша, тільки треба її було для себе удержавнити (нагадує: „україновене!“) І чванимо ся тим, як одним з гарних діл польської історії.

Польща упала. Одначе мимо того, що не повинно ся наслідувати збанкротованих підприємств, — ми далі гуманітарно продаємо Польщу — як от Русинам у Галичині. Наприклад — повітова рада з польською більшістю ухвалює потребу заложення руської гімназії! (Пане Дмовскі! Бреши, та міру знай! Де і котра? Впрочім, чиж заложене руської гімназії за гроші державного австрійського скарбу, до котрого спливають руські податки — то продаване Польщі?!) ЖВ

Колиби ми не були байдужим народом і дбали про Ойчизну, тоді розумілиби ми що для Польщі потрібно тут одної з двох річий: 1) або зробити Ляхами всіх Русинів, чи кілько вдасть ся, 2) або щоби Русини могли бороти ся не тільки з нами, але і з Москвою і стати нашим союзником у борбі з Россією **) Русинам не треба в нічім попускати, а то для — їх власного добра: нехай у боротьбі з Польщию гартують ся, як загартували ся Че- ДВ

**) А може тому, що не хватало сили — здавити козацтво?

*) Тут п. Дмовскі сильно пригадувавби п. Поплавського — якби друга точка не була звичайною облудою.

хи в боротьбі а Німцями, нехай позбудуться своєї дуже великої байдужности. (Чисто вшехпольська облуда; накликує до переслідування Русинів нібито в ім'я добра Руси! А може і Німці переслідують Поляків — для їх добра?)

Байдужність є також причиною зросту соціалізму серед інтелігенції. Суть у нас люди, котрих не слід називати соціалістами, бо їх не обходить ані справа робітничого пролетаріату, ані не знають колективістичної доктрини. Та вони йдуть за соціалістами, особливо в розумінню національної справи, називаючи національну боротьбу одичінем і т. п. Соціалісти хочуть звернути увагу загалу на боротьбу клас і тому називають національну боротьбу нерозумною і хвилевою. Жиди знов тому такі „гуманітарні“, що не мають привязаня до інтересів чужого народа.

Найвизначнішими проявами сучасного польського духа — особливо в Королівстві (під Росією), де є головний осередок польського духового життя — є інтелектуалізм, естетизм і етизм. Їх підвалина спільна: пересит матеріяльними добрими, а їх зміст: упоюване ся правдою, красою і добром. Такі духові струї розростаються дуже скоро в суспільностях, що затрачують спосібність до діла — от як у Греції та в Римі в добі їх упадку, а пізнійше в Італії в добі відродження, коли то поруч з упадком впливу на вні йшли в парі прояви духового вирафіювання, котрі нині зовемо інтелектуалізмом і естетизмом. Ті струї зовсім не займаються практичним життям.

Серед таких обставин артисти стали першими людьми в Польщі і повстала теорія, що історична місія Польщі супротив Росії є по-

дібна до старинної Греції супротив римської держави. (Де кум, а де коровай!)

Отже в духовім житю Польщі, слідні прояви перецивілізованої суспільности, котрої політична роля вже скінчила ся і котра спосібна жити тільки думкою. Та по правді Польки не то, що не суть перецивілізовані — але треба їх уважати за недоцивілізованих. А коли серед них слідне певне духове вирафінованє, то є воно наслідком збочіння від природного розвитку. Та частина Польщі, що під Россією брала найбільшу участь у повстанях, а втративши віру у відбудованє Польщі, попала в безнадійність. Вона відвернула ся від акції (ділання) а з ернула ся до контемпляції (думаня). На неї наложено найтяжші кайдани. Як відомо людина, замкнена в монастирі або у вязниці, мусить віддати ся роздумованю; монах підлягає візіям (привидам), вязень нераз божеволіє, а суспільність у неволи перестає думати про свої найпильніші справи і віддасть ся духовим захватам-екстазам... Але сама неволя, як обставина зовнішня, не моглаби зіпхнути з властивої дороги суспільности, котрої нутро здорове. Тимчасом Польща визначаєть ся нездоровою байдужністю. А байдужі організації навіть при розмірно низькім степені інтелігенції мають нахил до „інтелектуалізму“. Діяльні, енергічні люди з найвисшою інтелігенцією, умом і знанєм не зроблять змістом свого житя заспокоювання всіх естетичних потреб. На байдужнім ґрунті виразно виступає польський інтелектуалізм і естетизм, що лежать у характері тільки магнатської культури.

В Польщі хлоп стояв далеко нисше ніж хлопство цілої Європи

був бідний і темний, міщанство було зруйноване шляхтою, загал шляхти був також темний, розвиток цивілізації застановився майже цілком — одиноким культурним елементом у падаючої Польщі була велика шляхта (магнати, вельможі). Міщанська культура не могла мати впливу, бо міщанство було нечисленне й убоге. Тому, коли західні народи приймали міщанську культуру праці, заподатливості й обов'язків, — на польських землях трималася культура магнатів, культура уживання, котра не знала обов'язків, а котрої знаменем є: пописати ся, вивисшити ся понад других. Тою „культурою“ живуть Поляки по нинішній день: звичайні собі людці, коли їм ліпше поводить ся, удають великих панів, а сини лікарів, адвокатів і т. п. удають молодих грабчуків.

Політичне звироднення, упадок публічного життя і суспільно-економічний застій зробили, що польський шляхтич нім уцивілізувався як член суспільности, — зачав цофати ся і лишив ся варваром; але як одиниця переховав і перетравив те, що в ягайлонських часах приніс з Італії й інших західних країв і відсвіжив занедбане французьким впливом 18-го століття. Так виробив ся надмірний культ духового вирафіювання і недостача пошани для праці і діла, що з часом перейшло на цілу польську інтелігенцію. І коли у других народів інтелігентна людина старається бути передусім незалежною в життю, діяльною і чинною, а при більшій амбіції впливовою серед суспільности, — у Поляків першим пунктом амбіції є: уміти говорити про річі, котрі не мають нічого спільного ані з суспільними справами, ані зі справами звання і

заробкованя. То є підстава польського інтелектуалізму і естетизму. Аж інтелігенція, що вийшла з простого люду, зачинає звертати ся до інтересів житя.

Теперішні Поляки то народ молодий а коли ходить о духову сьвіжість головної суспільної маси, — то може наймолодший в Європі. Давна Польша упала не тому, що зістаріла ся, але тому, що зійшла з доброї дороги. Але народи також старіють ся і умирають; у більше цивілізованих народів слідна: недостача пристосовуваня до змінених обставин, а у їх пересічних представителів менша понятливість і менше таланту, чим знаня (в порівнанню з менше цивілізованими народами). Цивілізоване жите громадить традиційні налоги і витягає з народу найліпший і найспосібнійший матеріял та з'уживає його і помало нищить людей і цілі родини. Досьвід показує, що наш хлоп є спосібнійший і понятливійший від німецького і французького хлопа. З того одначе не виходить, що ми ліпша раса, тільки, що тамті, живучи довший час у цивілізації, знищили частину найліпшого матеріялу з народу. Потверджує се факт, що підмійські села мають дикшу і дурнійшу людність, ніж решта краю, що тільки тим дасть ся пояснити, що з них іде до міст усе, що ліпше, і через те околиці більших міст яловіють. У нас підупавші міста не притягали до себе сільської людности; устрій давної Польщі не тільки що лишив простий нарід у застою, але навіть цофнув його цивілізаційно. Через те Польша упала, але народна сила не вияловіла і була немов закопаний скарб, котрий тепер зачинає приносити хосен. Хлоп скоро стає сьвідомий на-

ціонально, а здорові села, заливаючи міста, починають творити нову мійську людність — в Королівстві робітничу, в Прусах ремісничо-купецьку, в Галичині урядничу.

Польський нарід є так політично, як культурно, молодший, так від своїх західних як і східних сусідів — бо не має політичної традиції (пам'яті минувшини), не тямить ані давньої Польщі, ані польського короля і сойму, а тямить тільки пана. Навіть московський нарід, котрий також майже не має своєї власної традиції, — в певній мірі старший від польського, бо він має політичну традицію свого деспотизму, що його довго чув безпосередно на своїм карку, і має свого рода цивілізацію, а радше варварство, котре наслідком свого убогого змісту, скоро достигло і зістаріло ся, витворюючи нерухомість життя і духа, в котрій заkostenіли ті много-мільйонові маси, покликані ніби то до відродження Європи.

Те, що ми тепер у себе бачимо, то не відроджене старої Польщі, тільки народини нової з нерухомих доси народних мас. Висші польські верстви, переховуючі пам'ять минувшини (традицію), не винародовили ся так як н. пр. у Чехів, котрі через те мусіли всьо на ново творити. І тому осьвідомлене простого польського люду іде так скорим темпом.

Міг би хтось сказати: коли цивілізоване жите знесилює нарід, і він через те старієть ся, то не треба нам скорого поступу. На те відповідь, що нарід, котрий не старає ся випередити других у цивілізації, вправді не постарієть ся і не умре зі старости, але пожежуть його інші народи, котрих культура

перетягне його до себе і переробить на своє. І так він загине, не сотворивши нічого власного, питомого.

Як би польська інтелігенція в тій самій мірі, в якій нарід переймає від неї духові скарби, переймала від його молодечу охоту до діл — то Польща скоро доробила би ся і була би одностайним і енергічним народом. Але польська інтелігенція живе від'окремлена для себе, а чуючи між собою духову стухлість, приносить ізза границі різні охлапи чужого, різні „етичні“ та „інтелектуальні“ рухи. Нарід не має коменди і провідників, а інтелігенція, серед котрої перший ліпший недоучок уважає себе висшим над всякі публичні справи, — робить „етичні“ й „інтелектуалістичні“ „рухи“ і тоне в нездоровій ферментації, котра все є вислідом застою.

5. Ощадність сил і експанзія.

Стара правда, що лїнивство є головним жерелом деморалізації, відносить ся не тільки до поодиноких людей, але і до цілих народів. Духове здоровле вимагає діяльного життя, спотребовуючого головні спосібности і нахили, бо нез'ужиті сили спричинюють тільки шкоду. Потік, що має за вузкий перехід попід залізничим плянтом, взбираючи ся підмиває дорогу і стає причиною нещастя. Так само і людський дух, що має за вузку дорогу до діла, нуртує у нутрі, бурить рівновагу і доводить до нещастя. Зменшене зовнішньої діяльності протягом довшого часу ніколи не виходить на добре людині. Так само і народ мусить старати ся розширити

свою займанщину і придбати нові прирости для свого діла і для своїх інтересів, котрі могли-б спотребувати його зростаючу енергію.

Коли англійський народ стоїть нині морально висше і є без порівняння тугійший від французького, коли англійське духове жите є найздоровійше з усіх європейських, а французьке поруч красних проявів витворює і нездорові міязми, затроюючі цілий світ — то головною причиною того є, що англійський народ, поступаючи цивілізаційно і збільшаючи свої духові сили, — рівночасно збільшав свою займанщину на величезних заморських просторах; а знов займанщина французького народа раз-у-раз корчила ся. Великий англійський народ мусить напружувати свої найліпші сили, щоби опанувати морські шляхи, торговельні ринки для свого промислу і величезні простори у Східних Індіях, Канаді, Полудн. Африці, Судані, Єгипті — він не має часу ані нахилу з'уживати свої сили на різні нездорові „рухи“. Є і в Англії моральний упадок, але його глибина ані не вмила ся до французького.

Франція також має кольонії, хоч вони далеко не дорівнюють старим, які потратила. Її теперішні кольонії то поле діяльності для найнікчемніших урядників, а на жите французького народа вони не мають впливу. В Європі давне значіне Франції упало, французький нарід збайдужів супротив зовнішньої політики, не розуміє її цілком, а в державнім житю бачить тільки суперництво брудних гешефтярів, противнародні змагання церкви, або дїтвацьке пережуванє традицій Великої Революції. В таких обставинах всі відвертають ся

від діла, а звертають ся до розумованя і байдужого уживаня житя.

В упадаючих народів з'являють ся теорії, котрі бачать будучність саме в тім, що їх убиває. Так по останній війні говорить ся в Еспанії, що утрата решти кольоній буде добром для краю, бо буцім то зверне нарід до внутрішньої праці, котра його відродить. Але так воно не є: бо народ саме тоді найздоровіший у нутрі, коли зачинає загортати в свої руки чужі землі, а зменшене його займанщини відвертає від політики людей широкого розмаху і віддає долю народа в руки малих. Тільки розширене народного обрію і навязане стислих взаємин з краями, що колись були еспанські а і тепер по еспанськи говорять — могло би Еспанію відродити.

До Еспанії в багатьох подібна Польща. І тут повсталала теорія, що треба звернути свою діяльність на чисто польські землі: З'явив ся ідеал етнографічної Польщі, який запанував особливо по останнім повстанню. Приклонники тої теорії кажуть: не розриваймо своїх сил, а концентруймо (зтягаймо) їх на діяльність у чисто польських землях, т. є. в етнографічній Польщі. Вони не розуміють, що народні сили не є військом, котре можна зтягати і що перестаючи дбати про землі, на котрих ми в меншості, наражуємо ся на сильніший напір ворога на корінну Польщу, коли окраїни („kresy“) перестануть йому опирати ся. Та закладане читалень і ширене книжок і письм на наших окраїнах, т. є. праця против винародовленню не може заспокоїти енергії народа, котрий стоїть на такім степені духового розвитку, як Поляки: їх можуть

заспокоїти тільки далеко більше скомпліковані завдання. Нам не стає воздуха, не стає простору, ми мусимо його здобути, бо то є справою життя або смерті. Ми не можемо жити тільки „плеканем“ польської мови і культури. Ми мусимо свою займанщину розширити в ріжних напрямках.

Першим услівем польської експанзії є вироблене почуття спільности і єдности Польщі під усіма трома „заборчими“ державами. Дбати тільки про інтереси Польщі в одній державі, значить допровадити до того, що діється в Галичині, де Поляки, хоч мають розв'язані руки, роблять політику без пляну і ширшої думки¹⁾.

Польща уратувала недавно від німецького заливу свої західні окраїни, але який же то скромний набуток у порівнянню з тим, що може втратити на сході, на тім історичнім полі її експанзії! Утративши литовсько-руські землі, утратила би Польща більшу часть своєї давньої території. Щоби зрозуміти велич тої страти, досить пригадати собі множество знаменитих мужів, яких дали Польщі литовсько-руські землі. Тому не випускаймо тих земель з під впливу польської культури!²⁾.

Еміграція до Америки могла би бути добродійством для народа, котрий зрозумів би її значінє. І як би навіть сотворене новопольської суспільности десь у бразилійських

¹⁾ Тут п. Дмовскі ніжно жалуєть ся, що Поляки переслідують Русинів з а м а л о пляново...

²⁾ О скільки „культурою“ годить ся назвати виразне, а самим п. Дмовським щойно признане, галапство (паразитизм).

лісах показало ся вкінці неможливим, то вже само занятє подібною справою дало би широкє поле для вправ частини польських гниючих сил і причинило-б ся до відродженя польського лїнивого духа. А який величезний хосен для Польщі був би з осягненя тої мети !

Народ не тоді терпить на недостачу сил, коли скоро збільшає поле своєї діяльности, але, коли ізза скорченя того поля зникає в нїм діяльний дух. З причини вицофуваня ся звідусіль нїбито задля зтягненя сил на меншім терені, стали Поляки „народом кріликів“, якого найбільшим ділом скорє множенє... Але навіть на меншім терені чуємо в собі недостачу сил до діла. А чим далі цофаємо ся, тим більше сил наших байдужіє і зачинає гнити.

6. Політичне відродженє.

Національна ідея і національні рухи то прояви дуже молоді. Інтерес народа не так давно заняв у політиці місце інтересу династії (пануючої родини), духовної або сьвітської гієрархії і т. п. є то наслідком демократизації політичного устрою і росширеня культури на всі верстви. В міру як жерело правно-державної організації переносить ся від монарха до народу, а під впливом просьвіти всі члени народа стають учасниками культурно-народного житя, як під впливом економічно-супільного поступу зростає взаїмна залежність від себе верств і одиниць, — цілий публичний інтерес з'осередковуєть ся на народі, котрий є жерелом цивілізації і від

котрого залежить матеріальний і моральний гаразд одиниці. Тому патріотизм, котрий давно складав ся з напів фізіологічного привязання до землі і до природжених обставин, як також з вірності монархови і привязання до даної державної організації, — нині стає виключним привязанєм до свого народа, його культури і духа, традиції й інтерсів, без огляду на політичний розділ і територію.

Той новочасний патріотизм, а радше націоналізм в красшім значіню сього слова, найбільше розвинув ся там, де найстарша політична самоуправа народа, а саме в Англії. Англіїці з тим своїм патріотизмом носять з собою Англію по цілім сьвіті, то зн. вони так привязані до своєї народної індивідуальности, що навіть у дрібних групах на чужині творять собі англійське жите і не дають ся захопити чужому.

В давній Польщі патріотизм виродив ся, уступаючи місце привязаню до свобод, а радше до сваволі. Такий „патріотизм“ міг шукати помочи у чужого против власній державі. Та під впливом західних понять і грозячої небезпеки патріотизм у Польщі зачав відроджувати ся, — коли вона упала. Її упадок і боротьба о незалежність стали жерелом пізнішого патріотизму, котрий був радше заперечуванєм її власного народа. Містила ся в тім польськїм патріотизмі туга магната за давнюю сваволею і почуте потреби особистої волі — і змаганя тих, що писали на прапорі: „за нашу і вашу волю“ і біль та мрії справдішних патріотів. Польська політика була до останніх часів тільки заперечуванєм неволі, а на нарід ди-

вила ся, як на військо, при помочи котрого можна привернути давну „волю“, чи сваволлю. В пересічнім польським патріоті сидів дух шляхтича, котрий знав, що йому відобрали волю і хотів знов вибороти собі „ойчизну“, котра була для нього тільки певною сумою свобід: як би її відзискав, то все инше йому не в голові — бо тоді міг би знов панувати собі ¹⁾).

По останнім невдатнім повстаню, (котре було заперечуванем неволі), наступило запереченє його, отже запереченє запереченя, т. є. нарід завернув на иньшу дорогу, на шлях економічної праці, котра нє має нічо спільного з ширшою народною думкою. Появив ся чужий народови соціалізм і накликуванє до праці між народом, але тільки у немногих мозках усвідомила ся думка про працю для народної культури через помноженє учасників польського культурного життя і введенє у нього нових людських чинників. З тих початків зачав творити ся новий народний напрям з пляном широкої праці і народної боротьби, котра також має допровадити до відбудованя Польщі, як средства до широкого розвитку.

Предметом сього патріотизму є сам народ, його потреби, інтереси, культура, історія і мова. Його діяльність не скінчить ся з відбудованем Польщі, бо та останна буде тільки способом до розширеня польського „стану

¹⁾ Отсе цікаве признанє варта порівнати з висказами майже всіх польських істориків, котрі описуючи мазурську різню 1846, свідомо голосять неправду, що польський нарід різав польську шляхту саме в хвилі, коли вона несла за нього (?) своє жите в офіру (тоді лагодила ся шляхта до нового повстаня).

посядання." Сей новочасний патріотизм цілком змінє відносини одиниці до народа. Він полягає на стислій звязи одиниці зі своєю суспільністю, на трактуванню всіх її інтересів і справ як своїх без огляду на те, чи вони нам особисто близькі, — на відчуванню її кривд не тільки там, де вони нам особисто долягають. Сей патріотизм обов'язує не лише до відповідного поведення супроти гнобителів народа, але каже боронити польських дібр і супроти руських та литовських нападних (!) та жидівських розкладових змагань; він є ворогом переваги клясових, кастових або обрядових змагань над народними — а рівночасно мусить проявляти ся в творчій праці над піднесенем вартости народа на всіх полях, передусім в праці коло втягнення нових народних сил в об'єм народного життя, коло піднесення народа на економічній і цивілізаційній полі, коло помноження і піднесення його умових і моральних сил. Він вносить з собою подекуди нову етику: етику горожанського діла, поборюючи неетичні напруги, що полягають на усовершенствуванні бездіяльності і — моральності супротив чужих на- народів при неморальній постановці супротив власного.

Польські патріоти і демократи старої дати не можуть погодити ся з думкою, що інтерес Польщі вимагає насильства супротив інших народів. Але їх виступи против вшехполяків є найлагідніші, бо і вони змагають до тої самої мети: відбудовання Польщі. Небезпечнішими противниками нового патріотизму є люди, які все говорять про обов'язки супротив людства, а не знають обов'язків супротив власного народа —

в першій мірі соціялісти. Частина їх прийняла до своєї програми відбудоване Польщі — але тільки формально. Від того їм ані на крок посунути ся не можна і не можна говорити про культурну відрубність народа та його внутрішню злуку — бо що тоді стало би ся з доктриною про міжнародну солідарність пролетаріату і перевагу клясових інтересів над усіма народами? Невигідно їм говорити і про питому культуру, народний характер і народного духа, бо їх партія в значній мірі опираєть ся на жидах, які мають свій пито- мий народний характер. Тому соціялісти во- рожо відносять ся до новочасного націона- лізму і зовуть його назадняцтвом*). Впрочім націоналізм натрафляє на опір і серед ширшо- го, політично-безбарвного загалу, а то ізза його байдужности, котрий любить ся в „спокійних“ теоріях, як: збогачувати ся, мо- рально усовершеншати ся і т. п.

Вони ніколи не признають старої, ще грецькими філософами проголошеної правди, що „війна є підставою житя,“ — бо їм без тої правди вигіднійше. А тимчасом поступ людства полягає на суперництві між народа- ми і на вічній боротьбі. Признанє тої правди становить нову черту польського руху ниніш- ного часу.

Многі Поляки, образовані на західних взірцях, не відносять ся прихильно до вшех- польських змагань, а то з причини, що не

*) Одна з многих неправд п. Дмовського. Чиж справді не є назадняцтвом: Голосити дику теорію про потребу гноблення слабших народів і завзяту бо- ротьбу всіх народів, котра „не сьміє перебирати в способах“?

здають собі справи з ріжницї, яка заходить між Польщию а західними народами.

Кожда суспільність опираєть ся на тім, що одиниці жертвують частину своїх особистих інтересів на потребу загалу. Виразом морального примусу (до того жертвованя) є публична опінія, а організацією фізичного примусу є держава. Ціла будучність народа, що не має своєї держави, лежить у сильнім розвитку морального примусу, в здоровій і неперекупній публичній опінії, яка накидає горожанські обовязки тим, що не доросли до їх почуття. Величина тих обовязків (особистих офір, або жертв) не є все і в усіх народів та сама. Вона залежна від їх культури, їх внутрішнього житя і трудностей у пожитю з іншими народами. Одна частина горожан змагає скрізь до зменшеня державних тягарів в ім'я інтересів одиниці, друга до їх збільшеня в ім'я інтересів держави. Вислідом тих двох змагань є в політиці — державний бюджет, а в житю народа без держави — моральний бюджет. Від першого залежить справність державної машини, від другого сила народа і його будуча доля.

В політичнім житю європейських держав слідні ріжні складники, противенства і клясової боротьби, але скрізь партії дадуть ся поділити переважно на дві групи: перша, народна (чи державна) змагає до збільшеня тягарів на річ народа (чи держави), друга, ліберальна до зменшеня їх. В Англії і Сполучених державах Північної Америки, де державна самоуправа народу найстарша — політичне жите полягає на противенстві тільки двох партій: в Англії консервативної і ліберальної, в Америці республікан-

ської і демократичної. Перша тут і там боронить інтересів загалу і держави і розвиває широку народну політику коштом добровільних або примусових жертв горожан; друга тут і там дбає передусім о інтереси одиниць. Для того загранична політика консервативних габінетів (міністрів) в Англії все визначала ся силою і твердістю, забезпечила Англії панованє на всіх морях, широку кольонізацію на величезних просторах і розповсюдненє англійської мови на цілїм сьвітї. Загранична політика ліберальної партії була непевна і уступчива, за те в самій Англії запевнила горожанам велику свободу.

І так є скрізь: консервативні партії боронять народних засад, попирають сильну зовнішню політику, голосуючи за збільшенє державних тягарів, — а знов партії поступові і демократичні обстоюють ліберальні засади, боронять прав одиниці, змагають до ослаблення зовнішньої політики а зміцнення внутрішних свобод*). Доперва в останних часах зачинають демократичні партії ставати націоналістичними. Та беручи річ загально — до народних партій належать в першій мірі консервативні, а до ліберальних демократичні*).

Ріжні є причини сеї появи. Перша є та, що нинішні конституційні держави будучи переходом від самодержавя до демократії — хоч і узглядняють народні інтереси що раз більше — дають одначе перевагу інтересам одних верств над другими. Ізза сего висшим верствам народа, яких інтерес заступають консервативні партії, більше залежить на си-

*) Один з не зовсім правдивих поглядів, про що нисше.

лі держави, яка передусім їх інтерес має на оці. Впрочім консервативні партії опирають ся на верствах більше осьвічених і маючих, які мають старшу політичну традицію і культуру, через що ліпше розуміють трудні завдання і змагання держави і народа, — а молоді (в політиці), ще не дозрілі і темні нисші верстви, які є підвалиною демократичних партій, не можуть через те привязати ся до них. Але в міру, як серед них ширить ся просвіта, народний інтерес знаходить між ними ще горячіших оборонців, як серед висших верств.

Важною є та обставина, що висші верстви в Європі виховали ся в школі абсолютизму (самодержавя), який примусом приучив їх давати перше місце державному інтересови, до чого вони відтак привикли, а зачинають відвикати аж під впливом факту, що держава стає демократичною.

Таке становище західно-європейських партій, ізза умової несамоостійности в політиці переношено живцем на польський ґрунт. Європейська демократія була ліберальна — польська також висувала на перший плян ідеї волі, хоч конечність перла її передусім до боротьби о польську державу. Так само поступають пізнійше соціалісти.

Тимчасом Польща не потребувала лібералізму, адже завданєм польських повстань було сотворити державу, а не бороти ся з нею. Поляки, крім шляхти не мали живла спосібного до політичного житя. Але і шляхта ізза спокійного уживання в давній Польщі політично виродила ся і затратила почуте державного інтересу, визначала ся здавна

крайним „лібералізмом“ і дбала тільки о свої інтереси. А що не було іншої верстви, яка боронила би народного інтересу, — Польща упала. Упадаючи, зрозуміла вона свій стан, чого доказом Конституція Третого Мая; є вона висловом двох змагань: демократичного (розширене політичних прав) і народно-державного (збільшене горожанських обов'язків-тягарів і зміцнене уряду). „Тарговіцка конфедерація“ спротивила ся демократизації суспільности — в ім'я привілеїв, а зміцненню держави — в ім'я горожанських свобод. По одній стороні станув поступовий рух, овіяний сильним демократичним, народно-державним духом, — по другій консерватизм в формі аристократично-шляхотського лібералізму Торговиці.

Та польські повстанці-демократи нічого не научили ся з історії Польщі. Воюючи о її відбудованє, плекали в душі протидержавні ідеали, позичені у ліберальної демократії західної Європи. Так безпотомно зійшла до гробу Конституція Третого Мая. Нині є такі Поляки, що кплять собі з независимості Польщі, повідаючи, що вона му-сить бути соціалістичною республікою і обурюють ся на саму думку, що Польща могла би мати своїх жандарів, поліцію і кримінали та опирати ся на багнетах і панувати над кимсь, що не хоче її панювання над собою *).

*) Голова польських послів досить виразно змалював ідеал будучої Польщі, відбудованої після пляну його партії: та будуча „демократична“ Польща має панувати над тими, що відхрещують ся від неї: жандарами, багнетами і криміналами (сторона 91). Ех, як би так вшехполяки мали роги!...

НВ
=

Польська консервативна шляхта, студіюючи причину упадку Польщі і шукаючи для свого суспільного становища підпори в правительстві, зрозуміла вкінці старі блуди польської політики, полягаючі на недостатці сильної державної ідеї. Звернула на те увагу консервативна „Краківська Школа,“ але замість прийти до переконання, що потреба виробити свою народно-державну ідею, шукала вона опертя у чужого правительства. Так повстав австрійський льоялізм, перероблений відтак на потрібний льоялізм супротив Австрії, Росії і Прус, з котрих два перші утрималися до нині.

Так польський консерватизм, котрий колись покликав чужинців проти власній державі, станувши на ґрунті чужої державности, старається затерти всякий слід польської державної ідеї, а те саме роблять і польські демократи старої дати, наслідуючи європейських**). Стара байдужність і дбалість о свої особисті справи перед справою народа — ще зовсім не зникла — і от по сто літах боротьби на початку 20-го століття Поляки ще не вилічені зі своєї історичної хвороби, з недостатчі рівноваги між напрямом народним і ліберальним — бо народний напрям іще за слабкий.

Змінити його, витворити сильне почуте, обов'язуюче одиниці супротив свого народа — се ціль „народних демократів“ (вшехполяків),

**) Одно і друге — неправда. Польські демократи ніколи не старалися „затерти всякий слід польської держ. ідеї,“ а польська консервативна шляхта об'єднано стоїть при австрійським і російським уряді. Тільки нечисленна польська магнатерія справді служить чужим урядам ізза їх помочи в її економічній боротьбі з нисшими клясами.

котрі хочуть навести до традиції Конст. Третього Мая. [Адже та конституція померла безпотомно].

Політика повинна всіх обходити, бо всі суть одвічальні за народну справу. Правда, не багато є людей спосібних на політиків, але кождий має обов'язок знати політичні справи свого народу і по своїм силам впливати на них. Коли ізза діяльності легководхів спадають на народ нещастя, то відповідати за се повинні не тільки безпосередно винні, але і ті, котрих народні справи не обходили. Байдужі народи звичайно лишають політичні справи в руках малої горстки людей, а потому звалюють на них одвічальність за нещастє. Тимчасом за кождий історичний випадок одвічальні суть всі, що були його сучасниками - сьвідками, то є ціле покоління. Вправді одвічальність одиниць або груп більшає в міру зросту їх впливу, та коли вплив дістав ся нездарам або людям несовісним, то всі суть одвічальні за те, що дозволили їм здобути собі вплив і значінє.

Політична дозрілість і спосібність то стєпень участі пересічного чоловіка в народних справах і його почутє одвічальности за те, що дієть ся в краю. Люди, що свої погляди на історію і народні справи пристосовують до свого лїнивства, трусівства і байдужности, а уміють тільки судити роботу других, на питанє, як після них повинно ся робити, викручують ся звичайно, повідаючи, що ціла політика, то нікчемність. Але політика то сума діл, регулюючих справи громади, краю і народу, загальні справи суспільности. Так розуміли політику вже навіть старинні народи тому двацять і кілька сто-

літь, так її треба розуміти і нині. Хто говорить інакше, той вертає до часу дикунів, коли люди жили в печерах і не мали ніяких загальних народних справ.

Політичне відродженє мусить принести зі собою сильну діяльність в народнім дусі, контрольовану цілим думаючим загалом.

7. Національні (народні) справи.

Земля то не музей до переховування етнографічних okazів в порядку, цілості і кожного на своїм місци. Людство скоро поступає вперед, а народи, що на своїй дорозі здивають бездільні племена (бездільні як народи, а не як одиниці), втягають їх у своє житє і з'уживають їх як матеріал для своєї творчої сили. Так є і так повинно бути. Бо як би були міжнародні права, охороняючі кожде племя на його землі без огляду на те, чи воно поступає, чи цофаєть ся в культурі, то могло би прийти до того, що в середині Європи жили би навіть варварські племена, як тама цивілізації. Адже поступ не лежить у людській вдачі: більшість нинішнього населення землі стоїть на місци і зовсім не поступає вперед. Першим чинником поступу є суперництво й потреба усовершеня оружя для охорони власного істнованя.

В міру, як народи зближають ся до себе а їх взаємини затісняють ся, — напір одних на другі не меншає, а росте, бо чим більше зносин має один народ з другим, тим більше залежить йому на тім, щоби його сусід дорівнував йому у комунікації і організа-

ції суспільного життя і безпеченства. Отже народи мусять або самі творити цивілізацію, або сусіди запряжуть їх до тої праці, а тоді будують вони по чужому пляну. Тут нема екзамінів ані трибуналів, котрі видавали би вирoki про цивілізаційну вартість народа, про неї рішає тільки суперництво і то, чи народ уміє в боротьбі з иньшими удержати свою політичну і культурну самостійність. Є то правдива філософія національної боротьби і гнету. Загальний мир і загальна воля то фікція (небилиця).

Москалі і Німці мають право робити з Поляками те, що роблять, а Поляки не повинні уважати себе жертвами, бо з того їм не полекшає, — тільки бороти ся. Адже де є житє, там усе будуть жертви, без них ніколи не обійдеться ся.

Я не маю ненависти до Москалів і Німців і чую відразу до обжаловування їх. Иньша річ, що не люблю Німців за їх самолюбство і брутальну наївність, але знов маю і велике поважанє для їх енергії, карности, організаційної спосібности, а передовсім для їх консеквенції*), котра є головною прикметою правдиво дозрілого, мужеського ума, а котра у нас є білим круком. Для Москалів маю погорду за їх азійський нахил до нищення, доптанє чужого дорібку і східну несовітність, котра дозволяє їм у кожній справі мати двояку думку**). Але здаєть ся, що і вони мають більше відваги,

*) Послідовности - переводження раз підпринятого діла до самого кінця.

**) Пане Дмовскі! дуже добре характеризує — вшехполяків.

коли ходить о признанє болючої правди і зробленє з неї заключень.

Тим іще не кажу, що я неспосібний до ненависти. Я ненавиджу нікчемних людей без огляду на те, чи вони Німці, Москалі чи Поляки, останніх може найбільше. Ненавиджу учителів, котрі маючи виховувати молодіж, збиткують ся над нею фізично і морально. Ненавиджу судіїв, котрі замість чинити справедливість, — боронять тих або иньших інтересів і переслідують політичних противників. Ненавиджу урядників, котрі будучи органами державної машини, повинні улекшувати організацію життя і його поступ, а вони кириють найліпшим змаганням і працюють над задержанєм, а навіть цофненєм розвитку. Ненавиджу духовні особи, котрих покликанєм є підносити нарід морально, до чого мають такі сильні способи, як конфесіонал і проповідниця — а уживають їх до політичних інтересів. Їх поведене уважаю таким самим злочином, яким був би чин лікаря, котрий покликаний до хорого, знайшовши в нім свого особистого або політичного противника, дає йому замість ліку — трутину. Як би я на галицькій Русі здибав учителя Поляка, переслідуючого руську дитину за те, що вона руська і по руськи говорить, то гидивбим ся ним так само, як московською або пруською педагогічною каналією.***)

***) Се реченє то верх вшехпольської облуди. Адже ціла кнїжка п. Дмовського і всі письма всіх вшехполяків голосять: рабуймо, допчїм, тягнїм на своє! А в Галичині нема ані одного українсько-руського школяра в ніякій школі, котрий не відчув би на собі переслідуваня — тільки лизунам і перекінчикам живеть ся не зле під вшехпольськими професорами.

Але від катів і злочинників відріжняю людей, котрі міні лише тільки винні, що борять ся з моїм народом. Для Німця, — котрий осяде на польській землі, пригорне до себе польських дітей і вчити-ме їх німецької мови, а своє окружене культурним впливом перерабляти-ме на Німців — маю тільки пошану. Так само шаную Москаля, котрий осяде ня Литві (а в Польщі?), щоби білоруських (а польських?) хлопів потягнути в московський бік — тільки його, як ідейної, працюючої для свого народа людини більше бояти-му ся, ніж російських чиновників (урядн.).

Уважаю то доказом морального упадку й умовою слабости у тих верховодів польської опінії, що не бачуть різниці між чесною боротьбою народів, а звичайним злочином, котрі не мають почуття справедливости, щоби ненавидіти нікчемного варвара, що нищить чужий цивілізаційний доробок, але шанувати чесного, хочби найнебезпечнішого противника.

Учитель, судія, урядник і духовний, що занедбують свої обовязки а свого становища над'уживають до політичних цілей — суть звичайними проступниками. Щоби оцінити низкість подібних переступств, вповні вистарчають ті столітя, які ми пережили в цивілізації. Але з другої сторони заслугує на пошану кождий, хто в чесний спосіб ¹⁾ ши-

Ніби п. Д. не знає про се, чим переповнена вся руська преса, а що часом передирає ся і до польських порядніших органів! А вшехпольська преса явно накликає ще до переслідування Русинів.

¹⁾ Пане Дмовскі! Знаєте ви облудного цигана, котрий голосить, що крадіж є нечесним способом наживи? Називаєть ся він — Роман Дмовскі, а підписуєть ся часом псевдонімом Скржицкі і належить до вшехпольської партії.

рить культуру свого народу [славний „каганець освяти“ !], підбиває для нього нові простори і асимілює чужинців.

Люди, що вічно торочать про міжнародну справедливість, мають те вдоволенє, що не кривдять нікого, тільки терплять кривду — нехай же вони спочивають байдужо в гарній на їх думку, позі жертв насильства. Для мене і для тих, що думають як я, того вдоволення нема, а є тільки одна потіха: праця над тим, щоби ворожій силі протиставити силу свого народу. Інакше чути-мемо погорду до себе. А з нею в душі не кождий потрафить жити.

Я не мігби говорити про недоторканість земель якого небудь народу. Англійці знасилювали Бурів, забрали дві консервативні, визначні-нетерпимістю голяндські републики. Але Бури тому 60 літ знасилювали найспосібнійший з африканських народів, Кафрів, котрим відобрали землю і всякі права та обходили ся з ними, як з худобою. Але бо і Кафри прийшли там з півночі доперва тому 200 літ і відобрали землю її споконвічним власникам Готентотам, котрі там тепер найбіднійші — жере їх алькоголь і сифіліс (французька хвороба) — два гостинці голяндських кольоністів. Нехай же вони сидять неподільно в полудневій Африці, в Америці — Індіяни в Австралії — ті пів-мавпи, що чіпають ся по деревах і їдять сире — а висші раси, що творять цивілізацію і допроваджують до того, що земська поверхня може помістити сто разів більше людей, нехай дусять ся в перелюдненій Європі, нехай не сьміють розширити свого пановання і своєї цивілізації поза свої границі та нехай ждуть, аж по-

ки від сходу не прийдуть жовті варвари, котрі їх знищать! Чи то буде справедливо і гуманітарно?

Забрали Англіїці землю Бурам і певно зроблять з неї ліпший ужиток ніж Бури, а передусім постарають ся, що там знайдеть ся місце для більшого числа людей. Але і вони не сидіти-муть там вічно. Колись прийде молодший, спосібнійший і ще більше підприємчивий нарід [чи не вшехполяки?] і тим самим правом, яким Англіїці усунули Бурів, усуне їх; а потому і їх культура уступить перед иншою. Але нині є їх час, вони там нині можуть найбільше зробити і — повинні робити.

Ми (Поляки) загорнули колись великанські простори аж поза Дніпро і Двину, простори заняті цивілізаційно байдужими народами, а легкість з якою нам то удало ся, була найліпшим доказом їх недбальства. Запрягли ми їх до свого воза і даючи їм світло і культуру [пекучий „каганець освяти“!], покликали їх до праці для нашої цивілізації. Але самі зійшовши на манівці, не могли ми і їх тягнути по шляху поступу. Хто знає, чи не набрали ся ми від них і їх недбальства [отже осторожно на будуче!] — і втратили ми ті простори разом з власною державою. Від сто десяти літ, а в більшій части від 130 літ мають їх у своїх руках Москалі. Не сотворили вони на них майже нічого свого, а навіть поки не пригнобили тих земель небувалими виїмковими законами, ми під їх панованем творили там скоро своє цивілізаційне жите; від того часу ті краї станули а навіть

в дечім цивілізаційно цофнули ся²⁾. Чиж то не наказує нам розвинути там знов свою цивілізаційну працю [чи таку, як в Лодзі?]

Коли хочемо жити як народ і сповнити свій обовязок супроти людства³⁾ і не лишити по собі марного спомину на картах історії, мусимо йти вперед, творити й організувати після свого типу все, що піддасть ся нашому впливови. Коли-б ми не відбудовали своєї держави, а що за тим іде, згодом і цивілізаційно загинули, були би ми негоноровим прикладом народа, котрий змарнів, не дозрівши. Бо славні діла батьків наших не окуплять доброго імени Польщі в історії, коли зганняймо його своїм лінивством і марнотратством. Мусимо розростати ся і стати сильним народом, а там де можемо цивілізаційною працею⁴⁾ помножити свої сили чужими, ніяке право не забороняє нам того — наш обовязок робити се.

Та се не значить, щоби ми перетягали до себе всіляких чужинців без розбору. Польща повинна пожирати тільки такий нарід, якого потрафить стравити на здоров'є. А таким народом не є Жиди. Бо вони мають свою, занадто виразну і десятками століть цивілізованого життя вироблену вдачу,

²⁾ Порівнай на приклад спомини графа Старженського оголошені дром І. Франком в перших зошитах Л. Н. Вістника за 1907 р.

³⁾ Такі самі пани торочили тому сто літ про „обовязок“ супротив римсько-католицької церкви. Гл. Доповнене!

⁴⁾ „Цивілізаційна культурна праця“ або „каганець освяяти“ се у вшехполяків тільки інакше порекло розбою і насильства над культурним розвитком судів.

ЖЗ

щоби дати ся присвоїти такому молодому народови як польський. Скорше вони потрафлять переробити на своє польську більшість духово а по часті і фізично. В характері жидівської раси, котра ніколи не жила житєм народів нашого типу, нагромадило ся тільки чужих нам і шкідливих прикмет, що сполука з більшою кількістю Жидів згубила би польський народ. Невелику кількість Жидів мусимо і можемо поглотити і переробити на своє без великої шкоди для себе, особливо, що беручи невелику кількість, виберемо що сильніше до нас горнеть ся — як близьке і под бне. Європейські народи, що лучили ся з Жидами в більшім числі і без розбору, нині болючо відчувають наслідки того. На приклад публична опінія Еспанців щораз частійше голосить, що їх народна байдужність і слаба організація суспільного життя має своє жерело в сильній домішці жидівської крові. (В Еспанії Жиди під напором страшних переслідовань, маючи вибирати між смертю а хрестом, прийняли хрест).

Право, перетягати на своє Жидів — всі би нам радо признали. Але ми хочемо брати те, чого нам відмовляють. Чи воно слушно і морально так поступати, про те нехай судить не чужа опінія, а наш здоровий інстинкт і почутє власних потреб і змагань.⁵⁾

Нищить нас байдужість так у формі звичайного лїнивства, як під формулкою ніби то високих моральних засад. Нищить нас вона як народ і як одиниці. Їй завдячу-

⁵⁾ По простому значить воно: нехай вовчий жолудок судить, чи то слушно і морально, що вовк їсть других.

ємо що серед нас тільки безнадійних, невіруючих у свої сили та в можливість ліпшої долі. Сьвіт треба знати і розуміти а своє жите самому укладати після власних потреб. Тоді сьвіт не буде такий осоружний, а жите таке лихе, як нам не раз здаєть ся. Бо жите тверде тільки для збабілих лїнїюхів і немилосерне для нерозуміючих духа часу.

* * *

Так переказали ми досить докладно зміст книжки, яку вшехпольська преса назвала наймудрішим висловом новочасної польської думки. Не беремо ся судити, кільки в ній оригінальних поглядів, але мусимо признати, що поруч облудних і сьмішних є у ній й правдиві та бистрі думки. Один з найясніших умів сучасної Польщі і неприятель вшехпольської політики п. Людвик Кульчицький каже, що тільки в розділі про „характер“ є слушні думки, а саме про змінчивість народного характеру — замічаючи при тім з влучною іронією, що се мабуть толкує, чому вшехполяки не мають програми: вони іменно не знають іще тепер, який є характер польського народа.¹⁾

По перечитаню книжки п. Дмовського, як впрочім і інших вшехпольських теоретиків, має ся вражінє, що ті люди постановили собі доказати правдивість слів польського поета Словацького, який сказав:

¹⁾ Гл. L. Kulczycki: Współczesne prądy umysłowe i polityczne, Serya II. Lwów, 1904.

„[Polsko], pawiem narodów jesteś — i pauga!“.²⁾

Особливо те друге береть ся доказати п. Дмовський, бо перше вже доказала історія, додаючи від себе, що під крикливою чванковатістю та блискучим, фальшивим бліхтром старої шляхотської Польщі, котрий і руські висші верстви спонукав до зради українсько-руського народа, — що під тим бліхтром переважала гниль, нікчемність і слабкість. І п. Дмовському вповні удаєть ся його підпрняте покищо, відносно до його, впрочім дуже численних, однодумців.

Йому удаєть ся ще більше, а саме і забавити читача. Бо чиж се не гумористика, що п. Дмовський знає документно, що ідеї чужих народів а властиво держав не дадуть ся пересадити на непригідний для них ґрунт, а мимо того сам торочить про різні пруські „ідеали“ пажирливої грабіжності та розбою, можливі в Прусах, котрі на те мали і мають відповідну силу, хоч, як сам п. Дмовський доказує, навіть їм не йно що на ніщо не придали ся ті „способи“, але ще пошкодили, бо спонукали Поляків до діла й оборони. Польський нарід має не злу приповідку: „мондри Поляк по шкодзе“. Випадало-ж би помудрити і не звичайному собі Полякови, а б. голові польських послів вправді по чужій, але як сам п. Дмовскі доказує, дуже очевидній шкоді, та не тровити своїх до переслідування слабших від свого народів. Та п. Дмовскі з єзуїтською облудою каже, що польське переслідуванє вийде на добро Русинам, бо збу-

²⁾ Польщо! Ти є павою і попугаєм між народами!

дять у них духа. Одначе таки в тій самій книжці п. Дмовського, як і в письмах усіх вшехполяків, оповідаєть ся виразно, що Русини нібито гірший нарід ніж Поляки, бо ще більше ніж вони байдужі і некультурні. А в таким разі чиж не мудрійше було-би дати спокій тим „некультурним“ Русинам (котрі перетягнені на польське готові ще і Польщу заразити некультурністю, а шкода!) і заходити ся виключно коло того, щоби такого добра придбати Польщі. Спосіб на те дуже легкий і виходить ясний як „каганець освяти“ таки з книжки п. Дмовського: Бо коли переслідуванє справді виходить на добро переслідуванім, то щож простійшого, як оголосити на приклад у заграничній пресі подяку Прусам за переслідуванє Поляків, чим заохочена Россія сейчас ще ліпше возьметь ся до того — по думці голови польських послів — хосенного діла і порядним гнетом „розбудить“ у переслідуваних такого „духа“, що аж їх розпирати-ме.... Що більше, ми переконані, що Россія не така захланна на — будучі похвали, і нехай тільки притихнуть польські скарги в заграничній пресі, а вона зараз возьметь ся „будити духа“. Тимчасом одnodумці п. Дмовського вихіснюють кожду нагоду, щоби перед сьвітом представити себе мучениками, — що тим облудникам „з західною несовісністю і двоякою думкою в кождій справі“ зовсім не перешкаджає робити з слабшими те саме, на що самі жалують ся....

Вшехполяки обурюють ся, коли їх порівнувати з пруськими гакатистами або російськими обєдинителями. Нам також видаєть ся несправедливим, класти їх на одну дошку, — бо то для вшехполяків, рішучо

незаслужена честь стояти поруч людей, котрі ще мають відвагу, назвати свою роботу правдивим іменем; Німці ясно і відкрито проголошують своє: *ausrotten* (вигубити ворога), Москалі також не криють ся з тим, одні вшехполяки тільки тоді кажуть правду, коли забудуть ся, або коли їм треба самих себе підтравити на своїх слабших сусідів, як от п. Дмовський поучає: робіть те, що роблять Німці, — але зараз таки додає, що та робота має нібито вийти на хосен „братнього народу“. Є се цілком новий титул на руську вдячність. Бо вшехполяки саме тим огиднійші від гакатистів, що від гнобленої ними жертви вимагають іще вдячності. Кожда вшехпольська каналія жалуєть ся на „руську невдячність“.

Пруським гакатистам признають вшехполяки слухність у їх безпощадній боротьбі з польськістю — тільки в однім випадку — коли тим можна збільшити й оправдати цькування на Українців, — як се робить п. Дмовський. Є він в тім подібний до чоловіка що відрізав собі ніс, щоби тільки допечи своїй жінці, котру люди стали прозивати безносчиною. Вшехполяки позбудуть ся аргументу против пруській гакаті, щоби тільки тим відважнійше гнобити Русинів і Литовців.

„Але п. Дмовський і його чесні побратими грубо помиляють ся, коли думають, що головною причиною сили і значіння Прус є їх жорстока політика супротив інших народів. Адже Еспанці були рівно жорстокі супротив „зовнішніх і внутрішніх ворогів“, а одначе та їх політика допровадила до зовсім інакшого результату, ніж пруська. Бо на значіне і силу Прус складало ся много причин: поступовість, географічне положенє і су-

сїдство з Польщею в котрій панувало безголове і сваволя. — „В поглядах п. Дмовського на руську справу не знати, що більше подивляти: історичне нецтво, чи замилуване до крутїйства. Адже Чехам не треба було аж німецького гнету, щоби витворити в них ініціативу, енергію і витревалість, котрі то прикмети проявили Чехи вже на початку 15. столїтя не тільки в економічних, але і в політичних та воєнних справах. А знов Англіїці, котрі зовсім не мають байдужности, ніколи не були переслїдувані і гноблені *)

„Народні сили то не військо — каже п. Дмовський — накликаючи до гноблення Русинів, а в тій самій книжці повідає, що „литовсько-руська шляхта звернула Польщу фронтом до сходу“! Отже народні сили суть військом, коли їх можна кудинебудь „фронтом звертати“. Та подвійна бухгалтерія в льогіці є зрозуміла: вшехполяки уважають льогіку видумкою доктринерів, лібералів і соціялістів — і не тримають ся її. Треба їм тровити на Русинів, тоді голосять що народних сил годї пересувати, бо вони не військо; треба їм знов осудити польську шляхту за уступки руській, тоді говорить ся про пересуненє народних сил. Очевидно бороти ся з Русинами лекше ніж з Прусами або російським урядом....

— Подібна путанина панує в поглядах п. Дмовського на лібералїзм: він десь колись чув, що проводир англійських лібералів Гледстон не був прихильний воєнній поставі Англії супротив Росії на сходї, а знов шеф (голова) консерватистів Salisbury був противної

*) Kulczycki, Prądy, II.

думки. З того п. Дмовський заключає, що лібералізм є противний рішучій зовнішній політиці. Тимчасом — щоби лишити ся при Англії — так за короля Вільгельма III., як за війни з Людвигом XIV. і пізнійше, віги (англ. ліберали) зовсім не уступали торисам (англ. консерватистам) у веденю зовнішньої політики, а більшу від останних матеряльну жертволюбивість оказали в переводженю внутрішніх реформ.

„Słowo polskie“, узнало погляди п. Дмовського, висказані в тій книжці за верх польського освідомлення — можна собі представити, чим суть низини, коли так виглядає „верх“, з котрого зовсім не видно, що робити. Пан Дмовський радить тільки: не робити Русинам ніяких уступок, загортати нові займанщини (але не каже як —) і не лучити ся з поступовцями інших народів. З його книжки годі також довідати ся, які саме прикмети зроблять Поляків спосібними до відбудованя Польщі; можна тільки догадувати ся, що тими прикметами повинна бути пруська грабіжність....“*)

Мозаїка вшехпольських поглядів.

Пану Дмовському гідно вторує цілий хор вшехпольських „учоних“, які в mnogім переліцтовують свого гладкого на словах проводира. Змістом усіх їхніх зазивів і мірковань є отсі два реченя: „Кожде средство, каждая тактика є добра, коли тільки відповідна“; „в тім згляді нема ніяких засад.**“)

*) Kulczycki, як висше.

**) Doktryna a realizm w polityce. P. W. — 1904. — ст. 562.

Серед дуже численних і ріжноманітних змагань вшехпольських теоретиків виступають найяркіше чотири: 1) виказати, що всяка етика, совісність і чесність у поведенню з іншими народами є шкідлива, 2) що шляхотсько-клерикальний консерватизм (назадництво) є ліпший від поступовости, 3) що народи, сусідуючі з Поляками від сходу, себто Українці, Білоруси і Литовці — мають стати погноюм для польської „культури“ (читай: грабіжності), 4) що мешкаючі в Польщі жи-
такди взагалі не є (і ніколи не були) народом, тільки злодійською бандою галапасів, яка сприягла ся не від тепер знищити кождий народ, серед якого живе.

Дві перші вшехпольські „правди“ як загальні обговоримо в сім розділі — дві другі в других розділах.

Як відомо, одною з головних підвалин сучасного культурного життя народів білої раси є христіянство. Яке воно є, таке є — затемнене, перекручене, сфалшоване противниками і прихильниками, а всеж таки ніяка суспільність не в силі цілком вирвати ся з під впливу простих і могутних слів-ідей великого сина Марії, загорілого проповідника мира та любови, який в тій цілі навіть боротьбу оправдав. („не мир приніс я вам, а меч“) Справдішна хрестова релігія не по нутру приклонникам насильства і грабежі. І тому старають ся вшехполяки вперти в себе, що вона в загальнім житю по просту ні - причім. Ось їхні „католицькі“ міркованя:

Христіянїзм не є (і ніколи не був) релігією ніякого народа, ані людства, як збору народів — він є тільки релігією одиниці та збору о д и н и ц ь. Христіянська наука повста-

ла і виробила ся серед суспільства, яке не було народом, тому не обходить вона польського народу як нації. — Та наука повстала в часі, коли розкладали ся всякі традиції, горожанські чесноти і само понятє вітчизни¹⁾. Християнська етика обов'язує Поляка тільки в його приватних справах, але не обов'язує його як представителя польського народу. Коли розходить ся о справи польської ойчизни, то Поляк має обов'язок навіть убити Не-Поляка²⁾. Наша етика одіичена і незалежна ані від заповідий, ані від альтруїзму (любви другого), ані від егоїзму (самолюбства). Одиниця не має власної волі, вона зросла ся через покоління зі своїм народом.³⁾

Отсі погляди мав пан Дмовскі вже давніше, але в такій виразній формі привіз їх — як сам признаєть ся — аж з монгольського Сходу і хоче їх прищипити між Поляками, що супроти споконвічних, грабівничих інстинктів висших верств польської суспільности дуже скоро видасть обильні-вовчі ягоди монгольсько-польської породи.⁴⁾ Галапасна верства, що цілі століття розживала ся на організмі других народів, дуже добре надаєть ся під засів джінгісханських „ідей“.

До якого степеня посунула ся вшехпольська безличність, видно з того, що вшехполяки свою канібальську (людодійську) „етику“ уважають висшою (!) від етики всіх своїх політичних противників! „Етика майже всіх наших політичних противників — каже

¹⁾ Podstawy polityki polskiej R. Дмовського. Р. W. 1905. зошит: 7. ст. 334—360.

²⁾ там само ст. 343.

³⁾ там само.

⁴⁾ Жерело вшехпольсько-мадярського братаня.

один з вшехпольських теоретиків — є нечувано низька в порівнянню з нашою. *)

Ми вже досить обурювали ся на таке нечувано низьке циганство, тому уважаємо за відповідне розказати слідуючу сьмішну, але правдиву оповістку:

В Полудневій Америці живе одно людоїдське плем'я Індіан, яке має таку етику і такі обичаї, що діти убивають там своїх старих родичів і пожирають їх, коли вони не можуть уже прокормити себе ізза своєї старости. Мимо того те канібальське плем'я уважає себе під кождим зглядом висшим від усіх інших народів і рас — отже має чисту вшехпольську „етику“, яка в цілій своїй величі сяє в отсім народнім переданю того племені: Великий Дух, Маніту, хотів сотворити чоловіка; взяв отже кусень глини, виліпив з неї людину і вложив у розпалену піч, щоби її випалити. По якімсь часі витягнув її з печі, дунув у неї духа і на своє велике здивованє узрів, що людина була чорна як вугіль. Так повстав Мурин, з якого Великий Дух зовсім не був вдоволений і тому взяв ся знов до роботи. Взяв кусень глини, виліпив з неї людину і поставив на сонце, щоби її випалити. По якімсь часі підняв її, дунув у неї духа і — на своє велике здивованє побачив, що людина була неприємно біла. Так повстав білий чоловік, з якого Великий Дух також не був вдоволений і тому взяв ся знов до роботи. Взяв кусень глини, виліпив з неї людину і вложив у горячу піч, щоби її випалити. Тепер поучений двократ-

*) Etyka i polityka I. Żawsk'oro P. W. 1904. Ст. 18—27.

ним досьвідом, витягнув її в сам час із печі і на своє велике вдоволенє побачив, що сим разом анї не перепалив анї не недопалив. Так повстали червоноскірі люди, найвисші і найсовершенніші між усіми сотворінями і людьми.

Таке говорять про себе американські людодїди, ріднесенькі братанки наших вшехполяків. І колиб хто хотїв коротко схарактеризувати духа Вшехпольського Пшегльонду, Слова Польського і взагалї всеї вшехпольської преси та літератури, то краще не міг би сего зробити, як оповісти щойно наведений переказ індіанських людодїдів.

Іздив п. Дмовскі на Далекий Схід, що-би привезти до краю „польську“ (?) моральність у виразній формі. Як би був ще далї на схід поїхав, до Патагонії, то бувби привіз іще красші перлини — бож індіанські людодїди мусять мати більше таких чисто „народових“ передань. А шкода, щоби вони марно пропадали для „мислі польскей“...

І до такої партії належить майже все латинське духовенство!

*

*

*

Друге визначнійше змаганє вшехпольських „учених“, то доказати, що назадицтво лїпше від поступовости і що всяка революція то гріб для розвитку народа як нації. Се їх змаганє ще дужше чим перше, а то з причини, що в Польщі до останних часів скоро розвивав ся соціалїзм, опертий як раз на поборюваних вшехполяками засадах.

Вже пан Дмовський силує ся доказати*), що консервативні партії більше „народні“ і більше жертволюбиві чим ліберальні. Лїпше від нього роблять се висше від нього образовані п. Баліцкі і п. Топур. Ось їхні, місцями інтересні погляди¹⁾:

Протягом останних 30 літ відбула Японія нечуваний в історії поступ, присвоїла собі на всіх полях нові річи, але тільки тому, що лишила ненарушено стару організацію народа, віру, обичаї і головні форми свого істнованя. Противно Франція в добі Великої Революції — збурила цілу свою дотеперішну організацію, але нової рівно сильної не змогла сотворити і вкоренити; перенесла тільки на свій ґрунт англійський парламентаризм, а зі свого задержала саме те, що найбільше потребувало зміни: бюрократичну (урядничу) централізацію (зависимість від столиці) і адміністраційну рутину. Від того часу зачинаєть ся повільний, але тревалий упадок Франції.

Приклад консервативної творчости дає нам Англія, яка ніколи не ломала ані своєї організації, ані засад свого устрою, але все розвивала їх органічно, нікого не наслідувала, все була собою, все в згоді зі своєю бувальщиною. Такі народи не старіють ся і ніколи не упадають.

Струя поступовости не могла бути творчою під ніяким зглядом, бо не опирала ся на народі як органічній цілості, тільки на його

*) Гл. уступ: Політичне відродженє.

1) Z. Balicki: Czynniki zachowawcze i postępowe w dobie ostatniej. P. W. 1905. str. 90 i d.

G. Topór: Naród, tradycja i postęp cywilizacyjny. str. 404 — 426.

частинах, які формували ся після чужих взірців, — і механічно хотіла ті взірці перенести на польський ґрунт. В таких умовах стали вони чинниками розкладу...

Велика Революція була страшним ударом для нерозривности традиції французького народу. Bodley, що довгі літа студіював історію Франції, каже, що вплив революції триває по нинішній день, не даючи вкорінити ся ніякій формі уряду, ніякій політиці, зачеркненій на дальшу мету. А славний учений і історик Тен (Taine) повідає: Інші народи направляли свою державну будівлю, а Французи збурили її, та все пробують збудувати нову, в якій уже наступаюче покоління не хоче мешкати. І так привикли вони мірити ціле політичне життя і всякі цілі — змаганнями і пристрастями одного покоління, через що мусів наступити занепад політики.

Нечисте жерело того занепаду політичного життя бє вже з творів філософів 18-го століття (Русо, Дідро). Вони вивернули дійсність до гори ногами, вдумавши доктрину про „штучного“ чоловіка, назвали гріхом цивілізаційний розвиток. — Одиниця стала виступати супроти суспільности як віритель, не почуваючи ся до вдячності за участь у культурнім дорібку, з претенсіями до життя як до величавого пиру...

Від р. 420., в яким Франки заняли Галію до 1644, в яким вступив на французький престол Людовик XIV., Франція тільки два рази змінила свою династію.*) В тім самім часі супокійний китайський народ вирізав 15 дина-

*) Династія значить: пануюча (на пр. у нас цісарська) родина.

стій і перебув множество домових воєн, які потрясли державою до самих основ. Сей історичний факт відповідає на питанє, чому не Китай з'ужиткував європейське знанє, тільки Япон.

Полуднева Америка, та обіцяна земля найріжніщих бунтів і революцій з малими і великими кличами — не сотворила нічого путнього.

Революційний спосіб думаня, властивий народам без розвоєвої традиції, має численних приклонників або серед суспільностей доперва тонко покостованих цивілізацією (як у Сербії, Болгарії, Румунії, полуднево - американських республіках і російської інтелігенції) або серед романських народів, які вже сходять з вершини свого культурного розвитку і дегенерують ся. Не так дуже ошибають ся ті, що ворожать нашій цивілізації залив з боку новочасних варварів, які прийдуть не зі спокійних пралісів, але з великих міст, з космополітичних огнищ новочасної торгівлі і промислу.

Історія знає тільки один поступ національний. Бо технічні винаходи одного народа можуть бути хосенні для всіх, але можуть у інших народів стати карикатурою (на пр. почта і телеграф під зарядом польських урядників)...

Сполучені Держави півн. Америки є суспільністю сьвіжою, напів варварською, мимо величезного поступу. Щойно в останнім часі слїдна творчість американського духа і культури; рівночасно, як слушно замічає президент Русвельт, творить ся американський народ. Бо то тільки дві сторони тої самої прояви...

Щоби сі, зручно поскладані сьвітла та тїни належито розібрати, треба тямити про дві обставини: 1. Що для вшехпольських теоретиків тактика є всім і то тактика, для якої кождий спосіб добрий. Треба щось протиставити соціалістичному сьвітоглядові і притягнути до себе висші верстви — отже робить ся їм ріжні „чемности“, хоч історія все виказувала і виказує, що висші верстви то найнепевніший складник у національних боротьбах а й на полі мирного розвитку дають своєму народові розмірно дуже малу скількість справді пожиточних і великих діячів. (Англійська шляхта є виїмком тільки на перший погляд; з одного боку організація середного й вищого шкільництва в Англії, а з другого добрі вигляди на дорібок у торгівлі і промислі звертають синів середних верств зовсім не в тім напрямі, що на континенті Європи). — 2. Друга обставина, яку при тім треба мати на оці то націоналістичне засліплене вшехпольків, в якім вони, на приклад, знесилене Польщі, спричинене участю в авантурах великого корсиканського бандита відбивають собі — на француських філософах...!

VIII. „Нове“ у вшехпольській доктрині.

Вшехпольська доктрина то стара типова доктрина галапасів, які своїм огидним апетитам старають ся дати „наукову“ підставу. Але є в ній один новий рис — новий о стілько, що давне змагане польських пророків, викликати внутрішній душевний зворот, внутрішню переміну у одиниць — старають ся вони здійснити в політичній партії. Та

нова черта їхньої доктрини, озорена сяєвом великої смілости і — певного рода неконсеквенції: вони, обожателі традиції називають її найсвітліїших робітників (Міцкевича, Словацького, Красінського) — старими свічниками, які слід усунути на бік, а руштоване відбудовуваної Польщі освітити електричним світлом, себто новочасними поглядами.

Ось кілька смуг їхнього „електричного освітлення“:

¹⁾ Після старого поняття — упадок Польщі викликали зовнішні причини, отже і средства її відбудовання були чисто зовнішні: оружні боротьби з ворогами. Неудачі повстань пояснювано ошибками і зрадниками, від яких аж роїть ся польська повстанча історія. І так польська політична думка кормила ся казками. В виду того зрозуміло, що польське покоління 30-их років представляло собі відбудоване Польщі, як діло геройської горстки або навіть одної „божогої людини“. Так на приклад Міцкевич фантазує про „мужа що стоїть на 3 коронах, а сам без корони, якого імя 44“ і який буцім то відбудує Польщу.

Маючи голови набиті такими нісенітницями, йшли найліпші сили польської інтелігенції до повстання — одного по другім, і навіть не здавали собі справи з вислідом тих повстань. В 1831 р. розпоряджало повстанє хоч малим але добрим військом і мало край з фортецами в своїх руках, а тревало всего 8 місяців. В 1863 були повстанці без порівняння слабші, а тримали ся — два рази довше. Але причини того факту вони не знали і не розуміли, що була нею внутрішня сила на-

¹⁾ Гл. Odbudowanie Polski, G. Topora.

рода, котра рішає так в оружній боротьбі, як і в мирнім суперництві, а яка за той час дуже зросла. Вони не звернули належної уваги навіть на такі впадаючі в око прояви, як вороже становиско Жидів до повстання в 1846, які в Кракові стріляли з вікон до повстанців і про їх рухи доносили докладно російському війську, а повстанцям приносили нарочно фалшиві вісти, за що повстанці величали їх у своїх проклямаціях „бращмі Поляками мойжешового визнання“ (Справозда- не ген. Паскевича до царя Миколая І.)

Аж по цілім ряді невдачних повстань : 1831, 1846, 1848, 1863, 1876,*) які коштували много жертв і крові — наступив у польській політичній думці глибокий зворот : вона зрозуміла, що насамперед треба відповідно настроїти душу народа, а щойно тоді брати ся до повстаня.

„Розвинути народне почутє так, щоби одиниця поносила для народа жертви і труд не тільки без огірчення, але з почуванєм вдо-

*) Останнє повстанє 1876 вже мало зачати ся: Англія виасигнувала на нього міліон фунтів шт., по які гр. Ар. Голуховський вже їхав, а Туреччина 600 тисяч карабінів, які були спаковані — в турецькїм війську служили 2 польські легіони, генералїція була вибрана і плян розбору Росії готовий (Польща мала дістати м. и. українські землі по Чорне Море — херсонську губернію включно) — та в останній хвилі один з проводирів повстаня розповів про все „під словом чести“ свому приятелеви мадярському шляхтичови, який донїс про се угорському правительству, а воно сконфіскувало значну часть оружя, чим, як також иншими невзгодами, знеохочений голова генералїції кн. Адам Сапіга спротивив ся повстаню, за що його повстанці засудили на смерть через повішенє.

волення зі сповненого обов'язку"²⁾ — стало цілю польських діячів.

В величезній більшості воєн рішав факт зломання моральних а не матеріальних сил одної з воюючих сторін, бо до вичерпання всіх матеріальних засобів приходило тільки в дуже виїмкових випадках. Війну програє тільки той, хто утратив надію перемоги й охоту до дальшої боротьби. Скорше чим матеріальні вичерпують ся в боротьбі моральні сили і тому вони важніші. Се діється в кожній боротьбі при всякій роді зброї так тепер, як перед тисячами літ. Наполеон I. сказав, що штука перемоги полягає в тому, щоб укрити свій страх і тим напоїти в противника думку, що він поразений, а Фрідріх Великий говорив: „Поразена армія є та, що себе вважає поразеною“. Отже найважливіше — то моральна сила,

Вправді в цілій польській історії слідна нестача державного змислу — але чи ж Англійці не навчили ся мореплавства і то досить пізно? Чи ж Німці тому 70 літ не були хлопським народом? Нині мають вони величавий промисл і тепер беруть ся ще до мореплавства. Москалі довго вчили ся від Шведів воєнної штуки, Чехи відродили ся з нечисленного хлопства.

Все можна досягнути тою, на перший погляд малою, буденною працею, а ніщо так не підносить енергії до діла, як сильна свідомість того, що частинку незалежності можемо здобути кожної днини.

Великою силою є знанє, але воно не є ані творче, ані чинне бо старі цивілізації і

²⁾ Р. W. рік IX. ст. 517.

держави*) мають значно більше знання, ніж молоді народи, але творчого ужитку з нього не роблять. Бо до того треба духа, треба моральної сили. Ту моральну силу мають у високій мірі Японці — у них вона не розложена ще культом гроша і купецькою етикою, вона подібна до європейської моралі з перед кількох століть. Нею Японці вибили ся так високо, нею вони опановали європейським знанєм.

До європейського знання пхнула японську молодіж народна гордість і свідомість, що тільки в той спосіб можна не допустити до поневірки своєї вітчизни з боку цивілізаторів. А свою перемогу завдячують Японці моральним прикметам, що дали їм ту совісність і „прокляту докладність“, в якій ген. Драгомирів бачить найгрізнішу силу Японців.

Президент Рузвельт сказав:

„Як найбільша обильність помислів і знамените уоруженє не зроблять з труса жовніра, так умова просвіта і тілесна сила не зроблять народа великим, коли йому не стане чесноти і моральної чистоти. По смерті Александра Великого тодішний цивілізований світ поділений був між грецькі монархії під правлінням його товаришів і наступників. Той грецький світ був блискучий і багатий. Обнимав військові монархії і величезні торговельні міста з республі-

*) У Вшехполяків держава а народ то одно; Дмовскі пише: „нарід є витвором і змістом держави, а держава політичною формою народа. Всі народи або мають свої держави, або мали їх колись. Без держави не повстав ніякий нарід, ані ніяка культурна мова. Національна ідея є рівнозначна з державною — одна без другої то нісенітниця“.

канським правлінням. Цвили штуки і науки, було много академій для літератів, бесідників, філософів. Славні були грецькі жовніри. Але серце народа було неулічимо хоре: фальшиве і нікчемне. Майже кождий політик мав свою ціну. Майже кожного жовніра можна було купити і грішми наклонити до зради кождої справи. Моральне зіпсуте точило цілу ту величну будівлю. І минуло мало що більше чим одно столітє по смерті Александра, а його держава була пустою, блискучою шкаралупою, яка розлетіла ся під ударами Римлян, бо вони були при всіх своїх блудах — расою сильною і мужеського характеру“.

„Характер і моральну силу виробляє школа і традиція (память минувшини). Для народа без держави традиція є всім. ¹⁾ Народ живе поти, поки живе вона, а її не зломить ніякий удар, тільки зневага власного народа“.

Не треба занадто вірити в силу чисто політичної і розумової аргументації, бо найсильніші і найрозумніші аргументи нічо не допоможуть там, де для них не приготовано морального ґрунту. Пропаганда наших політичних засад піде далеко скорше, коли її попередить моральна пропаганда — любови вітчизни ²⁾).

Причиною упадку Польщі не була „незгода“. Бо „незгода“ і партії були скрізь, але в Польщі незгода була вислідом загальної розтічи, а не її причиною. Коли Польщу розбирали — Поляки ще не були народом. Бо мова і раса творять тільки племя, а на-

¹⁾ Topór: Naród, tradycja i postęp.

²⁾ Żawski: Etyka i polityka.

род є ділом спільної історії — тільки вона одна може утворити, органічну цілість, звязану спільними думками і почуваннями та тхнути в неї збірну народну душу. В давній Польщі духовний чув себе тільки членом церковної гієрархії, магнат великим паном, дідичом традиції свого роду і представителем родової політики, шляхтич майже не мав поняття про щось инше, як інтереси льокальні (місцеві), або інтереси магната, якому служив. Ціле публичне жите складало ся з заходів о приватні інтереси, або й о збірні в дуже тіснім пониманю. Тут годі говорити про „незгоду“, бо то розтіч, а не незгода.

Так отже не було тоді ще польського народа, бо не було спільної душі. Народ тим більшу має вартість, чим більше спосібний до одностайного діланя на внї, чим його партії спокійнійше з собою борять ся й взаїмно собі уступають з огляду на загально-народне добро.

Теорія про боротьбу суспільних клас є шкідлива для загально-народних інтересів і доходить часом до просто дурноватих висновків: на підставі тої теорії війна з Бурами була звичайною спекуляцією англійських богатирів на трансвальські копальні золота, Чемберлен їх орудієм і може спільником, а англійський парлямент хиба отарою баранів, котра очевидно не розуміла, хто і куда її веде.

Так само нерозумна є теорія, що володарі з особистої амбіції провадять війни: адже опозиційні партії, прийшовши до власти, робили те саме, бо почули в собі одвічальність за загально-народні інтереси, яку накладає власть. Зовнішну політику осуджує

нераз навіть більшість народа, але тільки тому, що на сторожі загально-народних інтересів стоїть держава і начальна власть... Народи зі слабою енергією жере і травить внутрішня боротьба сторонництв, поки їх до решти не вичерпає і не знесилить ⁵⁾).

Польська народна боротьба так зі східними як і західними народами то не наслідок хвилювального шовінізму в Німеччині або в Росії, тільки споконвічний антагонізм, який не меншати-ме, але все рости-ме і то тим скорше, чим більше розвиток польського народа класти-ме таму розростови сусідів, а свідомість того факту проникати-ме до щораз ширших мас борючихся народів. Якнайвиразнійшу свідомість сього факту впоїти нашому народови уважаю першим нашим обов'язком. Народ мусить зрозуміти, що в тій боротьбі нема капітуляції на догідних услівях — в ній можна тільки згинуту, або побідити. Змаганє, спровадити нас на рівень племені без висшої політичної і культурної індивідуальности, буде у наших ворогів існувати все без огляду на характер володарів і політичних проводирів та сторонництв, які дійшли до влади — поки не здобудемо собі політичної самостійности... А розходить ся нам не тільки о оборону того, що тепер посідаємо, але й о відбите того, що нам забрали... Найдурнійша є політика: ослаблювати себе, щоби не дразнити противника, а ослабленєм себе є неосвідомленє собі мети ⁶⁾).

⁵⁾ Stronnictwa a interes narodowy. P. W. 1902, 805—14.

⁶⁾ Istota walki narodowej. P. W. 1902, стр. 85 і далі.

Отся „нова“ пропаганда зродила нову появу серед польської суспільности: ненависть перепалює душу „новочасного Поляка“ і більшости польської молодіжи і то не тільки супротив гнобителів (що було би природним), але і супротив своїх, що не перейшли вшехпольським духом. Давне гасло польської молодіжи: „вітчина, наука, чеснота“ — уступило новому: „ойчизна, політика, ненависть“ — навіть до гноблених! ⁷⁾).

ІХ. Українська справа в „електричнім освітленю“ Вшехполяків.

Дійшли ми до найважнішої для Вшехполяків справи ⁸⁾ — до справи українських земель або по вшехпольськи до „східних кресів“ — а zarazом до „кресів“ їхнього розуму, логіки і скаженини.

Землі українського народа — се головне і давне жировиско польських галапасів, яке одначе було не тільки шпихлїром, але і проклоном Польщі. На землях українського народа розросли ся найбутнійші магнатські роди давньої Польщі, які знищили силу власної вітчизни. На тих землях вічно палав огонь ненависти до польських гнобителів, який часом лиш тлів, часом зривав ся великою пожежою, але не вигасав ніколи. З українських земель походила сила Польщі, з них прийшла і її смерть. На українські землі,

⁷⁾ Materyały I. Nasza młodzież, ст. 145 і 162—3 і далі.

⁸⁾ Prz. Wsz. p. VIII. ст. 801—5. „Українська справа стала пробним каменем почуття солідарности в польській суспільности“.

на „східні креси“ (окраїни) звертається і тепер, як перед століттями, вся заїлість спадкоємців польської шляхти.

Ніяке слово не вживається так часто у вшехпольській пресі, як „креси“, значить: пограничні землі, окраїни. Дуже цікаво, що вшехполяки розуміють під словом „креси“: „Креси то провінції, в яких культуральне і політичне пановане польського елементу поважно загрожене. Східна Галичина не є „пограничом“, бо в ній Польща панує політично і культурально. За те Литва і полуднево-східна (?) Русь: Волинь, Поділе й Україна, як також Східні (не західні) Пруси, Буковина, Спижські Комітати і почасті Тішинське Княжество то „креси“ “⁹⁾.

Хто не знав би, що то є верх безличности, той може се зміркували, перечитавши наведевий цитат, на підставі якого до польського „погранича“ має належати Буковина, де є всего на всего 4 процент¹⁰⁾ Поляків, як також Волинь, Поділе й Україна, де їх навіть тільки нема і ніколи не було. На такій самій підставі можна називати „польськими окраїнами“ німецьку Вестфалію, еспанську Сомосієру, російську Сибір, американський Мексик, Сан-Домінго, Парану й цілу Бразилію, Тексас, Канаду — словом цілий сьвіт, крім хіба одної Японії, до якої вшехполяки тільки набожно зітхають і нецілої Англії (бо до Ірляндії й Шотляндії мають вшехполяки претенсію через те, що відтам прийшло до Поль-

⁹⁾ Р. W. 1903. ст. 672 і д.

¹⁰⁾ В тім значна часть Вірмен, які згодом придуть до сьвідомости, що вони не є Поляками, на що вказують прояви самосьвідомости серед вірменської молодіжи в останніх місяцях.

щі много емігрантів). Але бо й до Японії має Слово Польське не малу претенсію: адже там живе славний генерал Курокі, який має ніби то походити з польського роду (його ім'я 44!), а де є хочби каплина польської крові, там і Польща“.

Червону Русь (сх. Галичину) вшехполяки вже навіть не числять до „кресів“ — то після них корінна Польща! Одначе побачимо далі, що та кістка дуже не вигідно стоїть їм у горлі.

Всі ті вичислені „окраїни“ хочуть Вшехполяки з'асімілювати, то є: зробити польськими, як не піде по доброму, то насильством. Найбільший натиск кладуть на Східні Пруси („бо Висла одинока водна дорога Польщі до моря мусить бути польська в цілім своїм бігу — без того будуча Польща була би неспосібним до життя, політичним і економічним дивоглядом“) — і на західну окраїну України: Червону Русь, або східну Галичину. Ту українську землю вони вже вимірили й обчислили так докладно, що знають навіть, кілька моргів ґрунту є ще в руських руках. І так у сх. Галичині мають:

Поляки	4	міліони	200	тисяч	моргів,
Русини	4	„	500	„	„
Камера і Жиди	860	„	„	„	11).

Уряди в польських руках. На львівському університеті всего 25 процент (четверта часть) Українців, а в середніх школах тільки 20 процент (пята часть). Торговля і промисл у руках Поляків і Жидів.

¹¹⁾ Gierałtowski, Kwestya ruska w cyfrach, P. W. 1902.

Та нещаслива галицька Україна має після вшехпольських плянів стати карником, у яким на кошт українського народу має годувати ся „цілий апарат польської державности почавши від міністрів, а скінчивши на жандарах і скарбових стражниках — і то на потребу цілої Польщі!“¹²

Що ті пляни виконують ся на наших очах, видно хочби з тої безлічи повітових урядників і самої інституції повітових рад, яких нема в ніякім іншому австрійськiм краю, тільки в Галичині!

І статистика (рахунок) населення має у вшехпольськiм освітленю представляти ся кепсько для Русинів. На 49 повітів східної Галичини говорить по польськи:

в 4 повітах менше ніж	10 ⁰ / ₀	людности
в 11 „ „ „	20 ⁰ / ₀	„
в 11 „ „ „	30 ⁰ / ₀	„
в 12 „ „ „	40 ⁰ / ₀	„
в 6 „ „ „	50 ⁰ / ₀	„
в 4 „ більше „	50 ⁰ / ₀	„
в 1 повіті аж	90 ⁰ / ₀	„

В цілій Галичині було в р. 1890. 53·40⁰/₀ Поляків, 43·10⁰/₀ Русинів, а в 1900 вже 54·76⁰/₀ Поляків, а тільки 42·20⁰/₀ Русинів, значить ся: на кожду 1000 було в 1890 р. 534 Поляків, а 1900 вже 547 або приріст польської людности виносить 13·50⁰/₀, а укр. тільки 10·75⁰/₀.

А знов у 29 повітах західної Галичини українська людність (гр. кат. обряда) є в більшім числі тільки в отсих повітах:

Ясло	9 ⁰ / ₀	українського населеня
Новий Санч	13 ⁰ / ₀	„ „
Кросно	16 ⁰ / ₀	„ „

¹²) Nasze siły. P. W. VIII. 252—264.

Грибів 18% українського населення
 Горлиці 24% „ „
 В повітах Ланьцут і Пшеворск тільки 5%
 Українців (всеж більше, чим Поляків на Буковині), а в інших ще менше¹³⁾. Та пану Поплавському робить ся трохи ніяково Жидів зачислювати до Поляків і він потішивши ся великими „польськими“ цифрами, відраховує сарака назад 400 тисяч Жидів і каже — вже з рідшою міною — що у східній Галичині є всеж таки 26% (26 на кожду сотку або четвертина) Поляків.

Лишають ся ще „тільки“ 3 четвертини непольської людности, яку, як признає навіть всевничий п. Поплавскі, тяжко буде перетягнути на польське. Але інші вшехполяки не тратять надії і думають, що і ті три четвертини можна спольонізувати при помочи: 1) польських шкіл, 2) польських урядів, 3) латинського духовенства, 4) мазурської колонізації і 5) тревалого понижуваня всего, що українське, чим українському народови з'огидить ся все, що його рідне і питоме. Переводжене тої „програми“, яка є така давна, як польський наїзд на землі українського народа, іде тепер скорійшим темпом. Вшехполяки здають собі з того справу, що її переведенє є неможливе і що вони в силі тільки опізнити культурний розвиток українського народа. І за таку чисто собачу ціну зважили ся вони заставити українському народови шлях до сьвітла та скріпити стару ворожнечу і ненависть.

¹³⁾ Popławski: Żywioł polski w Gal. wsch. P. W. IX., ст. 263—273 і 338—350.

Пшегльонд В. пише ¹⁾: „В границях історичної Польщі і наших політичних аспірацій (змагань) живе понад 15 мільйонів Українців. Спольщити їх не потрафимо. (Та) мимо того треба признати, що кольтонізаційна політика Казимира Великого супротив Українців була мудра і сильна, бо Казимири і Локетки скріпили Польщу на Руси, „не жалуючи людської крові“. Гасла волі і братерства не з'єднують паних кровію і горівкою різунів. За Річипосполитої не мали ми супротив них мудрої політики, не маємо і тепер. Заложили ми (?) й утримемо (?) більше (?) руських шкіл [чим польських], без потреби (!) утворили ми (??) в Галичині руські гімназії. Кождий поступ Українців то шкода Польщі, все, що вони собі придбають, ми утратимо — бо раз-у-раз усуваєть ся нам ґрунт з під ніг! Нині треба шукати взірців у Локетковій і Казимировій політиці (сторона 717)... То наша цивілізаційна місія в боротьбі з монгольським варварством і українським радикалізмом, бо і він слухає монгольських натхнень“...

В тім виривку з „істинно польської чорносотенщини“ що слово то свідомо нікчемна брехня, крім висказу, що польські влади не жалували української крові. Бо польські верховодячі круги ніколи ані не заклали ані не утримували ані одної руської школи. Протівно, о заложенє кождої руської школи ²⁾ на руській землі треба десятками літ бороти

¹⁾ Р. W. 1901 ст. 709—717 *Sprawa ruska*. Статя без підпису. Редактором був тоді адв. д-р Т. Дверніцкі.

²⁾ П. Скржицкі каже (Р. W. р. IX. ст. 812), що против заложеня укр. гімн. в Станіславові виступили Поляки тому, щоби Русини не були — упривілейовані!

ся і польський сойм уступає тільки під напором центрального німецького уряду. Ним австрійське правительство віддало галицькі школи в руки польської шкільної ради мали Українці значно більше шкіл, чим Поляки. Від коли управа галицького шкільництва дісталася в руки „братного народу“, мають Українці більше — нечинних і замкнених шкіл, а до учительських семинарів допускається тільки певний процент Українців — як у Росії Жидів! Вшехполякам добре се відомо, вони-ж є батьками і сподвижниками того тяжкого переслідування і гнету Українців. Коли-ж вони мимо того пишуть і голосять, що все, що Русини мають, то їх дарунки — то се є така безсоромна безличність, на яку не здобули ся до сеї пори ані пруські гакатисти, ані московські вешателі. І як їх політика далі йти-ме такими самими шляхами (а чогось иншого годі надіяти ся), то нехай ті панове не дивують ся, коли український народ зненавидить імя Польщі в більшій мірі, чим вони ненавидять обох своїх гнобителів.

Вшехполяки роздирають шати над тим, що „демагогія є одиноким політичним полем, на яким Галичина має визначні сили: Дашинський, Брайтер, Стапінський (Стояловський) і ціла плеяда українських діячів, які до розпуки доводять вшехполяків³⁾. Під таким гнетом, як у Галичині, навіть найспокійніші люди дадуть ся з часом пхнути до горячої і також не перебираючої в способах роботи, з яких демагогія буде найневиннішим. Адже хто сіє вітер, збирає бурю. Вшехпольське на-

³⁾ Zadania polityki galicyjskiej. P. W. 1903. ст. 641—651.

кликуване до кровавих погромів може вида-
ти кроваві овочі і то скорше, як декому зда-
ється. Український народ дуже терпеливий,
але як раз розхвилюється, то його гніву не
заспокоють навіть великі уступки, на що в
історії аж надто багато дуже намацальних
доказів. А прецінь ані в інтересі Польщі, ані
в інтересі Руси не лежить, щоби взаїмна заї-
лість зачала виладовувати ся в підпалах і
скритоубійствах — до часу, як сприяючі об-
ставини уможливають отверті бунти. Неприти-
хаюча боротьба викличе напевно всі ті духи,
які Червону Русь зроблять Ірляндією ⁴⁾. І все
те на дармо, бо „що не удало ся кровавим
виправам Болеславів, політиці Казимирів, о-
гневи й мечови Вишневецьких і Чарнецьких,
насильствам і унії Єзуїтів, то не удасть ся і
Вшехполякам“. „Український хлопський народ
залле спольщені міста і відбере назад то, що
видерли йому насильством,... а в історії Поль-
щі ще не було випадку, коли-б гасло: „на
схід!“ не скінчило ся погромом і ганьбою
Польщі“ ⁵⁾.

Подібні остерігаючі голоси правдивих
польських патріотів лунали вже нераз, але
все були голосом вопіющим в пустині. Па-
нове вшехпольського крою (а були вони
давно перед офіційальною появою вшехполя-
ків“) пляново плюгавили й провокували укра-
їнський народ ріжними способами, почавши
від заперечування існування українського на-
рода ⁶⁾, а кінчаючи на тім, що українська істо-

⁴⁾ Feldman: Rusini i sprawa ruska, Krytyka, пік IV.
том I. ст. 10.

⁵⁾ Feldman: „Na Wschód!“ ст. 365—370.

⁶⁾ Дотеп, що Українців „видумав“ гр. Стадіон,
пустив вихованок бучацьких Василіян Ян Лям.

рія то безцільна і безпричинова шарпанина, а весь український народ то „гайдамацька дич“. Вшехпольське плюгавленє українства доходить аж до сьмішности: наприклад такий „полковник“ Мілковскі, що замість у Росії робив повстанє в Румунії, торочить, що на Україні ніколи не було ані релігійного, ані суспільного, ані національного гнету, а всі козацькі війни повстали з — з а з д р о с т и; так само є після нього і тепер: як колись українське козацтво, так тепер руське сьвященство з а з д р о с т и бунтує нарід проти польського панованя, опираючи боротьбу на календарі й азбуці, а для народу висувачи ліси і пасовиська⁷⁾. Сьмішнійшого помислу ще не було — крім хіба польського повстаня в Румунії.

„Полковник“ Мілковскі бачить причину польсько-української боротьби в зависти, а професор університету Дибовскі⁸⁾ в — горівці. Є ще різні інші вшехпольські „вчені“, які мають своє „поясненє“ вікової боротьби українського народу против Польщі. Наприклад „історик“ Гавронський думає, що Хмельниччина тому була така завзята, що український гетьман Богдан Зиновій Хмельницький був — вихрестом! Всі ті сьмішні небилиці, які вшехполяки поти повторяють, аж самі в них увірують, увійдуть напевно до шкільних підручників, скоро тільки Галичина буде „виодрембньона“...

⁷⁾ Z. Miłkowski. Sprawa ruska w stosunku do sprawy polskiej. Lwów 1902.

⁸⁾ Він не є вшехполяком, але в виду свого „історичного“ відкритя — повинен ним бути, а як не схоже, то вшехполяки самі його зроблять своїм „ученим“.

Від нікчемної брехні та плюгавих лайок на Українців аж кишить кожде число їх кожного видавництва, і ледви чи є в якій іншій мові така лайлива і брехлива преса. Заправивши ся в справді салдатським лаянню українського руху, перенесли вшехполяки ту методу“ і в уїданє на польські поступові партії, а особливо на соціалістів, чим викликали гострі відповіді противників. Через те рівень польської преси обнизив ся так, що більшість польських газет просто неприємно до руки взяти. Полеміка вшехпольських газет робить таке вражінє, якби між собою завели сварку в польській мові: московські ступайки, англійські матрози і мадярські урядники. В порівнанню з тим — полеміки між Українцями а москвофілами ще зовсім приличні. Вшехпольські „політики“ в Королівстві не можучи противника переконати лайками, беруть ся до ножів і револьверів. Їх скритоубійства в Варшаві і Лодзі пригадують найгірші часи давньої Польщі. І ті „ножові (чи там по панськи: штилетові) брати“ сьміють ще говорити про гайдамацтво Українців! А між Українцями нема таких — професорів університету, як Гломбінські і Дуніковські, які в білий день накликають до погромів по улицах Львова. Коли таким духом переняті їх „учені“, то можна собі представити, чим дише звичайна вшехпольська братія.

При тім всім вшехпольські часописі кричать, що в Галичині ніхто не переслідуює Русинів, що Поляки навіть тішуть ся їх культурним розвитком і тільки жаль їм, що він так пияво поступає — а вони в тім нічого невинні.

Се не є звичайна собі хоч і безсоромна безличність — се спосіб опертий на теоре-

тичних міркуваннях — зовсім так само, як плянове плюгавлене українського народу. „Противник тоді слабне, коли повірить, що він слабий і ниський,“ слушно міркують вшехпольяки і стараються з'огидити весь український народ, його історію і його змагання. „Польщене піде скорше, коли Русини думати-муть, що їх ніхто не переслідує“ міркують їхні учені, і їхні часописі кричать при кожній нагоді, що Русинам не діється ніяка кривда. Що ся вшехпольська тактика оперта на глибоких дослідах, видно з великої книжки проф. Бузка, обробленої дуже старанно на підставі величезного матер'ялу,*) в якій причини винародовлювання (покидання свого народу) виложені до найменших подробиць. „Винародовлене відбувається в цілій Європі. Є воно або добровільне й елементарне (масове, стихійне), або примусове, штучне. В добровільнім — винародовлюється насамперед цвіт народу, то є найліпші й найвисше освічені одиниці або верстви (шляхта, міщанство) — в примусовім винародовлюються (вирікають ся свого) найгірші люди, а найліпші і найпорядніші противлять ся насильству. Головною причиною добровільного відступства від свого народу (або винародовлювання) є переконане про нисшість свого народу і висшість сусідного. Крім сеї головної причини викликають відступство від свого народу ще слідуєчі причини: жите між чужими (особливо в другім поколінню і далі)

*) Dr. J. Buzek: Proces wynarodowiania w świecie nowszej statystyki narodowościowej państw europejskich. Lwów, 1903. Українські часописі не звернули на сю книжку належитої уваги, хоч вона вповні заслугує на те.

і то без огляду на нисшість чи висшість своєї культури, передусім через мішані подружа і — зарібкові мандрівки. В містах, на рівнинах і на границях двох народів винародовлюванє одного з них відбуваєть ся скорше, в горах і взагалі в місцях тяжко доступних — помаліше. Муштини скорше винародовлюють ся ніж женщины [бо муштини більше сходять ся з чужими в урядах, судах, на зарібках і т. д.] і то найбільше в силі віку, бо то час подружа. Найбільше добровільних перекінчиків появляеть ся тоді, коли з ассимільованим*) народом лагідно обходити ся.

Винародовлюванє здержують: 1. природний консерватизм, 2. зовсім відмінне від окруження зване або спосіб життя (на приклад польські дідичі на Буковині), 3. окремий обряд (або релігія) — коли його і друга сторона уважає за окрему народність, 4. сильна різниця расова або язикова.

Зовсім інакші є причини примусового, насильного винародовлюваня. Є вони слідуєчі: школа, переслідуваня і тамованє економічного розвитку поневоленого народа.

Оборона ассимільованого народа може бути двояка: політична діяльність, або культурна (осьвітна). Без порівняня тревалійшою є організаційно-просьвітна діяльність, отже не політична. Але вона не дасть ся зовсім відділити від політичної. Неісторичні народи, то є такі, що своєї бувальщини добре не тямлять, мають нахил до більше політичної боротьби, — бо вони не мають що ризикувати. Але коли їх політична боротьба кінчить ся неудачею, то знеохочене, яке по тім родить

*) ассиміляція значить: винародовлюванє.

ся, причиняєть ся до ще скоршої асиміляції (винародовлення). Длятого до явної або і тайної політики треба брати ся тільки там, де власти цілком не допускають до культурної діяльності.

В Галичині за останних 50 літ найбільше Русинів покинуло свою народність.

В Галичині було :

Народність	В р о ц ї			
	1851	1880	1890	1900
Українців:	2,441.771	2,549.707	2,839.674	3,074.449
Поляків:	1,994.802	3,058.400	3,509.183	3,988.702
Німців:	—	324.336	227.158	211.752
То значить, що на одну тисячу припадало:				
Українців:	501 +	429 —	431	422
Поляків:	409 —	515 +	534	548
Німців:	90	54	34	29

Жидів очевидно причислено до Поляків (в давніших роках по часті до Німців).

Панове Бузек і Гералтовські силують ся доказати, що і на Буковині кепсько з Русинами, а дуже добре з Поляками, але се вже надто очевидно обчислене на „покржепене духа.“ Адже навіть такий п. Поплавські, якого серце дуже болить, що „ойчизна се курчи,“ признає, що „на Буковині упадок польського значіння очевидний: Винародовлюєть ся і польська інтелігенція і нарід — про спольшене Буковини нема й бесіди.,”*)

Кождий, хто уважно читав отсі висліди дослідів вшехпольського професора і посла,

*) В статі: „Nasze siły“.

зрозуміє, що самохвальба вшехпольських часописий і понижуванє українського народу, його історії і змагань — то не звичайна собі чванливість потомків пилявецьких трусів*) але обдуманий, опертий на системі спосіб, котрим вони хочуть витворити переконанє, що український народ то нисше від польського, дике і неспосібне до культури та просьвіти племя, щоби в такій атмосфері виростало як найбільше обляшків.

Але придивім ся по черзі вшехпольським правдам. Зачнім від їх статистики (рахунку):

Коли побачу якунебудь польську статистику, то мені нагадуєть ся — китайська. Хінці мають дуже цікавий спосіб рахования своїх сил. Китайська держава обнимає також землі некитайських народів, на яких Китайці для забезпеченя свого панованя будують кріпости і обсаджують їх китайськими військами. Команданти тих кріпостей скликають околичних мешканців і уставивши перед ними (звичайно дуже нечисленну) китайську залогу на конях і в „воєнній поставі“ питають: „Кілько нас є?“ Супокійні мешканці тої землі, не прочуваючи ніякого лиха, *числять і почишливши, відповідають тільки а тільки. Тоді комендант каже своїм воякам простерти на землі тих, що по правді відповіли і бити їх. Коли таке „впоюване поважання до висшости китайської культури“ скінчить ся, має китайський комендант промову до спокійних мешканців завойованої землі: „то ви нікчемні собаки нарочно зменшуєте силу великої богом возлюбленої китайської держави, щоби

*) Під Пилявцями велике військо шляхотської Польщі утікало на зломанє карку перед козаками, навіть не пробуючи станути до боротьби.

її менше бояти ся?! То ви так числите воєнну силу народа, якому небеса віддали панованє над вами?! Якже можна вояка числити, а його коня ні?! Що значить вояк без коня?! Адже йому коня доконче треба, бо він без коня нічого не варта! То ви невмивані дикуни важите ся обиджати армію великого богдыхана, найсвятїйшого сина сонця?!“ (Тут комендант каже знов бити за образу армії „найсвятїйшого сина сонця“ себто китайського цісаря і говорить далі:) „А бачили ви, невмивані дикуни необутих жовнірів? А деж необутий вояк варта належати до армії великого богдыхана?!“

По такій „науці“ кажуть наляканим бідолахам знов числити армію „найсвятїйшого сина сонця“ і знов бють тих, котрі почислять обутого вояка з конем за трох вояків, „бо треба кождий чобіт китайського вояка числити за одну особу; адже нема такого вояка, який машерував би в однім чоботі, хіба що хотів би посьміяти ся з армії великого богдыхана“.

Потім питають катованих людей: „Кілько вас є?“ Вони відповідають і — знов дістають буки за „безличність“, щоби на другий раз не рівнали себе з „цивілізованими“ Китайцями. Так вчать Китайці поневолені народи „висшої математики“ і впоюють їм „пошану“ до „висшої культури“.*)

Сей спосіб практикують не лише Китайці, але взагалі всі гнобителі, розуміє ся в инакшій формі. Нагадаємо тільки мадярську „статистику“, або вшехпольське обчислене

*) Отся китайська „статистика“ не є ніякою видумкою: описують її різні подорожники з подробицями.

населення Львова, де після „Слова Польсько-го“ має бути тільки 7% Русинів.

Галичина ще не цілком „виодрембньона“ і ми можемо без страху перед арештом придивити ся докладнійше вшехпольській „статистиці“ посла Бузека.

В його висше поданій табельці бє в очі велика переміна, яка мала нібито наступити між роком 1851 а 1880. Годї припустити, щоби Поляки в тім часї так сильно множили ся; адже вони не є анї кріликами, анї иншими домашними звірятами. Ціла „тайна“ прояснить ся зараз, коли нагадаємо собі, що саме в тім періодї польські верховоди заключили з Віднем договір, на підставі якого вся адміністрація краю дістала ся виключно в їх руки — і китайські, чи там польські урядники зачали при конскрипціях „по своему“, а властиво по китайськи числити. А першою засадою китайського числення є: числити так, як їм т р е б а. Насамперед зачислено до Поляків всіх Жидів, навіть тих хуситів, що ними вшехполяки так брідять ся. Потому множество Русинів латинського обряду. Над сею справою треба задержати ся, бо про неї навіть польські поступовці думають по китайськи, чи там по вшехпольськи.

Хто є ті численні хлопи і міщани латинського обряду? Русини чи Поляки?

На се питанє дамо відповідь не в тій ціли, щоби латинників тягнути в руський бік, бо хто куди наставив ся, той і піде туди, а кому пахне товариство ріжних підпанків-обляшків, той опинить ся серед них скорше чи пізнійше, хоч вони з гори на нього дивлять ся. На те питанє відповімо по правді:

Так звані „латинники“ є одні Поляками, другі Русинами. Поляками є ті, що не тільки тепер говорять по польськи, але з діда-прадіда по польськи говорили, а таких є найбільше одна пята частина. Ті, що їх недавно латинські ксьондзи заприсягли при сповіди, щоби говорили по польськи — то темні як ніч руські хлопи, яких батьки з маленького лакейства перейшли „на лацінське“ — за сніпки на пошите хати чи стодоли, які дістали з двора, за пасовиско на два хвости, за фіру хворосту, за підвалину до будинку, або таки так з темноти, або з оправданої несправедливості на свого попа. Адже се діє ся таки на наших очах — і кождий знає кількох таких сьвіжо помащених „лацінників“, котрих батьки і діди були Русинами.

Такого баламуцтва у тій справі як у нас, нема нігде. Бо навіть найдурнійший чеський хлоп або німецький „Міхель“ знає, що релігія й обряд **не** становлять про народність — і чеські та німецькі хлопи й міщани, — хоч від віків належать до того самого обряду, молять ся в тих самих костелах і причащають ся з одної чаші, — розуміють добре, що їх народність інакша і що їх національні інтереси противні собі аж до часу, коли настане справедливість хочби така, як тепер на Моравах, де Німці погодили ся з Чехами в той спосіб, що завели національний кастер.

В перетяганю на латинство мають свій інтерес: латинський клер, бо число його „овець“ збільшаєть ся і польські пани, які дуже боять ся єдності робучого народа, а латинським обрядом розривають той нарід на ворогуючі між собою табори. Польські пани

повідують до латинників (коли їх потребують на пр. при виборах): „Таже ви наші, таже ви Поляки, бо до одного костела ходимо! Голосуйте на пана, бо і він Поляк!“ Один старий, багатий латинник дав раз на те таку відповідь своєму дідичови: — „Я маю дві парі волів і шестеро коний і заганняю їх до одної обори — але навіть в ночі знаю, що то окремі гатунки, бо віл реве а кінь ірже“. Годі знайти ліпшу відповідь на пансько-вшехпольське обрядове баламуцтво. Той старий хлоп трафив — як то кажуть — в саму середину і мудро, хоч по простому звернув увагу на те, що про народність і народний інтерес рішає рідна мова, а не обряд і не місце „до котрого ходить ся разом“.

Дві є причини того обрядового баламуцтва. Перша то глибока темнота народа, а друга то вікове відступство від руського народа руської сьвітської інтелігенції. Довгі століття бачив народ, що самотніми інтелігентними представителями рущини були попи, які рівночасно виступали в обороні свого обряду — і в народі вкоренив ся неправдивий погляд, що обряд а народність то одно. Тимчасом так не є. Звільна починають се розуміти найсвідоміші одиниці між народом, — тим більше, що обі висше названі причини звільна зникають. Меньшає темнота, росте число руської сьвітської інтелігенції, яка вже взяла в свої руки оборону народних інтересів — і нарід подекуди починає вже розуміти хибність свого старого погляду. Є вже многі села, де сьвідомі селяни латинського обряду перечать ся при конскрипції з польськими урядниками, які хочуть їх записувати за Ляхів. Із висших шкіл зачина-

ють уже виходити студенти, що признають ся до українського народа, хоч суть латинського обряду. З дальшим упадком темноти, а зі зростом просвітної праці, то обрядове баламуцтво зникати-ме що раз більше і згодом лишить ся тільки в головах старих бабів, які далі думати-муть, що хто раз взяв „лацінську комунію“, той уже зляшив ся.

Мудрійші обляшки не говорять народо-ви про обряд, тільки бють на мову, кажучи, що предки нинішних латинників, які говорять по руськи, уживали колись польського язика, Отже покликають ся на минувшість. На минувшість — особливо Поляки не повинні по-кликувати ся. Бо колись були руськими: магнатські роди Вишневецьких, Острожських, Ружинських, Козловських, Сангушків, Сапігів, Шептицьких, Ходкевичів, Баворовських, Комарницьких, Дідушицьких — а навіть Костюшко і Міцкевич не походять з польських, тільки з білоруських родів. Що руська шляхта, навіть перейшовши на латинський обряд, ще довгий час признавала ся до Руси — свідчить привілей виданий в році 1433 „для руської шляхти латинського обряду“ (окремо для руської шляхти грецького обряду в 1445). Отже навіть живуча на руських землях шляхта латинського обряду є в значній части руського походження. А хлопи латинського обряду то потомки Русинів з виїмком тих, що походять від зайшлих на руську землю Мазурів. Впрочім кілька між Поляками є таких, що мають чисто німецькі або жидівські назвиска! Хлопи і маломіщани латинського обряду то в поражаючій більшості кров з крові, кість з кісти руського народа, яких з Русинами вяже спільна мова, спільні звичаї й о-

бичаї, спільна одїж, спільна бувальщина і спільна, а незавидна доля в теперішности. А ділить їх тільки одно духовенство та баламуцтво обляшків.

Коли прийняти, що польські урядники зарахували при конскрипції тільки 300 тисяч народу латинського обряду за Ляхів¹⁾, дочислити до того 800 тисяч Жидів, яких так само біг знає чому почислено як Поляків — то побачимо, що не Поляки, тільки українсько-руський народ становить більшість в Галичині.

І на так по китайськи сфалшованій статистиці опирають польські політики свої мнімі „права“ до панованя Польщі на руській землі.

Згодом, коли держава признасть окрему жидівську національність, а і Німці, які до сеї пори давали ся в значній кількості Польщити, опруть ся польщині, що вже зачало ся²⁾ всі польські обчислення покажуть ся замками на леду, хочби навіть обрядове баламуцтво обляшило більшу часть латинників, до чого, на нашу думку, також не прийде.

Так виглядає „висша математика“ верховодів „братного народу“. Її захланну фалшивість докаже вповні недалекий уже час, як доказало по части перше, загальне, рівне, тайне голосованє, по котрім польські урядники в Галичині, обчисливши навіть міські голоси, питали ся здивовані: „А гдзєж наша Польска?“³⁾

¹⁾ По правді те „статистичне“ крутїйство є вчетверо більше.

²⁾ Гл. їх опран Deutsches Volksblatt für Galizien

³⁾ Автентичне.

Подібно як із статистикою людности є і з статистикою землі. Тих 4 мільйони 200 тисяч моргів землі, які мають у східній Галичині бути нібито в „польських“ руках є по правді не в руках польського народу, тільки майже все в руках панів, а вони прогайнують ту землю скорше або троха пізнійше. Парцеляція, страйки і довги у Жидів розточать помалу лани польських панів. Деякі вшехполяки вже тепер падькають, що „китайська“ статиска невдовзі зевропеїзуєть ся: „Найсильніший чинник польщини, велика земельна посілість упадає, парцельована земля переходить в руські руки, польських урядників і ліберальну інтелігенцію (лікарів, адвокатів) випирає руська і жидівська інтелігенція. Одинока надія на лацїнське селянство і міщанство. Тимчасом рушить ся не тільки селянство але і міщанство там, де Русь має перевагу“ — плаче п. Поплавський і подає раду як зарадити тому: каже, хай Русини емігрують за море, а Поляки нехай тримають ся землі⁴⁾.

Ще менше правди ніж у їхній статистиці є в їх вічнім крику про „некультурність, вроджену дикість (гайдамацтво), трусливість, неспосібність і нисшість“ українського народу. *Про „вроджену дикість українського народу“.*

У віковій, заїлій боротьбі нашого народу против польським гнобителям, викликаній звірським, національним, релігійним і суспільним гнетом з боку польських панів і латинських духовників, головно єзуїтів — можна було здичіти і треба дивувати ся, як на Запорожжю, в тім дивнім таборі, де не погасав

⁴⁾ Р. W. VIII. ст. 261.

ніколи огненний спомин вікової кривди нашої люду, могли лунати думи

про тихі води і ясні зорі.

А ті високо гуманні пісні співали люди, що на власні очі бачили, як їх батьки і брати конали в страшних муках на палях або під нагаями польських посіпаків, а їх матері, жінки, сестри і любки під насильством польських жовнірів. У многотомових збірниках історичних пісень українського народу нема ані одної стрічки, якої ідеалом булаби різня, вимотуване кишок і т. п. Нема сего навіть у піснях тих ославлених і опльованих Поляками гайдамаків.

Польський люд здобув ся один одинокий раз на протест²⁾ против своїм гнобителям в мазурській гайдамаччині. Тревала вона всего кілька днів, і за той короткий час польський нарід вилеліяв народні пісні, в яких трапляють ся такі „ідеали“: Na gardziołku siedne, flaków wydobende, Na miejscu szlachcica — sam szlachcicem bende³⁾.

Таких пісень ніяк не можна зложити на німецьких „крайсгавтманів“ тих часів...

Польський нарід різав тоді шляхту в дуже прикрий спосіб, роблячи різницю між ліпшими а гіршими панами і приговорюючи: „сего різ пилою помало, бо то був добрий пан“.

²⁾ Коли не числити викликаного нашим рухом „бунту“ Наперского.

³⁾ Гл. Ostaszewski-Barański: Krwawy Rok (1846), ст. 187.

„На гортанці сяду, добуду кишок,
На шляхотським місци — сам буду панок“.

Мазури, як се описують польські історики, рабували і безчестили свої власні костели, мордували невинні діти силуючи матері, щоби гляділи на се, а латинським сьвященикам, які благословили їх божими дарами, щоби спинити ту нелюдську жорстокість, ціпами вибивали зуби, кажучи: „тераз не тсеба бога, бо тера война“⁵⁾.

І все те діяло ся не в давних часах, але за наших батьків, в століттю почти, залізниць й електрики! Та найстрашнійша з гайдамачин викликана була тільки одним гнетом: суспільно-економічним. Бунти українського народу хоч викликані потрійним гнетом ніколи не були аж так „гайдамацькі“: наш нарід, хоч міг усякої жорстокости научити ся від польських панів, не збиткував ся ніколи над добрими людьми і не осквернив своєї мови ідеалом, щоби самому сісти на місце гнобителя, — а мав до того не кількадевну, але кількасотлітню нагоду. [Український нарід навіть шанував і в піснях славив ті одиниці з великої шляхти (хоч вона як загал була зненавиджена у нього), що дбали про його інтереси, як наприклад Байду-Вишневецького, одного з основателів і організаторів Запорожа].

Отсі описи з книжок польського патріота навели ми не на те, щоби понизити польський народ. Противно, нам симпатична завзята вдача Мазурів, які ніколи в нічім не дають собі ставати на нагнітки, ми розуміємо

⁵⁾ Гл. докладні на підставі віродостойних жерел описи польської гайдамаччини 1846 р. в Осташевськім, який силує ся доказати, що все те „викликали“ німецькі крайсгавітмани (старости) і... польські революціонери-демократи, що йому рішучо **не** вдасть ся.

навіть їх дикий протест 1846 р., не розуміємо тільки „ідеалу“ про панованє на місци шляхтича і не розуміємо вічного плюгавлення українського народу і його історії з вшехпольського боку, коли і в польській історії виступали не тільки сестри милосердя і „матечки“...

Вшехполяки, польські людовці і навіть „поступовці“ говорять много про те, що національна свідомість польського народу, так у минувшині, як в теперішности була і є більша, чим українського. Не хочемо сего перечити голословно, але наведемо кілька фактів :

В тім самім 1846 році польський нарід співав такі народні пісні, які хиба не свідчать про дуже високу національну свідомість :

Wygrali, wygrali ci nasi panowie,
Wygrali ojczyznę — serami po głowie.

— — — — —
Polacy, Polacy, marnie wyginiecie,
Ze się na cysaza zawsze buntujecie.⁹⁾

В історії українського народу нема такого сумного і тяжкого доказу нерозуміння національного інтересу (очевидно з тої причини, що у нас народний інтерес був майже все інтересом простого народу).

Що від того часу просвіта польського народу не так дуже поступила, хоч на неї ідуть і податки українського народу, видно з того, що при останніх виборах до парляменту (в маю сего року) ціле мазурське село в повіті Ліманова в зах. Галичині, ухвалило голосувати на — цісаря і заосмотрило ще ту ухвалу „додатковою“ резолюцією, що коли цісар не хоче бути послом, то нехай назад возьме

⁹⁾ Ostaszewski, там само.

собі конституцію“ — про що свого часу доносили польські газети...

Але що дивувати ся темноті польського люду, коли польська шляхта і латинське духовенство отже верстви, які мали за що набути освіту, мають за собою формальну соймову ухвалу, якою в імені польської нації потвердили — розбір Польщі.

Подібно гидкого пятна нема в цілій історії українського народа. Навіть ради нашої народної черні все визначали ся без порівняня більшою свідомістю своїх інтересів.

Недавно ухвалили польські фабриканти в Лодзі, найбільшій промисловій місті Королівства, — давати з власних фондів на побільшене московської поліції й жандармерії річно мільон 200 тисяч рублів, а крім того одноразово пів мільона рублів на умундурованє! Що фабриканти кожної іншої нації, нападані революціонерами, з'організували-би самі в горожанську гвардію безпеченства, а не давали би мільонів на зміцненє ворогів свободи їх власного народа — се річ певна. Вшехпольська преса якби води в рот набрала мовчить про сей доказ „висшости“ національного почутя серед польської суспільности.

Але в історії Польщі є ще чорнійші пятна, як щойно згадана соймова „ухвала“ (які розумієть ся годі приписати всьому несвідомому народови): Одним з найосоружніших московських потворів з людським лицем (з яким могли би рівнати ся хиба польські шляхтичі, що мстили ся навіть на кістках українських гетьманів) був Муравьов Вешатель. Щоби допечи до живого Полякам, виставив йому московський уряд величавий пам'ятник у

Вильні. В торжестві відкриття пам'ятника того страшного ката польських повстанців взяли участь у великім числі: польська шляхта і польське духовенство. Отже найсвідоміші верстви, а польський єпископ прийшов навіть на пир і пив тоасти на славу одного з найогидніших московських катів!

„...Śpiewam ludu dzieje,
Co zjeść i przepić zdołał już sam siebie,
A dziś na własnym ucztuje pogrzebie!“

сказав слушно один з польських поетів⁹⁾. Але вшехпольські часописі, осуджуючи той крайно нікчемний поступок „репрезентантів“ польського народу та одиноких „авторів“ його історії, виправдували їх — — тероризмом російського уряду... Чейже тероризмом вина їм ніхто в гортанку не лив — — на пирі в честь Муравьова Вешателя! Такого хрунівства не сплотив український народ навіть у часах свого... найбільшого упадку.

Не ліпше свідчить про свідомість польського загалу в Познаньщині (де після п. Дмовского має жити найліпший тип „новочасних Поляків“ „спосібних купців і промисловців“ — хвали мя роте, бо тя розідру) свіжий факт, якого опис подаємо за польськими часописями. В демонстраційнім поході німецьких гакатистів по великім німецькім вічу в Бидгощи взяли участь цілі сотки Поляків, з польських домів повівали пруські хоругви і видніла зелень та рясна ілюмінація: то „маніфестувала ся“ польська інтелігенція і независиме польське міщанство...¹⁰⁾ Можемо сміло сказати, що в ній-

⁹⁾ Selim.

¹⁰⁾ Гл. м. и. Kurjer Lwowski, Nr. 398 з 28. серпня 1907., статя п. з. Smutny objaw.

кій вшехпольській параді не брали і не возьмуть участи Українці в такім числі, анї не вивісять зі своїх домів польських хоругв, анї не ілюмінувати-муть своїх вікон — — анї не питимуть тоастів на пирі в честь навіть меншого від Муравьова польського гнобителя.

І на чім властиво опираєть ся та до нудоти повторювана і вихвалювана „моральна вижшосць“ польского елемента?

Годі не згадати тут іще про славу „рицерскоць“ шляхотної польської „раси“ і мниму „трусливість“ української. Та „рицерскоць“ полягала колись на тім, що ізза плечий Запорожської Січи „відважно“ боронило ся „Європи“ перед Турками і Татарами, в боротьбах з німецьким законом хрестоносців пускало ся на перший огонь литовсько-руські полки (от як в боротьбі під Грунвальдом), в боротьбі з козаками ховало ся за наємні німецькі війська, а коли їх не було, то давало ся ногам знати на сам вид Запорожа, як на приклад під Пилявою, де польських гетьманів з багна витягали — так „рицерско“ йшли до „атаку“. За час своєї тисячлітньої боротьби і множества воєн не виставила Україна анї разу такої купи добре узброєних але ще ліпше утікаючих трусів.

Однак все те разом називаєть ся в польських історіях „випрубованов рицерскосьцьов польскей шляхти“...

Та ми були-б несправедливі, коли-б усі виграні Польщию боротьби з козацькими повстаннями приписували виключно німецьким наємним військам. Ні! Вигравали їх іще наємні французькі артилеристи й інженери, ба навіть Татари (на приклад під Берестечком, та боротьба фігурує чомусь у польских істо-

ріях як виключна перемога польського війська), або всі висше наведені чужинці разом, при тім і польська шляхта показувала ся часом негіршою від Татарів, але по більшій частині в хвили, як чужинці витримали вже на собі перший і найдужший напір Запорожжя.

Коли зважимо, що українські народні повстання, а навіть Запорожжя ніколи не розпоряджало таким уоруженєм, як шляхоцько-польські війська, тоді зрозуміємо, по чийм боці була трусливість, а по чийм очайдушна відвага, якою хочуть пристроїти свою історію потомки пилявецьких „лицарів“. Тим одначе не думаємо твердити, що український народ був виїмково геройський і лицарський, як се роблять усі польські історики з своїми. Нанашу думку кривджені і гноблені майже все ліпше боролися від гнобителів, яким давала перемогу тільки їх треваліша організація, ліпша зброя і без порівняння більші матеріяльні засоби.

Але бо польська шляхта навіть гноблена не збула ся своєї пилявецької „рицарської“: і так „польських уланів-повстанців 1863. малювали з чотирма револьверами з переду, чотирма з задку і написею на плечах: „не зловиш“! Се подає до прилюдної відомости таки польський письменник і гарячий польський патріот¹¹⁾.

Один самотній раз в історії показала польська шляхта свого роду довшу триваючу відвагу — там, де її не повинна була показати: в армії великого корсиканського розбишаки, особливо в наїзді на еспанську землю і в наїзді на бідних Мушинів в Гайті (і се нехай буде відповідь на всьохпольський за-

¹¹⁾ F. Kozubowski.

кид розбишацтва українському народови), які боролись о свою волю. І тим споконвічним невольникам судила доля здибати ся у їх св'ятій боротьбі против гнобителям — з найбільшими декляматорами „вольносьці“, які в тім періоді були дуже відважні. Але на нашу думку та сумна відвага була наслідком загіпнотизованя їх корсиканським генійом, а загіпнотизована людина чи маса не відповідає за свої діла. Впрочім в історії давньої Польщі, почавши від року 1340, коли Казимир „Великий“ ночью і манівцями наїхав галицьку Україну („забранє“ золотих і срібних річий у львівських і перемиських церков, розумієть ся, не свідчить про розбишацтво, бо то со іннего) — не много видно тої славної „рицерскосьці“ — появила ся вона аж за наших часів — на папері брехливих романів Сенкевича і — хіба торічного року під українським дівочим інститутом, де вшехпольські академіки „демонструючи“ за те, що їх українські академіки, розумієть ся, „подстемпем“ набили в університетськім будинку, хоч вшехполяків було 5 разів більше, — нароби́ли не порядку, що Слово Польске охрестило відтак „рицерскон одповідзьон польскей млодзєжи“.

Але чогось иньшого годі й вимагати від потомків галапасів, zdeгенерованих довгим уживанєм плодів чужої праці.

Не злий є і закид „гісторичней подлосці і бізантиньскей хитросьці“, який вшехполяки роблять Українцям. Потомки пилявецьких „рицержи“ забувають, що нім український народ научив ся від них „хитросці“, зломано йому много разів урочисті присяги і шляхетське слово чести, і замучено його найліпших

вождів (Підкову, Трясила і многих інших), що повірили присягам лукавих і зрадливих ляхських вельможів.

На закінчене отсього розділу обговоримо кількома словами ще один закид роблений українству, а саме той, що воно є руйнуючим, а не будуєчим живлом і тому противне культурі. І ми стоїмо на тім становищі, що кождий виключно руйнуючий рух є звичайно (хоч не все) ворожий культурному розвитку. Український народ заселив колись безмежні степи, видираючи їх раз-у-раз азійським ордам видав масу великих діячів на кождім полі і сотворив високу культуру, яку знищили так монгольські хижаки як і білі „цивілізатори“. А й тепер, українство, хоч дуже недавно прийшло до ясної свідомости своїх завдань, сотворило покищо в межах Австрії великий політичний рух, получений з небувалим у нас (і в Польщі) освідомленем темних мас, сотворило питому літературу, має незвичайно гарні початки власної науки і штуки (що наведемо тільки розвиток етнографії, далеко висший від польського, або історичні твори, яких, по словам польських учених, Поляки не мають) і на все те анї держава анї край не дає річно по пів міліона, як Полякам на їх академію і театри. Українському Науковому Товариству ім. Шевченка не хоче держава дати навіть марних кількох тисяч корон підвисшеня на наукові цілі, хоч на збиранє і фонографованє ескімоських пісень у Гренляндії має австрійське правительство величезні суми¹⁾.

¹⁾ Гл. Die Zeit Nr. 1785. с. р. Що голос Польського Кола у Відни значить, всім відомо.

Одначе мимо всякого спинювання розвитку українського народу, мимо страшного переслідування українського елемента в школах — він розвинеться могутно, як тільки прийдуть до самосвідомости його величезні маси в межах Росії, що може не скоро наступить, але все таки наступить!

Коли-б одначе через якісь нові і непередвиджені обставини українському народови таки не судилося вибитися з під тяжкого гнету і насильства, чому в першій мірі були-б винні лукаві верховоди „братнього народу“, то й тоді не досягнуть вони своєї цілі: бо український народ, коли-б уже мусів тонути (в що ми не віримо), то ще знайде в собі не тільки сили, щоби **„потонути в російськім морі, а не в польській калюжі“**, як сказав свого часу один з його нечисленних заступників у соймі, якого слова були правдивим відблиском найглибшого тайника душі українського, віками гнобленого народу.

Х. Іще один „небезпечно дикий народ“ — Литовці.

Грубо ошибав-би ся, хто думав би, що в очах вшехполяків тільки ми Українці то „некультурна дзїч“, яку треба „цивілізуваць“. Є ще одна країна, де виводять ся „некультурні і невдячні дикуни“, яку вшехполяки радіб „уцивілізувати“ польським кнутом і тюрмою, тільки на щастє за короткі у них руки. Та країна дала і виховала польському народови його найбільшого сьвіточа, який каже про неї:

Litwo o jczyznę moja!

Вона разом з Україною дала давній Польщі її колишню могутність і блеск, а сама, висана і знесилена спала мертвецьким сном в своїх лісах і пушах.

Аж в сім століттю пробудила ся вона разом з іншими поневоленими народами. — Перше вражінє воскресшого литовського народу був скажений рев його старих галапасів, які далі хотіли витягати з нього найліпші сили для свого паразітного розвитку в ім'я якоїсь „унії“, заключеної з відступниками литовського народу (і ще до того нераз „виповідженої“). Треба бачити ту вшехпольську лють, піну і батярську лайку на живих і померших патріотів Литви, щоби зрозуміти нахабство, з яким вшехполяки накинули ся на той маленький воскресаючий, а з усього обдертий 3 мільоновий народ. І панове вшехполяки ще дивують ся, що Литовці ненавидять Польщу!

Занепад і воскресенє литовського народу дуже подібні до упадку і пробудження західної України.

Утративши на річ Польщі свою шляхту і міщанство та віддаючи своїй „союзниці“ довгий час найліпші свої сили, опинила ся Литва над могилою. При литовській мові лишилася тільки темна й убога кляса хлопів. Перші прояви литовського національного осьвідомлення походять від литовської духовної інтелігенції, яка вийшла з народу і, подібно як се у нас було до недавна, ще тепер є головним чинником литовського національного руху, хоч і там провід народу зачинає вже переходити до рук сьвітської інтелігенції. Практика польських галапасів супротив молодого литовського руху була і є точ в точ

така сама як і супротив українства. Насамперед польські галапаси видумали і пустили в світ казку про „московську інтригу“ (у нас мала се бути „австрійська інтрига“, Стадйон і т. п. вшехпольські лукавства).

„Литовський рух повстав за часів о. Краєвського, ректора духовної семінарії — з ініціативи російського уряду, а його головним розсадником була і є духовна семінарія . . . а відтак стали ними і гімназії, які виховують москвофільських литвоманів“ — пише у Вшехп. Пшегльонді якийсь польський галапас із сувальської губернії²⁾). Якже ся пісонька подібна до тої, яку вони у нас співали і співають! Той сам вшехполяк жалує ся на „нехить і грубе недовіре Литовців, які глибоко ненавидять взагалі все, що польське до тої міри, що жаден Литовець, хоч знає польську мову, не хоче по польськи говорити і з особами, що не розуміють по литовськи, говорити-ме по російськи, але ніколи по польськи, хоч Москалів не любить так само як Поляки, але все таки не так, як Поляків. Литовські сьвященики так сфанатизували народ, що часті суть бійки по костелах з польською людністю і то навіть у місточках, де польські ремісники й міщани мають більшість, а литовські хлопи тільки на богослуженє приходять“....

Тут поділимо ся з читачами самотнім приємним враженєм, яке ми мали: перечитуючи цілі стоси огидної вшехпольської літератури, натрапили один самотній раз на чесного вшехполяка, який вправді не відважив

²⁾ Kwestya litewska w Królestwie, P. W. пік VII. ст. 753—4.

підписати ся, але мав відвагу сказати кілька слів правди³⁾. Ось вони: „Польські ксьондзи вмовляли в нарід, що литовська мова поганська і паскудна, через що мимохить [бо вони хотіли її спольщити] збілорущили Литву до тої степені, що н. пр. в Новгородку, давній столиці Литви, нині ані сліду литовщини. Так приготували вони посередно ґрунт до русифікації. Польські біскупи були несвідомими союзниками Росії. „Пастирі“ не хотіли розуміти мови своїх „овечок“. В боротьбі з литовським рухом узброїли вони цілу масу побожних баб-сплетнярок, сліпо їм відданих, що розносили найдурніші сплетні, клевети й інсинуації на литовських патріотів і підбурювали против них товпу, оповідаючи їй глупі сплетні про, буцім то литовськими патріотами, уряджувані якісь „райські вечерниці“, на яких мала буцім то діяти ся страшна „розпуста“ (оргії). Коли бувало, як то часом трапляється, когось вночі забили, то ті „побожні“ особи розпускали клевету, що то діло „литвоманів“. Але найбільшу кривду заподіваєть ся Литовцям закидом, що вони увійшли в союз з російським урядом против Полякам: адже Литовців не було під пам'ятником Муравйова, а були там польські біскупи і шляхта. Литовці дізнають від нас неменшого гнєту, як від Москалів. Отже сказали собі: „Коли не маємо лишити ся Литовцями, то все нам одно, чи будемо Поляками, чи Москалями. Поляки гноблять нас, о скільки можуть, не менше чим

³⁾ Kwestya litewska. P. W. p. V. ст. 403—9. Як редакція Вшехп. Пшегльонду перепустила до друку сю статю, того не розуміємо.

Москалі, — отже проч і з Ляхами і з Москалями!“ До такого оклику розпуки може допровадити крайно литвожерний дух, пануючий серед Поляків. Литовці висьмівані, покривджені в своїх почуваннях і правах, може би вже давно були зробили спілку з російським урядом, якби не вроджена їм терпелівість і гидь перед наїздниками“.

Так пише дописуватель Вшехпольського Пшегльонду. Подібно щирого і справедливо-го голосу другий раз ми не знайшли, хоч як шукали. Чи се був голос Литовця, котрий підшив ся під відоме вшехпольській редакції імя якогось вшехполяка, щоби їм сказати правду в очи, чи таки якогось Поляка, — не знаємо. Досить, що більше ми не стрітили у вшехпольських часописях нічого подібного.

Свій огляд литовської справи у вшехпольським осьвітленю закінчимо виїмком з листу якогось польського ксьондза ³⁾).

... „Польща як повій овинула ся коло литовського дуба, черпаючи з нього соки і житє, аж висаний дуб повалив ся, а з ним і повій — але в міру позбuvання ся польщини, Литва відроджуєть ся, розвиваєть ся і цвите“...

Тільки той польський ксьондз повідає, що „такі російські брехні“ понаписувано тепер в історіях, — а ми, хоч здорово не любимо російських, як і всяких інших гнобителїв, не входячи в їхні заміри, кажемо, що коли вони таке „понаписували“, то написали — чисту правду.

³⁾ Stosunki kościelne na Litwie. Listy otwarte księdza do księży. P. W. VI. стр. 269.

Як бачимо, то навіть з вшехпольських органів видно, що головним тараном до розбивання литовського (як і нашого) народа і здержування його розвитку є римський костел і латинське духовенство. Вшехполяки виразно здають собі справу з того: „Костел є у нас національною інституцією“ — пише Пшегльонд Вшехп.⁴⁾ — „треба його отже попирати, але і контролювати діяльність духовенства. Бо блудом і сліпотою є будувати демократичну політику на тім, що найвиразнійше виступає в почуваннях люду: на його привязаню до релігії і костела, бо через те робимо його сліпим на найважнійші справи народного і суспільного життя. Поза мурами церкви не можна узнавати її політики як цілості ані духовенства, як окремого стану. Той погляд є згідний з традиціями римського духовенства в Польщі. Тій традиції завдячуємо, що клерикальні елементи не мали у нас ніколи сили“.

То правда. Латинські ксьондзи все занимали ся польською політикою, хоч наш нарід старають ся всякими способами відіпхнути від політичного життя. А самі брали участь навіть у чинній політиці, в повстанях, де їх не мало було з хрестом в одній, а мечом у другій руці.

На одно тільки вшехполяки, що називають себе чомусь „демократами“, не звертають уваги, а саме на те, що латинське духовенство все стояло і стоїть по стороні польської шляхти, а не по стороні народа, навіть польського. Але вони очевидно тому

⁴⁾ Polityka narodowa w stosunku do religii i kościoła. P. W. IX. ст. 322—6.

не звертають на се уваги, бо відповідно до своєї вдачі⁵⁾: що иньшого думати як говорити, уважають польську шляхту й інтелігенцію за властивий польський нарід, а про значінє й інтерес простого польського люду тільки говорять.

З причини незвичайно тяжких обставин останний зі східних сусідів Польщі, білоруський народ іще не перестав бути погноєм польської „цивілізації“, хоч перші прояви його пробудження вже наступили⁶⁾ і невдовзі мати-мемо новий рев вшехпольської скаженини. Сьвітло вжеявилося, завиють проти нього і чорні духи.

XI. „Вибраний“ народ про „вибраний“ народ: вшехполяки про жидівську справу.

Лишаєть ся ще оден нарід, з яким Поляки много мали до діла, а саме Жиди. Довгі століття були вони вірними союзниками шляхотської Польщі, якої інтерес уважали своїм інтересом, через що нераз стягали на себе страшну пімсту українського люду. Значна скількість їх інтелігенції і майже вся богата верства є ще тепер рабом і помічником пануючої Польщі: жидівські банкири дають гроші на польські видавництва, жидівські асимілятори боронять в парляменті найогиднійших справок „Польського кола“, яких навіть самі справці троха соромлять ся перед сьвітом, словом заступають польських гноби-

⁵⁾ Гл. висше наведену характеристику Пруса.

⁶⁾ Гл. білоруську часопись для народа: Наша Нива.

телів скрізь там, де вони самі, а навіть їх вірменські кабзани стидають ся виступати. А знов жидівська „поступова“ інтелігенція підпирає морально і матеріально розвиток і ширенє польської літератури і преси. Через неї місточка східної Галичини мають польський вигляд. Вона в значній кількості признає ся до польщини й нераз більше патріотствує чим корінні Поляки, які в глибині душі ніколи не вірять у щирість польського патріотизму Жидів та разураз підносять те, що в Познанщині, де власть мають Німці, Жиди суть горячими німецькими патріотами.

В останних часах повстав серед жидівського народу новий рух, якого гаслом є: працюймо не для чужих, що до того не вірять у щирість наших змагань і з гори на нас глядять, але для свого люду. Одним з проявів того руху є сіонізм. Він є дуже не на руку вшехполякам, бо перешкаджає в спольщеню жидівської інтелігенції та вносить націоналізм у жидівські маси. В боротьбі з сіонізмом розвивають вшехполяки найяркийший антисемітизм, а соромлячи ся того, впирають в себе, що батьком антисемітизму (сліпої ненависти до Жидів) є — сіонізм!

„Богу дякувати, повідає п. Поплавські*), що Жиди відчіпають ся поволи від Польщі, бо вже так були її причепили ся, що польській інтелігенції в Росії грозила зжидоватілість, і розумніші люди вже від літ застановляли ся над небезпекою роздору між народом а польською зжидоватілою інтеліген-

*) Pochodzenie i istota syonizmu, P. W. 1902 ст. 728—735, 814—825.

цією. Одною з причин, що прискіпила розвиток сіонізму, був антисемітизм польської інтелігенції що вийшла з народу, але сіонізм (котрий не є жадною національною ідеєю, бо жиди не є нацією) був перед антисемітизмом. Він усе викликавав антисемітизм. Річ має ся так: Юдаїзм не є висшою фазою племінної релігії дрібного семітського покоління Бені Ізраель, тільки доктриною секти, яка повстала в великих торговельних огнищах старинного світа (в Вавилоні і Гаррані) з кінцем V. або на початку IV. століття перед Христом. В Палестині тільки дороблено історію Ізраїля, примінюючи її до змагань і інтересів тої релігійно-суспільної секти. Жидівська діаспора (розсіяне) була вже на кілька століть перед здобутем Єрусалима. Метою тої від віків розсіяної, але мимо того тісно звязаної секти було і є: „здобути світ для народу, що визнає 613 правил“. Бувальщина того „народу“ є легендарна (видумана). Крім видуманої бувальщини і фанатизму (релігійної загорілости) не має та економічно-сектарська спілка зложена з усякої збиранини: з Семітів, Єгиптян, Греків, Перзів, Муринів і Татарів — нічого, що творить новочасний народ. Навіть їх святі книги не є одностайні, бо одні написані в єврейській а другі в арамейській мові. Словом: Жиди творять економічно-господарську організацію з релігійним підкладом, то спілка факторів і купців — без спільної мови, без вітчизни і традиції „паразитна потвора, чужа землі, на котрій живе, її мешканцям і їх мові“ [останнє реченє п. Поплавські стидливо цитує за иншими антисемітами]. Жидівська спілка вже не раз викликувала против себе ненависть народів, серед

яких оперувала. Історія того така: є три фази в розвитку Жидів у кожній країні: В першій приходять вони до даної країни бідні, опущені, гонені. В другій доробляють ся, забирають високі становиська і зачинають з презирством відносити ся до господарів землі, в котрій розпаношили ся. В третій фазі наступає катастрофа: народови, серед котрого розжили ся Жиди, стає їх за багато і він вкорочує їх буту. Жиди дійшли саме тепер до третьої фази: в їх руках опинив ся капітал, преса і політичні впливи, три найбільші сили сучасної суспільности — і вони знов зачинають думати про панованє над сьвітом. Але в слід за тим прийде катастрофа, яку тільки прискішить сїонїзм“.

Тільки вшехпольський „учений“. Цілий той антисемітський гнів на сїонїзм і Жидів взагалі не є нічим иншим, як невдоволенєм лиса з байки, якому не удало ся дібрати ся до солодкого достиглого винограду і він відходячи з нічим, потїшав себе, що виноград квасний. Поки Поляки мали надїю спольшити Жидів, поти не були вони анї „сектярською спілкою факторів“, анї „паразитними потворами без вітчизни і мови“ — тільки „нешасливими скитальцями, яких гостинна Польща пригорнула до свого серця“. Від хвилі, як Жиди хочуть бути самостійним народом, показало ся, що вони — злодійська банда ґалапасів, яка буцім то присягла ся знищити Польщу. П. Дмовскі навіть „доказав“, що то не п'яна і розпусна шляхта і єзуїти дразненєм козацтва і гнобленєм простого народу довели до упадку Польщі, тільки — Жиди. Нема то як вшехпольська „наука“ і вшехпольські „союзники“, яким жалко навіть, що

Росія розширила, т. зв. „черту осілости“ для Жидів *).

Кому ще не ясно, що значать „пшияцє-лє вольносці“ і їх гасло „за нашон і вашон вольность“ — той міг би тут дечого на-учити ся.

XII. Коріне і тіни вшехпольського дерева.

Так перейшли ми здебільшого історію і розвиток політичної думки вшехпольської струї, звертаючи увагу передусім на її відносини до українства і то спеціально в Галичині, бо тут польське політичне жите має великий вплив на розвиток і формованє публичного життя всего руського народа. Зберемо тепер коротко висліди нашого огляду:

Свою політичну карієру зачали вшехпо-ляки від поступового демократизму, який мало що ріжнив ся від соціалізму, від боротьби з польською шляхтою і клерикалізмом та від обстоювання за правами простого люду — а скінчили її на тім, що стали крайніми шовіністами *), реакціонерами і клерикалами й оборонцями шляхти, против котрої врядигоди тільки про людське око виступають.

Сего звороту „на право“, то є до оборони інтересів визискувачів і обшарників — годі приписати якійсь особлившій злобі чи

*) Гл. P. W. 1904. ст. 580 – 8 статя: Ulgi dla żydów.

*) Шовіністами на нашу думку можна уважати тільки націоналістів пануючого народа, а ніяк гнобленого, якому все вільно в своїй обороні. До признак шовінізму належить в першій мірі змаганє до забору чужих земель.

перфідії тих незвичайних „демократів“. Бо кожда польська партія, яка свою діяльність зверне в значній мірі на руські і взагалі на землі непольського народу, скорше чи пізнійше мусить піти тим самим ховзким і нечистим шляхом. Адже поступові польські товариства у східній Галичині, założenі в наших очах справді поступовими Поляками, стають по якімсь часі реакційними гніздами хрунівства, мимо з'усиль основателів, відвернути їх від того.

Дві є причини, що польські, навіть поступові організації на землях не-польських народів, „розвиваються“ в 99 випадках на 100 в реакційно-клерикальнім напрямі.

Перша лежить у цілком природнім змаганню кожної організації, здобути собі вплив і значінє. При своїх претенсіях польські організації на не польських землях не можуть самотійно добити ся того значіння в більшій мірі, ізза великої переваги місцевого населення — що потягає за собою знеохоченє і застій організаційного руху. З такого неприємного положення є для них тільки один вихід, до котрого пхають їх всею силою: латинське духовенство і зависимі від висших польських верств дрібні півінтелігенти, з яких у значній мірі складаються польські організації на не польських землях. Під впливом тих двох чинників і свого рода маленької гордості, яка є властива навіть найубожшим верствам „пануючих націй“, а під вражінєм слабости і занепаду, — польські організації в не польських краях майже все лучать ся в публичнім житю (при всяких виборах і т. п.) з найсильнішим чинником польщини — з

реакційною шляхтою і її змаганнями*), до чого в значній мірі причиняється звичайна корупція (перекупство, матеріальна користь). Дуже нечисленні польські народні товариства, що довгий час не дають ся втягнути в багно панської корупції і запрягти в панську службу, завдячують се тільки старанням ідейних одиниць з польської інтелігенції. Коли ті переносять ся з даної місцевости, заложені і ведені ними товариства скоро приходять до панського жолобка, або завмирають.

Друга причина а разом і підклад, на яким відбувається се невеселе пересуване від людової лівіці до панської правиці — то вплив польської літератури і преси, яка особливо в останніх часах доходить у великій масі навіть до найтемніших маломісточкових закутин (як відомо, села були і є по більшій часті без порівняння висше у нас оосвідомлені чим малі місточка.)

Та польська преса, — всякі „Веки нове“ і „Гоньци“ мимо всеї неконсеквенції і сьмішности, — редагована з великою умілістю, то значить: вона дуже добре приноровлена до ниського уровня мас, для яких призначена і знаменито ширить пустий польський тромтадратизм, званий нею „патріотизмом“ та затемнює і так невеличкі проблески сьвідомости людових інтересів. Коли додамо до сього ще вплив адміністрації, польської школи, „Рільничих кружків“, „Соколів“ і протекційної системи, то мати-мемо повний образ вонючото багна, яке становить знаменитий „грунт“ для розросту вшехпольського дерева вовчої „сьвідомости“.

*) Що так воно є не тільки в Галичині, гл. допись з Мінська Р. W. 1903, ст. 547—9.

Але все, — що ми розуміємо під новим іменем „вшехпольщини“, вся та нетерпимість до справедливих змагань українського народу, весь польський нахабний і хижий шовінізм, званий у них польським „патріотизмом“, ненависть до всіх неполяків, все те слідне у польської суспільности давно перед появою вшехпольської джуми.

Адже улюблена пісня польських повстань, у котрих брали участь і ріжного рода „демократи“ та „поступовці“, звучала:

Kto mi powie, że Moskale
Są to bracia nas Lechitów,
Temu pierwszy w łeb wypalę
Pod kościołem Karmelitów.

А треба знати, що в польських повстаннях брали участь і московські офіцери, які виступили з оружжем в руці проти власної вітчизни, а прилучилися до польських повстань, щоби жите своє віддати за справу гноблених польських братів! А коли Поляки, хочби найпоступовійші, віддавали вже не своє жите, але свою діяльність справі гноблених їх верховодами Українців, або інших народів? Кому не відомо, що Поляки, навіть не належачі до вшехпольської партії і не займаючіся політикою, ворожо відносять ся до Українців? Польські професори середніх шкіл, звичайні собі „раби божі“, лають на годинах „пефцен гайдамачизни“ (Шевченка) і війни українського народу називають бунтами різунів, а коли обиджені тим українські студенти звертають їм увагу, що були і польські різуні, а Міцкевич у своїй поемі „Валенрод“ звеличав гірше від убійства — підступне і зрад-

ливе троєне ворогів*) то їх проганяють зі школи!

Все те свідчить виразно, що шовінізм у польській суспільности вже не від нині накіпів, а вшехпольска струя дала йому тільки ясний вираз і теоретичну підставу. І то є властива причина скорого розливу вшехпольської струї. Маючи такий пригідний ґрунт, вона набрала сили і розросла ся до тої міри, що захопила навіть убогі круги галицько-польських голодоморів, народних учителів! І тут доперва зачинають ся небезпечні наслідки вшехпольської джуми. Бо в убогі верстви кожда ідея всякає найглибше, вони нею справді живуть і беруть її поважно („sie meinen es ernst!“). Се є дуже добре, коли ідея добра, але дуже велике лихо, коли ідея лиха і упідляюча. А змістом вшехпольської „ідеї“ то шовінізм, ненависть, нетерпимість і нахабство. „Відбудованє давної Польщі“ то тільки шильд, у який, правда, не один з них вірує, але який поражаюча більшість уважає параваном, що має заслонити їх особисті змагання до наживи.

Дух вшехпольської струї складаєть ся з двох чинників: старого, виплеканого традицією і літературою фанатизму — і се красша того „духа“ частина — та з ниської жадоби наживи з боку польської верстви інтелігентів і півінтелігентів, тої лїнивої верстви легкоробів, яка боїть ся конкуренції української інтелігенції. В тім подвійнім ґрунті вкорінив ся завзятий опір ріжного сорта і назви вшехполяків против закладаня нових українських шкіл, — опір, слідний не тільки у вшех-

*) Alpuhara!

польській пресі і польських послів, почавши від вшехпольських і „людових“ (!), але проявляючий ся трохи не в кожній корпорації трохи не в кожній радї, з польською більшістю, почавши від краюї а скінчивши на місцевих.

Той опір є навіть з польского становища гірше ніж злочинний, бо дурний. Закладане виключно польських шкіл у руських місцевостях малоби для Польщі тільки тоді значіне, колиби ті школи польщили Русинів. Тимчасом, як відомо, так не є. Численні польські школи, та кість незгоди між обома народами, не тільки що не в силі спольщити укрїнських учеників, але стають іще огнищами ненависти до польщини; з польських шкіл виходять найзавзятїйші і найбільше непримиримі борці укрїнства, що вже нераз сконстатовано. І не дивота! бо з такої школи, де укрїнська дитина літами бачить і чує поневірку всего що їй дороге, годї винести щось иншого, як ненависть до гнобителїв і до того, що їм дороге.

А ніхто так не ширить ненависти до польщини, як саме вшехпольські професори та польска „патріотична“ лектура. На приклад такі осоружні повісти, як Генрика Сенкевича, в яких укрїнський народ не називаєть ся инакше, як „дич зірвана з ланца“, „голота, що жажде крови й убійства“, „гайдамацке гультайство“, „народ дикий з природи“ і т. д. без кінця і міри! Чиж руська дитина по при м у с о в і м перечитанню таких брехливих лайок, неможливих як лектура в нїякій школі нїякого культурного народа, може набрати пошани і любови до тих, що силують її виучувати огидні лайки на її власний народ?

Чи-ж та руська дитина, котра знає з лектури в перших клясах середньої школи про те, що в міжнародних зносінах навіть дикуни-людодіди шанували ворожих послів-парляментаріїв, начитавши ся в польських „історичних“ повістях (примусово !) похвал польським полководцям, які на паль саджали послів українського козацтва — не набере ненависти і погорди до таких „цивілізаторів“ і до їх бесіди? І чиж вже потому не відносить ся з такою самою погордою і до ліпших творів польського духа ?

Все те зовсім ясне і зрозуміле кожній незасліпленій і здорово думаючій людині. Тому ніхто здоровий на умі не дивує ся, коли серед української інтелігенції, особливо тої, що перейшла Голгофту польської школи, слідна певна злорадість на кожду вістку про переслідування Поляків в Прусах. Адже подібне польське переслідуване відчув кожний український інтелігент на власній шкірі, коли був тільки одну днину в польській школі! При улиці Баторія у Львові є гімназія (Франц Йосифа), в котрій руським ученикам не вільно слухати викладів руської релігії в руській мові! А Львів лежить на території українського народу, Галичина не є польською державою, і українські гімназисти ліпше розуміють поневірку і насильство над їх рідною мовою, ніж польські дітваки в Познаньщині. В виду того можна собі представити почування, з якими український гімназист, якому не вільно навіть релігії вчити ся в його рідній мові, читає про таке саме насильство над мовою гнобителів його народу в Прусах. Адже він може бачити в пруським насильстві тільки справедливу відплату і хоч

як се прикро звучить — тільки тїшити ся. Такі польські директори шкіл, як Томашевські, Зих або Нементовські викликали більше оправданої ненависти до Польщі серед української суспільности ніж десять Петрицьких.

Але чорна тїнь, яку польський шовінізм кидає на школи, не є одинока.

Вшехпольський спосіб думання слїдний майже у всіх Поляків, не виключаючи соціал-демократів. І так краківський „Напшуд“ в тих самих числах, де широко розводив ся над боротьбою о польський учительський семінар на Шлеску писав про українську університетську справу: „В хвили, коли пролетаріят бореть ся о свої права, глупі руські шовіністи боруть ся о глупий (!) університет“...*)

Дуже влучна є так часто повторювана характеристика вшехпольської льогіки, подібної до етики диких муринів, які повідають: „Добре є, коли я другому щось украду, а зле, коли другий мені“.

Так думають не тільки вшехполяки, але і польські соціалдемократи (поки не дістануть прочухана) і головно польські людовці. На приклад Курер Львовські¹⁾ обурюєть ся і називає провокацією (!) те, що двіста тисяч галицьких Німців не хочуть стати Поляками і зачинають організувати ся, а рівночасно накликує до тої самої роботи 20 тисяч буковинських Поляків. Бо після вшехпольської льогіки, добре робити так для себе, а зла є така сама робота інших народів.

*) Від останних виборів позбув ся „Naprzód“ вшехпольської льогіки.

1) „Kurjer Lwowski“, 1907, Нр. 366.

Вшехпольська заїлість обхопила і польські „поважні“, консервативні органи. І так журнал Пшегльонд²⁾ накликає, щоби не тільки не дати Українцям університету, але замкнути українські гімназії і переміняти як не на польські то на німецькі (!!). — Кому відомо, як Поляки ненавидять німецьтво, той може собі представити всю глибину їх „прихильности“ до нас.

Та муринсько-польська льогіка є все таки свого рода „льогікою“. Але бо є одна польська „демократична“ часопись, яка в своїм русиножернім засліпленю позбула ся навіть муринської льогіки і на Українців виписує щось таке, чого ніхто не в силі розчовпати ані зрозуміти. Маємо на думці Курер Львовські. Хто не вірить, нехай прочитає собі на пр. 419 ч. сего журналу з 9. вересня, де побачить такі мудрощі: „Українці в своїй ідеології сягають аж до Київа (дивно!)... Українці в Галичині не можуть сказати (!) нам Полякам, що то в боротьбі з нами рішать вони питанє про свою власну державну творчість...*) Що й до чого воно — се розбере хіба п. Мілковскі. Тільки один „пан полковник“ міг би може здобути ту малу але неприступну бастиллю польської дурноти.

Той сам „людовий“ Курер в приступі скаженини висказує думку, що львівська поліція повинна була „в протягу 48 годин розправити ся (побити в арешті?) з українською академічною молодіжю, яка урядила демонстранцію на львівськім університеті буцім то против „менченської Польсцє“³⁾. „Де-

²⁾ Przegląd. 1907, N. 177.

*) Kurjer Lwowski N. 419.

³⁾ Kurjer Lwowski N. 418.

мократичний“ орган польських „людовців“ виповідає при тій нагоді такі ідіотизми: „Поки як діти Руси йшли Ви рука в руку з нами Поляками (чи не під Жовтими Водами, Корсуньом, Пилявцями?), мали ви історичну творчість і могли ви зрозуміти думку і посісти революційну душу. Нині*), коли відриваєтеся від нас, тратите історичну звязь...“ — Ніхто не потрапив би пізнати, чи се виришок зі статі Курера, чи Польського Слова.

До якої заїлости супротив Українців дійшли всякого рода вшехполяки, видно з їхнього, зовсім явного попираня москвофілів, якими опікуєть ся не тільки Слово Польське, але й інші, не вшехпольські органи, а навіть правлячі польські круги. Розбитий домашною незгодою українсько-руський народ лекше буде пожерти — міркують польські політики, підпираючи москвофільство. А перед світом голосять облудно, що Польщі треба, аби Русини могли бороти ся не тільки з нею, але і з Москвою**).

Конець кінців — стоїмо перед зовсім природним і консеквентним вислідком розвитку історичних подій і обставин: вшехпольська шовіністична струя захоплює що раз ширші круги польської суспільности, і недалекий уже час, коли вона захопить і власть у свої руки. Годі надіяти ся зміни або упадку того напрямку, бо з відки мала би прийти та зміна? Польська соціалістична партія ще многі десятиліття не мати-ме більшого впливу, бо промисл і фабричний пролетаріят витворить ся у нас не скоро. З польськими лю-

*) Чи доперва нині відриваємо ся?

**) Пр. 4 уступ книжки Дмовського.

довцями можливий буде союз тільки в економічних справах і то не на все**) — а в національних вони такі самі шовіністи як вшехполяки. Про витворенє демократичної думки серед нового покоління польської інтелігенції нема що й говорити, бо так шкільні як і позашкільні впливи впоюють в неї тільки шовінізм, а чим більше її буде, тим більше заїлий буде напір на землі руського народа. Вплив поступових одиниць а навіть гуртів польської інтелігенції не рости, а меншати-ме. Навіть при перестрою держави, при знесеню т. зв. „коронних країв“ і заведеню національної автономії, що в роцім не скоро наступить, буде український народ сильно покривджений, коли не мати-ме вже перед тим відповідної сили. Адже на наших очах усі народи Австрії дістали справедливу виборчу реформу, тільки один український народ винято з під права і признано чужинцям на його землі чотири рази більший голос... Те саме повторить ся при кожній новій реформі, коли не мати-мемо відповідної сили і рішучости, щоби затамувати жите державних і краєвих інституцій, які кривдять український народ.

В тій великій боротьбі, що стелить ся перед нашим народом, поява і розріст вшехпольської струї може нам вийти на хосен. Огидне пятно нахабства, яке вона витискає на всіх змаганнях Польщі, відвертати-ме від польщини не лише руську інтелігенцію, а й простий народ — тільки треба звертати увагу на всі прояви їхньої хитрої діяльності.

**) Бо при таких економічних „реформах“, які мати-муть на цілі скріплене Польщі, людовці підуть рука в руку з вшехполяками.

Бо інакше витривалі змагання тої польської струї з її індіанською „етикою“, муринською „льогікою“, хінською „статистикою“, джінгісханською „ідеєю“ та чванливістю перекупки — щораз більше впливати-муть на збаламучених латинським духовенством Русинів. Наша преса і політичні діячі взагалі за мало звертають уваги на хитрі вшехпольські штуки. І так на приклад воженє наших латинників до Кракова можна було дуже добре використати, щоби баламученим представити, як чужа для них є та пансько-польська культура і що ляцькі байки про Ванди та Макагіги не заступлять їм споконвічних звязків крові, бувальщини й інтересів, які їх лучать з українським народом.

Боротьба Українців з польською асіміляцією не є така безвиглядна, як на перший погляд здаєть ся. За українською ідеєю промовляє правдивий демократизм, інтерес робучого люду — се її інтерес. Польські уряди і латинське духовенство се не дуже небезпечні противники, бо між народом є стара нехоть і недовіре до них. Так звані „польські“ місточка, що мають бути асіміляторськими розсадниками польщини — се нужденні діри, яким грозить економічне банкрутство, а які згодом залле українська сільська людність. Одиноким небезпечним орудієм польських нахабників то школа, в якій деправує ся руські діти і з'огиджує ся їм все, що їх рідне і питоме. О ту народну і середну школу, о учительські семінарії мусить розгоріти боротьба, не тільки в парляменті і соймі, але і в школі. Загальний шкільний страйк при рівночасній обструкції наших парляментарних і соймових заступників мав би зовсім інакший

успіх, як страйк польських школярів у Познанщині, бо центральне правительство все таки числить ся з т. зв. публичною опінією, про що ми недавно переконали ся.

В тій боротьбі о сьвітло і право мати-ме український народ проти себе всю польську суспільність, яка розпоряджає політичною силою — з її вшехпольським фанатизмом та громадним виступом. І коли з нашого боку боротьбу вести-муть і далі одиниці, а не загал, тоді мимо всяких демократичних реформ у державі та демократичних фраз польських „поступовців“, — український народ і далі винятий буде з під права, його останки в західній Галичині спольщатъ ся, значна частина його у східній Галичині піде тою самою дорогою — а руська інтелігенція, занята обороною національних інтересів, не звертати-ме всеї уваги на економічну нужду найбільшійших верств. І се буде чи не найгіршим наслідком боротьби, викликаной польським шовінізмом.

Р. С. Сими днями головою „Польського Кола“ у Відні став Гломбінський, вшехпольський денунціант і чорносотенець. Справджується отже те, що ми перед кількома місяцями на початку сеї статі написали про перехід влади в руки вшехпольських колтунів.

Вшехпольський облудник, обнимаючи власть, заявив ся в першій мірі за політикою династичною, т. є. за обороною інтересів ці-

сарської родини (яку вшехполяки в своїх органах висмівають). Се викликало велике обуренє польських „поступових“ газет, котрі з завзятістю партії, „яка доперва хоче красти“, пригадують вшехполякам, що вони в краю все трубили про ягайлонську політику, а ніколи про габсбурську. Панове „поступовці“ вже троха занадто здивовані: адже „Польське Коло“ в Петербурзі голосувало свого часу за скріпленє інтересів російської династії, на яку вшехполяки без порівняня більше злости виливають.

Тільки один німецький цїсар не удостоїв ся ще признання від „рицержи вольносьці“. Але й на нього прийде черга, нехай тільки „демократична“ мисль польська вкорінить ся в пруськім „заборже“. Бо така „демократична“ політика може закінчити ся тільки — „труйсподленєм“.

Доповненє.

З минувшини, яка ще тепер живе.

(Три історичні документи.)

Вшехпольські і невшехпольські зайти ширять у всіх шкільних підручниках і взагалі при кожній нагоді нікчемну брехню, що вони і їхні батьки приносять і все приносили на Русь цивілізацію („каганец освяти“, культуру і т. п.). Кожному відомо, який болючий для українського народу є тепер польський офіційний „каганец освяти“, як в українських школах, котрі виборов собі український народ, сліпнуть його діти від темряви, яка в них царствує навіть в полудне (школа ім. Шашкевича у Львові), як від вонючих нор, де приміщені українські школи, западають на тяжкі хвороби діти нашого люду, як їх убивають розвалюючі ся мури старих рудер, які польські влади наймають для українських шкіл (от як в тернопільській гімназії) — і як тяжко нам добути навіть таких шкіл!

Давнійше, коли польські „цивілізатори“ мали на землях українського народу ще

більшу власть, вони по просту замикали шлях до світла нашому народови, замикали його школи і в звівський спосіб переслідували його інтелігенцію, а над українським людом знущали ся так, що описом його мук „можна би пекло перелякати“. Ось докази наших слів:

Плян, як знищити українсько-руський народ.

(історичний документ з початку 18-го століття.)

1.

Той плян, що його нисше в скороченю подаємо, виробив якийсь незнаний нам по назвиску, польський шляхтич, що жив на українській землі з праці і труду нашого народа, а написав його в 1717 році. Був то час найбільшого упадку України. Кінчили ся козацькі війни з Польщею, а й Москва брала вже Україну в свої тяжкі руки, бо ще в 1709 році російський цар Петро побив під Полтавою українського гетьмана Івана Мазепу.

З того знесилена українсько-руського народа хоче скористати автор пляну: Польща має злучити ся з Москвою, щоби знищити українсько-руський нарід. Названий документ, майже з перед двох сот літ має для нас велике значінє, бо в нїм отверто висказана ціль Польщі, яка свої правдиві ціли все закривала і закриває баналюками про згоду. Що Польща справді переводила той плян в діло, бачимо по тїм, що український нарід таки не стерпів переслідувань і трома гайда-

мацькими бунтами (в 1734, 1750 і 1768 рр.) так потряс Польщею, що в чотири роки по останнім гайдамацьким бунті, Польщу розібрали сусіди (перший розбір 1772 р.), а вона не мала сили, оперти ся тому.

А ось той плян:

2.

1. Насамперед треба нам, Полякам, постарати ся, щоби в землях, над якими пануємо, не було інакшої віри ані інакших обрядів, як римський католицизм. Для того треба всякими способами висьмівати, переслідувати і толочити тих, що суть грецького обряду*).

Я, потомок старого шляхотсько-польського роду, предкладаю в тій ціли ось які, на мою думку найліпші способи:

Передусім треба Польщі жити в якій-такій приязни з Москвою, хочби навіть прийшло ся відступити польський трон московському цареві. А то тому, бо на діяльність приятеля ніхто не звертає такої уваги, як на діяльність ворога. Москва буде нас уважати приятелями і не дуже буде дивити ся на те, що доказують її приятелі. А ми тимчасом підорвемо силу України а потому і Москви.

*) В тих темних часах думали люди, що не по мові, але по обряді пізнає ся, хто до якого народу належить — і тому той плян так остро виступає против грецького обряду. Нині освічені люди знають, що **по мові** пізнає ся, хто Русин, Москаль або Лях, а релігії й обряд тут ні причім. Хто говорить по руськи той є Русиним, хочби був і магомеданської віри, не йно латинської.

2. Ані греко-католицької шляхти, хоч вона є в унії з Римом, — ані православної не допускати до ніяких урядів. То повинен сойм виразно ухвалити. Крім того кождий Поляк повинен тримати ся з далека від Русинів-Українців, навіть від своїх сусідів і не заходити з ними в приятельство, — хіба що мав би з того хосен — тоді то може. В розмовах треба нам все висміювати руську забобонність, а тогди знайде ся много таких, що виречуть ся свого народу, щоби їм лише не докучати.

3. Польські пани не повинні приймати на службу Українців, щоби вони нічого не привчили ся. Приймати можна тільки таких, про яких знає ся, що вони покинуть свою віру.

4. Зле, що є ще по містах много богатих Русинів-Українців. Треба отже старати ся, щоби вони з'убожіли і не мали просвіти, а тоді не мати-муть підпори ані в майні, ані в розумі. А можна то зробити таким способом: коли місто належить до пана, то нехай пан спровадить до свого міста Жидів, вони вже своїми хитрощами повитискають Русинів-Українців з міста на передмістя, а там буде можна наложити на них панщину*). Коли-ж місто належить до коронних дібр, то нехай старости переслідують міщан і помало приучують їх до панщини. І до тих міст треба спровадити Жидів і троха римокатоликів, а Русинів-Українців не допускати до ніяких урядів і всі декрети магдебурських

*) Треба памятати, що той плян писано в 1717 р., отже ще за панованя Польщі. — О. Н.

судів писати в польській а не в українській мові. В той спосіб Русини-Українці відвикнуть від свого і не мати-муть по містах ніякої сили ані поваги.

5. Їх єпископів треба засліпити, щоби вони не знали, що кругом них діє ся, а по-пам ріжними справами так докучати, щоби не мали часу про нічо своє думали і дбати. Єпископами робити шляхтичів і то таких, що мають свояків Поляків, аби Поляки мали від них поміч, а по їх смерті забрали їх майно, призбиране за час єпископства. Але і таких українських єпископів не допускати до сойму, щоби вони там не заприятнили ся з ліпшими Поляками та щоби їх обряд не набрав через те більшої поваги. Але головне і най-важнійше, щоби вони (засідаючи в соймі з нашими) не зміркували, що ми потайки плянуємо зробити і зробимо з ними і з цілою Україною.

6. Польські єпископи нехай собі подадуть руки і посгарають ся, щоби українські єпископи мали тільки титул „суфраганів“ і щоби польські пралати мали право наглядати так їх, як попів і прилюдно їх напоми-нати й карати. Через те нарід думати-ме, що римський костел щось більшого, ніж грецька церква і вирече ся свого. Попи суть необра-зовані і тупі, не потрафлять поучити нарід, що їх обряд походить просто від сьвятих отців грецьких та по нинішні часи затримав ся без зміни. Щоби когось утримати в темноті, на те найліпший спосіб, аби він був убогий. Отже нехай дідичі не закладають ніяких цер-ковних фондаций, щоби попи мусіли від них купувати церковні ґрунти. Польські теологи кажуть, що як дідич продасть церковний

грунт, то то не є симонія. Але, де вже є церковні фундації, нехай польські дідичі, що мають право презенту, без скрупулів беруть гроші, але аби то не називалося, що за презенту (бо то гріх), тільки на те, щоби попуньо відразу був такий бідний, аби не мав за що купити шизматицьких книжок. Передаючи попови парохію, не треба виразно писати, котрі поля йому передаєся до ужитку, ані в тім документі не згадувати про вольности, яких уживають латинські ксьондзи. Документ писати так: „Я той а той, даю парохію (тому а тому), увільняючи його від панщини¹⁾“. Так робили наші славні предки, старосьвітські Поляки і мали з попів зиск мало що менший ніж з хлопів. Піп не сьмів купувати горівки деінде як у панського арендаря-Жида, а коли Жид зловив контрабанду, то забирав у попа воли за кару. Піп не сьмів молоти в іншій млині, як у панській, а коли змолот де инде, то панський Жид забирав йому силою з комори не тільки муку, але й інші припаси²⁾. Такими й іншими ще способами навернули наші предки многих православних до римокатолицького костела, а й ми при помочи таких способів можемо навернути решту... Попів зведемо до такої нужди, щоби вони не могли спромочи ся не тільки на торжественну одєжу, але навіть на

1) Увільненє сьвященства від панщини постановляв уже закон (право), але в Польщі пани кпили собі з закону.

2) Се нехай буде поясненєм, чому загал грецького духовенства був і є троха прихильнійший для народа і далеко більше ворожо настроєний супроти панів, ніж латинські духовні. — Жида тут очевидно панським орудієм, ділаючим без своєї волі в інтересі римського костела.

найпотрібнійшу — а вже щоби й подумати не могли про закуп книжок, або науку своїх дітей!

7. Св'ященічі родини треба за найменші переступства як найострійше карати. Крім того не треба поповичів звільняти від панщини (з виїмком одного, котрий колись буде попом на місци батька), нехай їм не буде вільно мешкати у вільних містах, ані переносити ся з місця на місце. Але коли-б вони були мудрі і знали, що після закона не вільно так з ними поступати, то треба якимсь крутарством перевести таку ухвалу, що попівські сини (крім одного) мають стати панськими кріпаками. Але поки що вони мають доступ до наших публичних шкіл — отже треба їх у тих школах переслідувати. Батьки нехай понамовляють своїх дітей, щоби їм докучали, а наші учителі, мудрі люди — не звертати муть на те уваги, противно, самі їх переслідувати-муть. (Кажу се, бо я сам бачив таке.) Але нехай ніхто не думає, що було би добре їм усім заборонити доступу до шкіл, а то з отсих причин: (1) Панські діти не мали би на кого звалювати свої власні провини і переступства, як би по школах не було руських дітей. (2) Латинські ксьондзи помалу переконають руські діти, що оба обряди „то вшистко єдно“ і Русини з часом перейдуть на наше.

8. Коли-б Українці (Русини) якимсь чудом таки здобули висшу осьвіту — у що я не вірю — тоді треба з ними так поступати: Тим, що належать до духовного стану, а треба се виразно заявити, щоби жили безженно, дамо їм більші вольности і більші доходи. Коли все духовенство буде безженне, тоді наша ціль

осягнена. Бо коли вимруть безженні сьвященники, то разом з ними позбудемо ся і тих, що були би їх наступниками. Хлопських синів не допускаємо до шкіл, попівських не буде, дрібної руської шляхти мало, а й ті, що суть, то прості люди. Отже прийде до того, що всі місця віддамо латинським ксьондзам.

9. Але найтвердші є письменні Українці з хлопського стану. Вони бунтують і інших. Треба їм вирвати їх сьвідомість, а тоді вони стануть смирними: ми, Поляки, мусимо заказати хлопським синам ходити навіть до дяківських шкіл при українських церквах. З того мати мемо не тільки щойно названий хосен, але ще ухоронимо ся від шкоди, бо хлоп, що засмакує в школі, шукає волі і втікає від пана за десятю гору. Вже жалують ся на те воеводства Гилич, Волинь, Поділе, Брацлав і сусідні землі. Економи і завідателі („жонци“) повинні отже як найострійше уважати на те, щоби хлопська молодіж не привикала до книжки, тільки до плуга і до ціпа.

10. Щоби скорше знищити Українців, треба зібрати в окремий реєстр усі їх блуди і провини, щоби сьвіт думав, що стала ся справедливість — на випадок, коли-б ми сей плян перевели. Як правдивих закидів против Українців не буде, то задля переведеня наших плянів треба повідумувати красно уложені брехні, — або ще ліпше: під іменем руських попів а навіть єпископів, самі поведеймо руські письма против держави, против польського народа і против католицького костела — а потому скажемо, що то написали Русини-Українці і так позискаємо про-

Русь

АВЗ

тив них духовенство і сьвітських, сенаторів і шляхту.

11. По приготованях, треваючих довший час, не брати ся до діла напрасно, не всюди в один час, ані навіть не рівночасно в різних місцях. Зачинати треба по закутинах краю, де більшість римокатоликів — і то не без причини. І таким способом, хитро й осто- рожно, зрадою - підступом і постра- хом перетягнемо Русинів на католицьке; перед сьвітом мати-мемо славу, що то вони по добрій воли перейшли, а ми їх при божій помочи приймили до римського обряду.

12. Але легко може прийти до того, що український нарід піднесе бунт у своїй обо- роні, а Поляків за мало, щоби могли вимор- дувати всіх Українців, отже бунтівників від- дати в руки Татарам, а на їх ґрунти спрова- дити з Польщі Мазурів. Нема страху, що Москаль поможе Українцям, бо Москаль іще гірше ненавидить уніятів, як нас і хотів би їх бачити в найбільшій нещастю. Але як би на- віть був їм прихильний, то ми таки діпнемо свого. Такими й іншими ще способами вою- ючи против Українців, мати-мемо невдовзі такий хосен з того, що Польща розживе ся в „мілосьці і згодзе“, вороги бояти-муть ся її сили, а римська релігія розширить ся ще більше як на 160 миль — словом, будемо міцні і забезпечені. На кінець звертаю увагу на те, що коли Україна лишить ся при своїм, то чи вона буде шизматичька, чи не буде, все буде грізна для Польщі. Але коли ми її перетягнемо на своє, то зро- бимо з неї римсько-католицький край і мати- мемо союзника — що дай Боже, Amen“.

3.

Отсей цікавий для нас документ надруковано в книзі: „*Supplementum ad historica Russiae monumenta*“¹⁾ (1848 р.) на стор. 221 і дальших, по французьки в році 1865 на сторонах 343—363, а по німецьки в „*Ukrainische Rundschau*“, річник пятий, число четверте, стор. 104—112, відки ми його в скороченю, місцями вільно переклали на нашу українську мову разом з вступом нашого молодого історика, Івана Крип'якевича, котрий вишукав той документ.

Як-же подібні до сього писаня і пляни нинішних вшехполяків! Тільки що теперішні шовіністичні польські напади звернені вже передусім на нашу світську інтелігенцію, котра обняла провід українсько-руського народу. Що плян спольщення Руси товче ся до си по головах вшехлайдаків, відомо кождому. „Слово Польске“ з 8. червня в статі „*Na Widowni*“²⁾ жалує ся дуже, що останні вибори показали, як далеко ще до „єдності краю“, то є до знищення українсько-руського народу. Але потішує себе „Слово“, що до того таки прийде, як не тепер, то колись. Як же дуже пригадує воно слова того старопольського шляхтича, який у 12-ій части свого пляну каже, що вони таки діпнуть свого, аби що було і додає на кінці „амен“.

Ми одначе сміло можемо сказати, що скорше буде „амін“ вшехпольським зайдам і їх політиці.

¹⁾ Значить: Доповнене історичних документів Росції.

²⁾ „*Słowo Polskie*“ з 8. VI. 1907. ч. 262.

Королівські листи.

I. (Зміст.)

Лист короля Владислава IV. до архимандрита печерського монастиря Петра Могили в Києві.

Я, Владислав IV., з божої ласки король Польщі, напоминав Тебе строго і тепер наказую, щоби Ти сейчас розв'язав латинські школи*) і друкарні і то так, аби їх не було ані в Києві, ані в Винниці, ані в жаднім іншій місци.

На випадок, колиб Ти не виконав нашого приказу і не розпустив сейчас шкіл і друкарень, то знай, що за непослух будеш остро покараний нашим урядником.

Крім того відклич з винницького монастиря монахів Атаназія Івасковича й Христофора Канафольського і постарайся, щоби ті бунтівники зараз від'їхали. Инакше не сьмієш зробити, під загрозою нашого гніву.

У Львові, 29. вересня, 1634 р.

Владислав.

Та видно архимандрит не послухав короля і не розв'язав шкіл, бо в два місяці потім пише король Владислав другий лист, здається до того урядника, про котрого говорить в першій листі.

II. (Зміст).

Я, Владислав IV. з божої ласки король Польщі, довідався, що печерський архиман-

*) Латинські школи, те саме що нинішні гімназії.

дрит не тільки що не позамикав шкіл у Київі, на Волині і в Брацлаві, але що нові школи позакладав, а то мене глибоко вколало. Отже взиваю Вас, переказати йому, щоби довше не опирався і сейчас позамикав латинські школи. А колиб він уперся і знов непослухав, то поручаю Вам не допустити до ширення тих шкіл, але позамикати їх.

В Варшаві, 27. падолиста 1634 р.

Владислав.

Так то дбали польські королі, щоби український нарід не мав учених і просвічених людей. А Ляхи голосять перед сьвітлом що вони нашим народом по батьківськи опікувалися. А ось новий доказ їх „батьківської опіки“. Таки польський історик, Ян Длугош пише таке про польського короля Владислава Ягайла (Ягеллу, котрим так голови набивають нашим дітям):

„В році 1412 удав ся король Владислав в товаристві латинського архієпископа до Перемишля. Там перемінив руську катедру, красно збудовану з квадратового каменя і стоячу в самій середині замкового майдану — на латинський костел, казавши перед тим повикидати з гробів руські кости. Зібраний руський нарід плакав і тяжко проклинав“.

І. К.

„Громадський Голос“

радикальна політична часопись
виходить у Львові два рази на тиждень
і стоїть річно 7 корон.

Накладом Павла Волосенки

вийшли :

Б а к у н і н — Революційний катехізм	23 с.
А. Че кан ов с ь к и й — По перших виборах	35 с.
О. На за ру к — Суд Довбуша .	13 с.

Замовляти так :

Павло Волосенка, Львів, поштовий фах 4.

(~~495~~) 549 1986

4115

Рл 4115_y

Назарук О.

Всехполюки